TVSCVLANARVM Quæstionum CICERONIS AD M. BRVTVM Libri V.

Cum Scholijs Pauli Manutij.

Novaro

VENETIIS, Apud Hæredes Melchioris Sessæ,
M D L X X X I X.

Hunc Librum Ill.mus D. Carolus
Ugolinuccius Dono dedit
Joanni Ant.o Quarantotti
anno 1713 mense novemb.
Dum Romae in Coll.o Sferio
Alumnus, et in Coll.o R.o
R. P. Montani Log.ae
Lectoris erat Audi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM Quæstionum AD M. BRVTVM.

Liber Primus.

De contemnenda morte.

CVM defensionum laboribus, senatorijsq; muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me Brute, te hortante, maxime ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. & cum omnium artium, quæ ad rectam viuendi viam pertinerent, ratio & disciplina a studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis literis illustrandũ putaui, non quia philosophia Græcis & literis, & doctoribus percipi non posset: sed meũ iudicium semper fuit, oĩa nostros aut inuenisse per se sapientius, quàm Græcos; aut accepta ab illis, fecisse meliora; quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores & instituta vitæ, resq; domesticas, ac familiares nos profecto est melius tuemur, & lautius: rem uero publicam nostri

maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, legibus. quid loquar de re militari? in qua cùm virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. iam illa, quæ natura, nō literis assecuti sunt, neque cum Græcis, neq; vlla cum gente sunt conferenda, quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tā excellens in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum maioribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni literarum genere superabat. in quo erat facile vincere non repugnantes. nam cum apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poëtarum, si quidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam Archilochus regnante Romulo: serius poëticam nos accepimus annis.n. ferè CCCCCX. post Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Consulibus, anno ante natum Enniū: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Neuius. sero igitur a nostris poëtæ vel cogniti, vel recepti. quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorū hominum virtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit vt probrum Marco Nobilioris, ꝙ is in prouinciam poëtas duxisset: duxerat autem Consul ille in Aetoliam, vt scimus, Ennium, quo minus ergo honoris erat poëtis, eo minora studia fuerunt, nec tamen si qui magnis ingenijs in eo genere extiterunt, nō satis Græcorū gloria responderunt. an censemus, si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, ꝙ pingeret, non multos ēt apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? honos alit artes; omnesq; incēdūtur ad studia gloria; iacentq; ea semper, quæ apud quosq; improbantur. summā eruditionem Græci sitā censebant in neruorū, vocumq; cantibus. igitur & Epami

minōdas, princeps meo iudicio Græciæ, fidibus præclare ceci nisse dicitur: Temistoclesq́, aliquot ante annis, cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. ergo in Græcia musici floruerūt, discebantq́, id omnes, nec, qui nesciebat, satis excul tus doctrina putabatur. in sūmo apud illos honore geometria fuit. itaq; nihil mathematicis illustrius ad nos metiēdi, ratiocinandiq́, vtilitate huius artis terminauimus modum. at contra oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptū tamen ad dicēdum, post aūt eruditum. nam Galbam, Africanū, Læliū, doctos fuiße, memoriæ traditū est: studiosum aūt eum qui hos ætate anteibat, Catonē, post vero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita magnos nostram ad ætatem, vt nō multum, aut nihil oīno Græcis cederetur. philosophia iacuit vsq; ad hanc ætatē, nec ullum habuit lumē literarū Latinarum: q̄ illustranda, et excitanda nobis est, vt si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus, etiam, si poßumus, otiosi in quo eo magis nobis est elaborandum, ꝙ multi iā esse Latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri aūt potest, vt recte quis sentiat, et id quod sentit, polite eloqui nō possit. sed mandare quenquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem hominis est intemperanter abutentis & otio, & literis. itaq; suos libros ipsi legunt cū suis, nec quisdam attingit præter eos, qui eandē licentiā scribendi sibi permitti volunt. quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attullimus industria, multo studiosius philosophiæ fontes aperiemus, ė quibus ēt illa manabant. sed vt Aristoteles, vir summo ingenio scientiæ copia, cū motus esset Isocratis rhetoris gloria, discere ēt cœpit adolescētes docere, et prudētiā cū eloquētia iūgere:

sic nobis placet nec pristinam dicēdi studium deponere, & in hac maiore, & vberiore arte versari: hanc.n.perfectam philosophiā semper iudicaui, quæ de maximis quæstionibus copiose posset, ornateq́ dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, vt iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: vt nuper tuum post discessū in Tusculano, cum essent complures mecū familiares tentaui quid in eo genere possem, vt.n.antea declamitabam causas. quod nemo me diutius fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebam de quo quis audire vellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaq; dierum quinque scholas, vt Græci appellant in totidem, libros contuli. fiebat autē ita, vt, cū is, qui audire vellet, dixisset, quod sibi videretur, tum ego cōtra dicerem: hæc est.n.vt scis, vetus, & Socratica ratio contra alterius opinionē disserendi: nam ita facillime, quod verisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodius disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium. AVDITOR. *Malū mihi videtur esse mors.* MARCVS. *Iis ne, qui mortui sunt; an iis, quibus moriendum est?* A. *Vtrisque.* M. *Est igitur, miserum, quoniā malum.* A. *Certe.* M. *Ergo & ij, quibus euenit iam, vt morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri.* A. *Mihi ita videtur.* M. *Nemo ergo non miser.* A. *Prorsus nemo.* M. *Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicunq; nati sunt, eruntúe, non solum miseri, sed etiā semper miseri: nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminē tu quidem eorū, qui viuerent, exciperes; moriendum est enim omnibus esset, tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriā*

nasci-

nascimur sempiternam: necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicunq; nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic quæso, nũ te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summã aquã attingẽs siti enectus Tãtalus? nũ illud quòd Sisyphus versat

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices Minos, & Rhadamanthus. apud quos nec te L. Crassus defendet: nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. hæc fortasse metuis, & iccirco mortẽ censes esse sempiternũ malum. A. Adeo ne me delirare censes, vt ita esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minimè vero. M. Male hercule narras. A. Cur, quæso? M. Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negocij est, hæc poëtarum & pictorum portenta conuincere? M. At qui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa differentium. A. Inepte sanè: quis est.n. tã excors, quẽ ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos vlli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si.n. sunt, nusquam esse non possunt. A. ego vero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem Cerberũ metueres, q̃ ista tam inconsiderate diceres. A. Qui tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis: vbi est acumen tuum? cum.n. miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. Non sum ita hebes, vt ista dicam.

M. *Quid dicis igitur?* A. *Miserum eße verbi causa M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus; omnes deniq; miseros, qui hac luce careant.* M. *Reuolueris eodē. sint.n. oportet, si miseri sunt. tu autem modo negabas eos esse, qui mortui eßent. si igitur non sunt, nihil possunt eße: ita ne miseri quidem sunt.* A. *Non dico fortasse etiam, quod sentio. nā istud ipsum, non esse cum fueris, miserrimū puto.* M. *Quid miserius, quàm omnino nunquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego aūt non cōmemini, antequā sum natus, me miserū. tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordare.* A. *Ita iocaris, quasi ego dicā eos eße miseros, qui nati non sunt; & non eos miseros qui mortui sunt.* M. *Esse ergo eos dicis.* A. *Immo, qa non sunt, cū fuerint, eos miseros esse.* M. *Pugnantia te loqui non vides? quid.n. tā pugnat, q̄ non modo miserū, sed oīno quidquā esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cū Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos?* A. *qm̄ me verbo premis, posthac nō ita dicā, miseros esse, sed tm̄ miseros, ob id ipsum, quia non sunt.* M. *Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tm̄ miser M. Craßus.* A. *Ita planè.* M. *Quasi nō neceße sit, quidquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidē es? in primis.n. hoc traditur, omne pronunciatū (sic.n. mihi in præsentia occurrit, vt appellarem* ἀξίωμα, *vtar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronunciatū, quod aut verū, aut falsum esse dicitur. cū igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus; vt possit iudicari verum id, falsum ne sit: aut nihil dicis omnino.*

omnino. A. Age iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti vt faterer, qui oino non essent, eos ne miseros quidē esse posse. quid? qui viuimus, cum moriendū sit, non ne miseri sumus: quæ.n. pōt in vita esse iucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit, iam iamq; esse moriendū: M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana conditione deieceris? A. quonam modo? M. quia, si mori ēt mortuis miserū esset, infinitum quoddam & sempiternū malū haberemus in vita. nunc video calcem: ad quē cum sit decursum, nihil sit præterea extimescēdū. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti, nec insulsi hoīs, vt Siculi, sñiam sequi. A. Quam? non.n.noui. M. Dicam si potero, latine: scis.n.me græce loqui in latino sermone non plus solere, q̄ in græco latine. A. recte quidem. sed quæ tādem est Epicharmi ista sententia? M.

Emori nolo: sed me eße mortuum nihil æstimo.

A. Iam agnosco græcum. sed quoniā coegisti, vt concederem, qui mortui essent, eos miseros non eße perfice, si potes: vt ne moriendū quidem esse miserum putem. M. iam istuc quidem nihil negocij est: sed etiā maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negocij est aut quæ tandem sunt ista maiora? M. Qm̄ si post mortē nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendū quidem esse, malum est; id est.n. perueniendū eße ad id, quod non esse malū confitemur. A. Vberius ista quæso: hæc.n. spinosiora prius vt confitear me cogunt, q̄ vt assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modo malum nō esse, sed bonum etiam eße mortem. A. non postulo id, quidem aueo tamen audire: vt.n.non efficias quod vis, tamen, mors, vt, malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo:

continentem orationem audire malo. M. *Quid, si te rogauero aliquid nonne respondebis?* A. *Superbi id quidem esset; sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges.* M. *Geram tibi morem, & ea, quæ vis, vt potero, explicabo; nec tamen quasi Pythius Apollo certa vt sint, & fixa quæ dixero; sed vt homunculus vnus è multis probabilia coniectura sequēs: vltra enim quò progrediar, quàm vt verisimilia videā, non habeo, certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur.* A. *Tu, vt videtur. nos ad audiendum parati sumus.* M. *Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse quid sit, primum est videndum. sunt. n. qui discessum animi a corpore putent esse mortem. sunt qui nullum censeant fieri discessum, sed vnà animum & corpus occidere, animumq́; cum corpore extingui, qui discedere animū censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. quid sit porrò ipse animus, aut vbi, aut vnde, magna dissensio est. alijs cor ipsum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesq́; dicuntur: & Nasica ille prudens bis Consul Corculum, &*

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem. alij pars quædam cerebri visa est animi principatum tenere; alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum: animum autem alij animam, vt ferè nostri declarant, nominari: nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgo: reliqua ferè singuli, vt multi

ante

ante veteres. proximè autem Aristoxenus musicus, idemq́ philosophus, intentionem ipsius corporis quandam; velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura, & figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. hic ab artificio suo non recessit, & tamē dixit aliquid. quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum, & explanatum a Platone Xenocrates animi figuram, & quasi corpus negauit eße, verum numerum dixit eße, cuius uis, ut iam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit animam: cuius principatum, i. ratione, in capite, sicut in arce, posuit: & duas partes separare voluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit, duobus Pherecratē quendam Phthiotam senem, quē ait a Deuchalione ortum, disserentem inducit, nihil eße omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraq́ animalia, & animantes appellari, neque in homine ineße animum, vel animā, nec in bestia, vimq́ omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnib. corporibus viuis æquabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus vnum, & simplex, ita figuratum, vt temperatione naturæ vigeat, & sentiat. Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orerentur; quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens: cogitare enim & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, ama-

re,

re,odisse; cupere,timere; angi,lætari; hæc & similia eorũ in horum quatuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhibet vacans nomine, & sic ipsum animũ ἐνδελέχειαν appellat nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & perennem. Nisi quæ me forte fugiunt, hæ sunt ferè oĩum de animo sententiæ. Democritum.n. magnum quidem illum virum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodã fortuito, omittamus: nihil est.n. apud istos, quod non atomorum turba conficiat. harum sententiarũ quæ vera sit, deus aliquis viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est. vtrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidẽ, vtrunq; si posset: sed est difficile non confundere. quare si, vt ista non differamus, liberari mortis metu possumus; id agamus. sin id non põt, nisi hac quæstione animorũ explicata; nunc, si videtur, hoc, illud aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto esse cõmodius: efficiet.n. ratio, vt, quæcunq; vera sit earum sñiarum, quas exposui mors aut malum non sit, aut sit bonũ potius. nam si cor aut sanguis, aut cerebrũ est animus, certe, q̃m est corpus, interibit cũ reliquo corpore: si aĩa est, fortaße dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia dissoluetur. quid de Dicæarco dicã, qui nihil oĩno animum dicat esse? his sententijs omnibus nihil post mortem pertinere ad quenquã põt, pariter.n. cum vita sensus amittitur. non sentientis autẽ nihil est, vllam in partem quod intersit. reliquorum sñiæ spem afferunt si te forte hoc delectat, posse animos, cum è corporibus excesserint, in cælum quasi in domiciliũ suum peruenire. A. Me vero delectat: idq;, primum ita eße deinde, et si non sit, mihi tamẽ persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostræ

opus

opus est? nũ eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eũ librum, qui est de aïo; amplius quod desideres, nihil erit. A. *Feci mehercule, & quidem sæpius; sed nescio quo modo dum lego, assentior; cum posui librũ, & mecũ ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur.* M. *Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire?* A. *Do vero.* M. *Quid, si maneant?* A. *Beatos esse concedo.* M. *Si intereant.* A. *Non eße miseros, quoniam ne sint quidẽ iam istuc coacti a te paulo ante concessimus.* M. *quo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carentes?* A. *Expone igitur, nisi molestum est, primũ animos, si potes, remanere post mortẽ: tũ si minus id obtinebis, (est.n.arduum) docebis carere omni malo mortem: ego.n. istuc ipsum vereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse.* M. *Auctoribus quidem ad istam sñiam, quam vis obtineri, vti optimis possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum. & primũ quidem oï antiquitate: quæ quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie, huic melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. itaque vnum illud erat insitũ priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, eße in morte sensum, neq; excessu vitæ sic deleri hoïem vt funditus interiret: idq́, cum multis alijs rebus, tum è pontificio iure, & ceremonijs sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingenijs præditi nec tanta cura coluißent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse oïa tollentem, atq; delentẽ, sed quandam quasi migrationem, commutationemq́; vitæ, quæ in claris viris, & fœminis dux in cœlum soleret*

eße;

esse; in cæteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc & nostrorum opinione,

Romulus in cœlo cum dijs agit æuum,

vt famæ aßentiens dixit Ennius: & apud Græcos indidé, perlapsus ad nos. & vsque ad Oceanum Ercules, tantus, et tam præsens habetur deus. hinc Liber Semele natus. eadēq; famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui non modo adiutores in prælijs victoriæ populi R. sed etiam nuncij fuisse perhibentur. quid? Ino Cadmi filia non ne Leuchotea nominata a Græcis, Matuta habetur a nostris? quid? totum propè cœlum, ne plures persequar, non ne humano genere completum est? si vero scrutari vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner; ipsi illi maiorum gentium dij qui habentur, hinc a nobis profecti in cœlum reperientur. quare, quorum demonstrantur sepulchra in Græcia. reminiscere, quoniam es iniciatus, quæ tradantur misteriis tum denique quàm hoc late pateat, intelliges. sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant; rationes & causas rerum non tenebant, visis quibusdam sæpe mouebantur, hisq; maxime nocturnis, vt viderentur ij, qui vita excesserant, viuere. vt porrò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentē non imbuerit deorum opinio. multi de dijs praua sentiunt; id enim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim & naturam diuinam arbitrantur. nec vero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio ėst confirmata, non legibus. non autē in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur

tur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? tolle hãc opinionem: luctum sustuleris: nemo enim mæret suo incommodo. dolent fortaße, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusq; mœrens ex eo est, quòd eum, quem diliximus, vitæ commodis priuatum arbitramur, idq; sentire; atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaq; doctrina. maximũ vero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ sunt, & maximæ quidem, quæ post mortem futura sint. serit arbores, quæ alteri seculo prosint, vt ait Statius in Sinephœbis; quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse nunquam; vir magnus leges, instituta, Remp. conseret. quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamẽtorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deerat ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, conseruandos arbitrantur? abijt ad deos Hercoles. nũquam abijßet, nisi, cum inter homines eßet, eam sibi viam muniuisset. vetera iam ista, & religione omnium consecrata. quid in hac Rep. tot, tantosq; viros ob Remp. interfectos cogitasse arbitramur? ijsdem ne vt finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? nemo vnquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondi, licuit, ne & vetera, & externa quæram, mihi: sed nescio quo modo inhæret in mentibus quasi secu-

lorum

lorum quoddam augurium futurorum: idq́; in maximis ingenijs, altissimisq́; animis & existit maxime, & apparet facillime. quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viueret? loquor de principibus: quid poëtae? nonne post mortem nobilitari volunt? vnde ergo illud?

Aspicite ô ciues senis Ennij imaginis formam:
Hic vestrum panxit maxima facta patrum.

mercedem gloriae flagitat ab ijs, quorũ patres affecerat gloria: idemq́;,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito viuus per ora virum.

sed quid poëtas? opifices post mortem nobilitari volũt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruae, cum inscribere non liceret? quid nostri philosophi? nonne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? quòd si omnium consensus, naturae vox est; omnesq́;, qui vbique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita cesserunt: nobis quoque idẽ existimandum est. & si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturae vim maxime: verisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. sed vt deos esse natura opinamur; qualesq́; sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant, qualesq́; sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq́; formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare: in terrã enim cadentibus corporibus, hisq́; humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant

reliquam

reliquã vitam agi mortuorum quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt. quos auxerunt poetæ: frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen.

Adsũ, atq; aduenio Acherõte vix via alta, atq; ardua,
Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis: vbi rigida constat crassa caligo inferum:

tantumq; valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, vt corpora cremata cùm scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi: animos.n. per se ipsos viuentes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramq; quærebant: inde Homeri tota νεκυΐα: inde ea quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in vicinia nostra Auerni lacus,

Vnde animæ excitantur obscura vmbra, aperto hostio
Alti Acherontis, falso sanguine imagines mortuorum,

has tamẽ imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium laterum, pulmonum ui, & figura potest: nihil enim aĩo videre poterant: ad oculos oĩa referebant. magni autem est ingenij reuocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. itaque, credo equidem etiam alios tot seculis disputaße de animis, sed quod literis extet, Pherecides Syrus primum dixit animos hoĩum esse sempiternos: antiquus sanè: fuit enim meo regnante gentili. hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime confirmauit: qui cùm Superbo regnante in Italiam venißet, tenuit magnã illã Græciam cũ honore, & disciplina, tum etiã auctoritate: multaq; secula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, vt nulli alij docti viderentur. sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè

reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt vt Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cũ alios multos; tum Architam, Timæumq́; cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia; primumq́; de animorum æternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse: quam nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. *An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cũ Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum istis vera sentire.* M. *Macte virtute: ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quanquam hoc quidem minime. persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam, ad vniuersi cœli complexum, quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porrò naturam esse quatuor omnia gignẽtium corporum, vt quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta; terrena & humida suopte nutu & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur; reliquæ duæ partes, vna ignea, altera animalis: vt illæ superiores in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cœlestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. quæ cum constent, perspicuum debet esse, animos, cum è corpore excesserint, siue illi sint animales; idest spirabiles, siue ignei, sublime ferri. si verò aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm dilucide dicitur; aut quinta illa non nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, vt à*

terra

terra longißime se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebroue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum vero cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem vnquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, vt eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero situs, & figura corporis vacans animo quam possit harmoniam efficere, non video. sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat: bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur;

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

illam vero funditus eijciamus indiuiduorum corporum, leuium, & rotundorum concursionem fortuitam: quã tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, idest animalem esse voluit. is autem animus, qui si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, vt potissimum videri uideo Panætio, superiora capessat necesse est: nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt; ita, siue dissipantur procul a terris, id euenit; siue permanent, & conseruant habitum suũ, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cœlũ, & ab his perrũpatur, & diuidatur crassus hic & concretus aër, qui est terræ proximus: calidior est enim, vel potius ardentior animus, quàm est hic aër, quem modo dixi craßum, atque concretum. quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concale-

ſcunt: accedit, vt eo facilius animus euadat ex hoc aëre, quem ſæpe iam appello craſſum, cumq́ perrumpat, q̃ nihil eſt animo velocius, nulla eſt celeritas, quæ poſſit cum animi celeritate cõtendere. qui ſi permanet incorruptus, ſuiq́ ſimilis, neceſſe eſt ita feratur, vt penetret, & diuidat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventiq́ coguntur, quod, & humidum, & caliginoſum eſt propter exhalationes terræ: quam regionem cum ſuperauit animus, naturamq́ ſui ſimilem, contigit, & agnouit: iunctus ex aïa tenui, & ex ardore ſolis temperato, ignibus inſiſtit, & finem altius ſe efferẽdi facit, cum enim ſui ſimilem & leuitatem, & calorem adeptus eſt, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullã in partem mouetur, eaq́ ei demum naturalis eſt ſedes; cum ad ſui ſimile penetrauit, in quo nulla re egens aletur, & ſuſtentabitur iiſdem rebus, quibus aſtra ſuſtentantur, & aluntur. cumq́ corporis facibus inflammari ſoleamus ad omnes ferè cupiditates, eoq́ magis incendi, quòd iis æmulemur, qui ea habeãt, quæ nos habere cupiamus: profectò beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodq́ nunc facimus, cum laxati curis ſumus, vt ſpectare aliquid velimus, & viſere; id multo tum faciemus liberius, totoſq́ nos in contemplandis rebus, perſpiciendiſq́ ponemus; propterea quòd & natura ineſt mentibus noſtris inſatiabilis quædam cupiditas veri videndi, & oræ ipſæ locorum illorum, quò peruenerimus, quò faciliorẽ nobis cognitionem rerum cœleſtium, eò maiorem cognoſcendi cupiditatem dabunt: hæc enim pulchritudo etiam in terris patritam illam, & auitam, vt ait Theophraſtus, philoſophiam cognitionis cupiditate incenſam excitabit. præcipue vero fruentur ea qui tum etiam, cum has terras incolentes

tes circunfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias per quas penetrauit ea, quæ est nominata

Argo, quia Argiui in ea delecti viri

Vecti petebant pellem inauratam arietis,

aut ij, qui Oceani freta illa viderunt,

Europam Libiamq; rapax vbi diuidit vnda:

quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram tueri licebit, eiusq; cum situm, formam, circunscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursum omni cultu propter vim frigoris, aut caloris vacantes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus. neque. n. est vllus sensus in corpore, sed, vt non solum physici docent, verum etiã medici, qui ista aperta & patefacta viderunt, uiæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatæ. itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua ui morbi impediti, apertis atq; integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: vt facile intelligi possit, animum & videre & audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi; quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat; & adsit. quid, quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, vt colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quæ nunquam quinque nuncijs animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, vt idem omnium iudex solus esset. atque ea profectò tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quò natura fert, liber animus peruenerit, nam nunc quidem, quanquã foramina illa, quæ patent ad aĩum a corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, concretisq; corporibus sunt intersepta quodam modo.

cum autem nihil erit præter animum, nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidq; sit. quamuis copiose hæc diceremus, si res postularet, quam multa, quæ varia spectacula aius in locis cœlestibus eßet habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiā philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiusq; inuentori, & principi gratias exultantes agunt, eumq; venerantur vt deum: liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu: quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

Acherontia templa, alta orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca,

non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc non timeat, & quòd falsa eße cognouerit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. præclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis veniset, totos esse perituros. quod vt ita sit, (nihil enim pugno) quid habet ista res, aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit & Platonis vera sententia. vt enim rationem Plato nullā afferret, (vide quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, vt velle cæteris, sibi certe persuasisse videatur, sed plurimi cōtra nituntur, animosq; quasi capite damnatos morte multant: neq; aliud est quidquam, cur incredibilis his animorū videatur æternitas nisi quòd nequeunt, qualis aius sit vacans corpore intelligere, & cogitatione cōprendere. quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio,

tio, quæ magnitudo, qui locus: vt, si iam possent in homine vno cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurus ne in conspectum videatur animus, an tanta sit eius tenuitas, vt fugiat aciem, hæc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: videbunt, quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam omnino intuenti, multò difficilior occurrit cogitatio, multòq; obscurior, qualis animus in corpore sit tanquam alienæ domui, quàm qualis, cũ exierit, & in liberum cœlum quasi in domum suam venerit. si enim, quod nunquam vidimus, id quale sit intelligere non possimus: certe & deum ipsum, & diuinum animum corpore liberatum, cognitione complecti non possumus. Dicæarcus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, vt se quisque noscat. non enim, credo, id præcipit, vt membra nostra, aut staturam figuramue noscamus: neque nos corpora sumus: neq; ego tibi dicens, hoc, corpori tuo dico, cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum: nam corpus quidẽ quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosce, nisi diuinum esset, nõ esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum, sic, vt tributum deo sit. hoc est se ipsum posse cognoscere. sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat, dic quæso, ne esse quidem sesciet? ne moueri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ a Socrate est in Phædro explicata, a me autem posita est in sexto libro de Rep. Quod semper mouetur, id æternum est. quod autem motum affert alicui,

quodq́; ipsum agitatur aliunde; quando finem habet motus, viuendi quoque finem habeat necesse est. solum igitur, quod se ipsum mouet, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moueri quidem desinit. quin etiã cæteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo: nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quòd si nunquam oritur, ne occidit quidem nunquam: nam principiũ extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit; si quidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, vt motus principium ex eo sit, quod ipsum a se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori. vel cõcidat omne cœlum, omnisq́; natura consistat necesse est, nec vim vllã nãciscatur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur æternum id esse, quod se ipsum moueat quis est, qui hanc naturã animis esse tributam neget? inaniũ est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est animatum, id motu cietur interiore, et suo, nam hæc est propria natura animi, atq; vis; quæ si est vna ex omnibus quæ se ipsam semper moueat neq; nata certe est, & æterna est. licèt concurrant plebeij omnes philosophi, (sic enim ij, qui a Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modo nihil vnquam tam eleganter explebunt, sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter cõclusum sit intelligent. sentit igitur animus se moueri, quod dum sentit, illud vnà sentit se vi sua, non aliena moueri, nec accidere posse, vt ipse vnquam a se deseratur. ex quo efficitur æternitas. nisi quid habes ad hæc. A. *Ego vero facile sum passus ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita isti faueo sententiæ.* M. *Quid illa tandem? num leuiora*

censes?

sensus: quæ declarant inesse in animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam quemadmodum interirent, viderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor posse dicere, vnde concreta, & quo modo facta sint. per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, vt per eum viueremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quàm vitis, quàm arboris: hæc enim etiam dicimus viuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi vt appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitæ. nã in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionẽ quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respondit, vt puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, vt gradatim respondens eò perueniat, quasi geometrica didicisset. ex quo effici vult Socrates, vt discere nihil aliud sit, quàm recordari. quem locũ multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è vita: docet enim quemuis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem; declarare, se nõ tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec vero fieri vllo modo posse, vt a pueris tot rerũ, atq; tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus, antequam corpus intrasset, in rerum cognitione viguisset. cumq; nihil esset, vt omnibus locis a Platone disseritur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat. idq; solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit ani-

mus hæc in corpore inclusus cognoscere, cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. neque ea planè videt animus, cum tam repente in tam insolitum, tamq́; perturbatum domicilium immigrauit; sed cum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari. ego autem maiore etiã quodam modo memoriam admiror: quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut vnde naturam? nõ quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui a Pyrrho legatus ad Senatum est missus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quanta, qui modo fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte versantur: quorũ quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. quorsum igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, & vnde sit, intelligendum puto. non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, ignisúe nescio: nec me pudet, vt istos; fateri nescire quod nesciam: illud si vlla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum iurarem esse diuinum. quid enim obsecro te, terra ne tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso cælo, aut sata, aut cõcreta videtur tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides, si ne id quidẽ: at, quantum sit, profecto vides. quid igitur? vtrum capacitatẽ aliquam in animo putamus esse quò tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem, qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in

mente

mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porro tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? quid illa vis, quæ tandē est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio, atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortali, natura, & caduca, concreta ea videtur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pithagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut quid dissipatos homines congregauit, & ad societatem vitæ conuocauit? aut sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminauit? aut qui errantium stellarum cursus, progreßiones, institutiones notauit? omnes magni: superiores, qui fuges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt: a quibus mansuefacti, & exculti, a necessarijs artificis ad elegantiora defluximus: nam & auribus oblectatio magna ex parte est inuenta, & temperata varietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia, quorum conuersiones, omneisq; motus qui animo vidit, is docuit similem animum suum eius eße, qui ea fabricatus in cælo eßet. nam cum Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigauit, effecit idem, quod ille. qui in Timæo mundum ædificauit Platonis deus, vt tarditate & celeritate dissimillimos motus vna regeret conuersio. quod si in hoc mundo fieri sine deo nō potest, nec in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuißet imitari. mihi vero ne hæc quidem notiora, & illustriora carere vi diuina videntur, vt ego aut poetam grauem plenumq; carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere: aut eloquentiam sine maiore quadam vi fluere. abundantem sonantibus verbis, vberibusq;

ribusq; sententiis. Philosophia vero omnium mater artium quid, est aliud, nisi, vt Plato ait, donum, vt ego, inuentum deorum? hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemq; animi erudiuit: eademq; ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, vt omnia supera, infera, prima, vltima, media videremus. prorsus hæc diuina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, & tantas. quid est enim memoria rerum, & verborum? quid porrò inuentio? profectò id, quo nec in deo quidquam maius intelligi potest: non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentute pocula ministrante lætari arbitror: ne. omerum audio, qui Ganimedem a dijs raptum ait propter formam, vt Ioui pocula ministraret. non iusta causa, cur Laomedonti tanta fieret iniuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. diuina mallem ad nos: quæ autem diuina? vigere, sapere, inuenire, meminisse. ergo animus, qui, vt ego dico, diuinus, vt Euripides audet dicere, deus est. & quidem si deus aut anima aut ignis est, idem est animus hominis. nam vt illa natura cœlestis & terra vacat, & humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quædam natura, ab Aristotele inducta primum: hæc & deorum est, & animorum. hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc expressimus. „Animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil.n.est in animis mixtum, atq; concretum, aut quod ex terra natũ, atq; fictum esse videatur; nihil ne aut humidum, quidẽ, aut flabile, aut igneũ; his.n.in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mẽtis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia: quæ sola

ta diuina sunt. nec inuenietur vnquam, vnde ad hominẽ venire possint, nisi a deo. singularis est igitur quædam natura, atq; vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notisq; naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & diuinum est, ob eamq; rem æternum sit necesse est. nec vero Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, oĩa sentiens, & mouens, ipsaq; prædita motu sempiterno. hoc ẽ genere atq; eadem ẽ natura est humana mẽs. vbi igitur, aut qualis est ista mẽs? vbi tua, aut qualis? potes ne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem: ne ijs quidem, quæ habeo mihi per te vti licebit? nõ valet tantum animus, vt, sese ipse videat: at vt oculus, sic animus sese non videns alia cernit. non videt autem, quod minimum est formam suam fortasse: quanquam id quoque: sed relinquamus: vim certe sagacitatem, memoriam, motum, celeritatum videt. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidẽ sit, aut vbi habitet, ne quærendum quidem est. vt, cum videmus: speciem primũ, candoremq; cæli, deinde conuersionis celeritatem tantam, quantã cogitare non possumus; tum vicissitudines dierum, atq; noctium, cõmutationesq; temporum quadripartitas, ad maturitatem frugũ, & ad temperationem corporum aptas, eorumq; omnium moderatorem & ducẽ Solem Lunamq; acretione, & diminutione luminis quasi fastorũ notãtem, & significantem dies; tum in eodẽ orbe in XII. partes distributo, quinq; stellas ferri, eosdem cursus constantissime seruãtes, disparibus inter se motibus, nocturnãq; cæli formã vndiq; sideribus ornatã tũ globũ terræ eminentem ẽ mari, fixũ in medio mundi vniuersi loco, duabus oris distantibus

tibus habitabilem, & cultum; quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, vnde

Horrifer Aquiloni stridor gelidas molitur niues;

altera australis, ignota nobis, quam vocant Graeci ἀντίχθονα, caeteras partes incultas, quòd aut frigore rigeant, aut vrantur calore; hic autem, vbi habitamus, non intermitti, suo tempore

Caelum nitescere, arbores frondescere,
Vites laetificas, pampinis pubescere,
Ramos baccarum vbertate incuruescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis prata conuestirier;

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda; hominemq́; ipsum quasi contemplatorem caeli ac deorum, ipsorumq́; cultorem, atq; hominis vtilitati, agros omnes & maria parentia: haec igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumus ne dubitare, quin his praesit aliquis vel effector, si haec nata sunt, vt Platoni videtur; vel, si sēper fuerint, vt Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non videas, vt Deum non vides, tamen, vt Deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniq́; pulchritudine virtutis vim diuinum mentis agnoscito. in quo igitur loco est? credo equidem in capite; &, cur credam, afferre possum: sed de hoc aliàs: nunc vbi vbi sit animus, certe quidem in te est. quae est ei natura? propria puto, & sua, sed fac igneam, fac spirabilem; nihil ad id, de quo agimus. illud modo videto, vt Deum noris, etsi eius ignores & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum

esse

esse oportere, etiam si eius ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi planè in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatũ, nihil duplex. quod cum ita sit, certe nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur: est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. his, & talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis; nec iudicibus supplex fuit; adhibuitq; liberam contumaciam a magnitudine animi ductam, non a superbia; & supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit; & paucis ante diebus, cum facile posset educi è custodia, noluit; & cum penè in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, vt non ad mortem trudi, verum in cœlum videretur ascendere. ita enim censebat itaque disseruit: duas esse vias, duplicesq; cursus animorum è corpore excedentium: nam qui se humanis vitijs contaminassent, & se totos libidinibus dedidissent, quib. cæcati vel in domesticis vitijs, atque flagitijs se inquinassent, uel in Rep. violanda fraudes inexpiabiles concepissent, ijs deuium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum: qui autem se integros, castosq; seruauissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseq; ab his semper seuocassent, essentq; in corporibus humanis vita imitati deorum, his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patere: itaque commemorat, vt cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere videantur, qua prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur; sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. nec

vero

vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accidere diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe vsu venit, qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, vt aspectum omnino omitterent: sic mentis acies se ipsam intuens, nonnunquam hebescit: ob eamq; causam contemplandi diligentiam amittimus. itaq; dubitans, circunspectās, hæsitans, ,, Multa aduersa reuertens, tanquā ratis in mari immenso, nostra vehitur oratio.,, sed hæc & vetera, & a Græcis. Cato autem sic abijt è vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet. vetat enim dominans ille nobis Deus iniussu hinc nos suo demigrare. cum vero causam iustam Deus ipse dederit. vt tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis. næ ille medius fidius vir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges n. vetant: sed tanquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo euocatus, atque emissus exierit: tota enim philosophorum vita, vt ait idem, commentatio mortis est. nā quid aliud agimus, cum a voluptate, idest a corpore, cum a re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cū a Rep. cum a negotio omni seuocamus animum? quid inquantum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeq; a corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, ne quidquam aliud est, quàm emori discere. quare hoc commentemur, mihi crede; disiungamusq; nos a corporibus, idest consuescamus mori. hoc & dum erimus in terris, erit illi cælesti vitæ simile: & cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorū. nam qui in compedib. corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, vt ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt. quò cum venerimus, tum denique viuemus

mus. nam hæc quidem vita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quàm has res relinquere; his vero auditis, multò magis. M. Veniet tẽpus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis: volat.n. ætas. tantum autem abest ab eo, vt malum mors sit, ꝙ tibi dudum videbatur; vt verear, vt homini nihil sit non malũ aliud certe, sed nihil bonum aliud potius; si quidem vel dij ipsi, vel cum dijs futuri sumus. A. quid refert? adsunt.n. qui hæc non probent. M. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione, vt mors tibi videri malum possit. A. Qui potest, cum ista cognouerim? M. Qui possit, rogas? cateruæ veniunt contradicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit: acerrime autem, deliciæ meæ, Dicæarchus contra hanc immortalitatẽ disseruit: is.n. tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, ꝙ Mitylenis sermo habetur; in quibus vult efficere, animos esse mortales. Stoici autem vsuram nobis largiuntur tãquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant, num nis igitur audire; cur etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. vt videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere: mouemur.n. sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusq́, sñiam clariorib. et in rebus: in his est.n. aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidẽ: sed, ne accidat, puidebo. M. Nũ quid igitur est causæ, quin amicos nr̃os Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cum excesserint sed non semper? istos vero, qui, ꝙ tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum ma-

nere corpore vacantem: illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt consequens, id certe non dant, vt cũ diu permanserit, ne intereat. A. *Bene reprehendis: & se isto modo res habet.* M. *Credamus igitur Panetio, a Platone suo dissentienti: quem.n.oĩbus locis diuinum, quem sapientissimum, quem sanctissimũ, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc vnam sententiam de immortalitate animorũ non probat: vult.n. quod nemo negat, quidquid natum sit, interire; nasci autẽ animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur: quæ ẽt in ingeniis, nõ solum corporibus appareat. alteram autẽ affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiã interire. hæc refelli possunt; sunt.n. ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet; nõ de partibus ijs, in quibus ægritudines, iræ, libidinesq́; versent: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente, & disclusas putat. nam similitudo magis apparet in bestiis: quarum animi sunt rationis expertes, hominũ aũt similitudo in corporum figura magis extat: & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint: multa.n. è corpore existunt, quæ acuãt mentem; multa, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: vt ego me tardiorem esse non moleste feram. enumerat multos: idq́; quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. quòd si tanta vis est ad habitum mentis in ijs, quæ gignuntur in corpore; ea sunt aũt, quæcunque sunt, quæ similitudinem faciãt: nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. omitto similitudines: vellem adesse posset Panætius. vixit cum Africano. quærerem ex*

eo,

eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos: facie, vel patris, vita omnium perditorum ita similis, vt esset facile deterrimus. cuius etiam similis T. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis, nepos multorumq; aliorum clarorũ virorum, quos nihil attinet nominare, nepotes et filij. sed quid agimus? obliti ne sumus, hoc nunc nobis esse propositum; cũ satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi. quidquam mali esse in morte? A. *Ego uero memineram: sed te æternitate dicentem aberrare a proposito facile patiebar.* M. *Video te alta spectare, et velle in cœlũ migrare.* A. *Spero fore vt cõtingat id nobis; sed fac, vt isti volunt, animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit, priuari spe beatioris vitæ.* M. *Mali vero quid affert ista sententia? fac animum sic interire vt corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortẽ sensus in corpore est? nemo id quidẽ dicit: et si Democritũ insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidẽ igitur sẽsus remanet: ipse enim nusquam est: vbi igitur malum est, quoniam nihil tertiũ? an, qm̃ ipse animi discessus a corpore non fit sine dolore? vt credam ita esse, quàm est id exiguũ? & falsum esse arbitror: & fit plerunq; sine sensu, nonnunquam ẽt cum voluptate: totumq; hoc leue est, qualecunque est: fit enim ad punctum tẽporis. illud augit, vel potius excruciat; discessus ab omnibus ijs, quæ sunt bona in vita. vide, ne a malis dici verius possit. quid ego nunc lugeam vitam hominũ? vere & iure possum, sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortẽ miseros nos putemus fore, vitã efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. a malis igitur mors abducit, non a bonis, verũ si quærimus hoc quidem a Cyrenaico Hegesia sic copio-*

se disputatur, vt is a Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi, his auditis, mortem sibi ipsi cõsciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotã Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius autem quem dixi, Hegesiæ liber est ἀποκαρτερῶν; quod a vita quidam per inediam descedens, reuocatur ab amicis; quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda possem id facere, etsi minus, quam ille, qui omnino viuere expedire nemini putat, omitto alias. etiam ne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatijs, ornamentisq́; priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxisset? sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filijs: at quinquaginta Priamus: è quibus decem, & septem iusta vxore natis: in vtroque eandem habuit fortuna potestatẽ, sed vsa in altero est: Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. hic si viuis, filijs, incolumi regno occidisset,

Astante ope barbarico.

Tectis cælatis, laqueatis;

vtrum tandem a bonis, an à malis discessisset? tum profecto videretur a bonis. at certe ei melius euenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram sanguinem turpari.

quasi vero ista vel quidquam tum potuerit ei melius accidere. quod si ante occidisset, tamen euentum omnino amisisset,

hoc

hoc autem tempore sensum malorum amisit? Pompeio nostro familiari, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum coronati Neapolitani fuerunt. nimirum etiam Puteolani vulgo ex opidis publice gratulabantur ineptum sanè negocium, & græculum, sed tamen fortunatum: vtrum igitur, si tum esset extinctus, a bonis rebus, an a malis discessisset? certe a miseris: nō enim cum socero bellum gessißet, non imparatus arma sumpsisset, non domum reliquisset, non ex Italia fugisset, non exercitu amisso nudus in seruorū ferrum, & manus incidisset, non liberi difleti, non fortunæ omnes a victoribus posseßæ, qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidißet; is propagatione vitæ quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates? hæc morte effugiuntur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi occidere poße non cogitant: Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm infelices; aut certi quidquam sit in rebus humanis; aut sperare sit prudentius, q̃ timere: sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo ēt carere mortuos vitæ commodis, idq́; eße miserū, certe ita dicant necesse est. an potest is quis non est, re vlla carere? triste.n. est nomen ipsum carēdi, quia subijcitur hæc vis: habuit, non habet; desiderat, requirit, indiget. opinor hæc incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa cecitas: liberis, orbitas. valet hoc in viuis: mortuorum autem non vitæ modo commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt nos, qui sumus, num aut si cornibus caremus, aut penis, sit qui id dixerit? certe nemo: quid ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec vsu, nec natura aptum sit, non careas; etiam si sentias te non habe-

re. hoc premendum etiam atq; etiam est argumentum confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est, vt sciatur quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in uerbo. carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis: inest enim velle in carēdo, nisi cum sic tanquam in febri dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alia modo etiam carere; cum aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facile patiare: carere enim malo, id non dicitur; non enim esset dolendum; dicitur illud; bono carere quod est malū. sed ne viuus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in viuo intelligi tamē potest regno carere, dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cum regno eßet expulsus, at in mortuo ne intellige quidem potest: carere enim sentientis est, nec sensus in mortuo est, ne carere quidem igitur in mortuo est. quanquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia videamus? quoties non modo ductores nostri, sed vniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidē si timeretur non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat. in prælio concidisset, non cum Latinis decretans pater Decius, cum Hetruscis filius: etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecißent, non vno bello pro patria cadētes Scipiones Hispania vidisset, Paulum Aemilium Cannæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horū miser hodie? ne tū quidem post spiritum extremum, nec. n. potest esse miser quisquam sensu perempto. at id ipsum odiosum est, sine sensu esse. odiosum si id esset carere. cum vero

perspicuum

perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit, quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? quanquã hoc quidem nimis sæpe, sed in eo ꝙ in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis, qui.n. satis viderit, id quod est luce clarius, animo, et corpore consumpto, totoq; animante deleto, & facto interitu vniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & Regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellũ, q̃ illo viuo ego fecerim Romam captam. cum igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos & quinquaginta ferè annos euentura putaret: & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putẽ; quia tanta charitas patriæ est, vt eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaq; non deterret sapientẽ mors, q̃ propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatẽ vitæ nunquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus Reip. suisq; consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. quare licet & mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quã censurus non sit; sed virtutis, quàm necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur, natura vero sic se habet, vt quomodo initium nobis rerum oĩum ortus noster afferat, sic exitum mors. quæ vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quã qui leuiorem faciunt, somni simillimam volunt esse, quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit viuere, vt, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne suos quidem id velint, nõ

modo ipse. Endymion vero, si fabulas audire volumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Cariæ, non dum opinor experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, à qua consopitus putatur, vt eum dormientem oscularetur? quid curet autem, quid ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis; eamq́; quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cũ in eius simulacro videas esse nullum sensum? pellantur ergo istæ ineptiæ penè aniles ante tempus mori miserũ esse. quod tandem tempus? naturæ ne? at ea quidem dedit vsuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. quid est igitur quod quærare, si repetit cum vult? ea enim conditione acceperas. ijdem, si puer paruus occidit æquo animo ferendũ putant: si vero in cunis, ne querendum quidẽ atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. nondum gustauerat inquiunt, vitæ suauitatem; hic autem iam sperabat magna, quibus frui cœperat. at id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur a, aliquam partem, quam nullam attingere: cur in vita secus: quanq̃ non male ait Callimachus multo sæpius lacrymasse Priamum, q̃ Troilum. eorum autem, qui exacta ætate moriũtur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si vita longior daretur, posset esse iucundior: nihil est.n. profecto homini prudentia dulcius: quam, vt cætera, auferat, affert certe senectus. quæ vero ætas longa est? aut quid omnino homini longum? non ne modo pueros, modo adolescẽtes in cursu a tergo insequens, nec opinanteis assecuta est senectus? sed quia vltra nihil habemus, hoc longum dicimus omnia ista, perinde vt cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur, apud Hypanin fluuium, qui ab Europæ parte in Pontũ influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam

dam nasci, quæ vnum diem viuant. ex his igitur hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mortua est; quæ vero occidente sole, decrepita; eo magis si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam ætatem cum æternitate: in eadem propemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur. contẽnamus igitur omnes ineptias; quod .n. leuius huic leuitati nomen imponam? totamq; vim bene viuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni virtute ponamus. nã nunc quidem cogitationibus mollissimis effœminamur, vt, si ante mors aduentet, quam Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutiq; videamur, & si expectando, & desiderando pẽdemus animis, cruciamur, angimur: proh dij immortales, quam optabiliter illud inter incundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit? quàm me delectat Theramenes, quamq; elato animo est? etsi .n. flemus, cum legimus: tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. qui cum coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum venenum vt sitiens obbibisset, reliquum sic è poculo eiecit, ut id resonaret, quo sonitu reddito, ridẽs, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in cõuiuijs solent nominare, cui poculum tradituri sint. lusit vir egregius extremo spiritu, cum iam præcordijs conceptam mortem contineret, vereq; ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. quis hanc animi maximi æquitatem ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? uadit in eundem carcerem, atq; in eundẽ paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrãnorũ Theramenes. quæ est igitur eius oratio,

qua facit eum Plato vsum apud iudices iam morte mulctatum? „Magna me, inquit, spes tenet iudices bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim sit alterum de duobus, vt aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quędam locum ex his locis morte migretur. quamobrem, siue sensus extinguitur, morsq́; ei somno similis est, qui nonnunquam, etiam sine visis somniorum, placatissimā quietem affert; dij boni, quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis tēporis? quis me beatior? sin vera sunt quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui è vita excesserunt, incolunt: id multo iam beatius est, te, cum ab ijs, qui se iudicum numero haberi volunt, euaseris ad eos venire, qui vere iudices appellentur, Minoëm, Rhadamantum, Aeacum, Triptolemum: conuenireq́; eos, qui iuste & cum fide vixerint. hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? vt vero colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem, æstimatis? equidem sæpe mori, si fieri posset, vellem, vt ea, quæ dico, mihi liceret inuenire. quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Aiacem, cū alios iudicio iniquorum circunuentos conuenirem? tentarem etiā summi Regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyxis, Sisyphiq́; prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. ne vos quidem iudices, ij, qui me absoluistis, mortē timueritis: nec enim cuiquam bono mali quidquā euenire potest nec viuo, nec mortuo, nec vnquam eius res a dijs immortalibus negligentur. nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. nec vero ijs, a quibus accusatus sum, aut a quibus condemnatus, habeo quod succenseam,

ſcam, niſi quòd mihi nocere ſe crediderunt, & hoc quidem hoc modo: nihil autem melius æſtimo. ſed tempus eſt, inquit, iam hinc abire me, vt moriar, vos vt vitam agatis. vtrum autem ſit melius, dij immortales ſciunt: hominem quidem ſcire arbitror neminem,,. Næ ego haud paulo hūc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etſi, quod præter deos negat ſcire quenquam, id ſcit ipſe; vtrum melius ſit: nam dixit ante, ſed ſuum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, vt nihil cenſeamus eſſe malum, quod ſit a natura datum omnibus; intelligamuſq́;, ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malū: nam vitæ miſeræ mors finis eſſe videtur; mors ſi eſt miſera, finis eſſe nullus poteſt. ſed quid ego Socratem, aut Theramenem, præſtanteis viros virtutis, & ſapientiæ gloria, cōmemoro, cum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum eſt, mortem tantopere contempſerit, vt, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, & eſſet vultu bilari, atque læto, dixiſſetq́; ei quidam inimicus, contemnis ne leges Licurgi? reſpondit, Ego vero illi maximā grām habeo, qui me ea pœna mulctauerit, quam ſine mutuatione, & ſine verſura, poßem diſſoluere. ò virum Sparta dignum: vt mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus eſſe videatur. tales innumerabiles noſtra ciuitas tulit. ſed quid duces & principes nominem, cum legiones ſcribat Cato ſæpe alacres in eum locum profectas, vnde redituras ſe non arbitrarentur? pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt, in quos Symonides,

Dic hoſpes Spartæ, nos te hic vidiſſe iacentes,
Dum ſanctis patriæ legibus obſequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedæmonij:

monij: hodie apud inferos fortasse cœnabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. è quibus vnus, cũ Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem præ iaculorum multitudine & sagittarum non videbitis: in vmbra igitur, inquit, pugnabimus. viros commemoro. qualis tandem Lacæna? quæ cum filium in prælium misisset, & interfectum audisset, iccirco, inquit, genueram, vt esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. esto fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet vim Reip. disciplina. quid Cyrenæum Theodorum philosophum non ignobilem, non ne miramur? cui cum Lysimachus Rex crucem minaretur, istis quæso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, vt aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem: rem non difficilem, ijs præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus. cum enim de immortalitate animorum disputauisset, & iam moriendi tempus vrgeret, rogatus a Critone queãdmodũ sepeliri vellet, „ Multam vero, inquit, operam amici frustra consumpsit: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc auolaturum, neque quidquam mei relicturum. veruntamen Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris; vt tibi videbitur, sepelito. sed mihi crede, nemo me vestrum, cum hinc excessero, consequetur „. Præclare id quidẽ, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, vt Cynicus, asperius, proijci se iussit inhumatum. tum amici, volucribus ne & feris? minime vero, inquit: sed bacillum propè me, quo abigam,

gam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti? praeclare Anaxagoras: qui cùm Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis vellet ne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri, nihil necesse est, inquit: vndique enim ad inferos tantundē via est. totaq́ de ratione humationis vnum tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue vigeat. in corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere sensum, sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & sentire credo putat. ergo hic vlciscitur, vt, quidem sibi videtur. at illa sicut acerbissimam rem mœret.

Vidi, videre quod me passa aegerrime,
Curru Hectorem quadriiugo raptarier.

quem Hectorem? aut quandiu ille erit Hector? melius Actius; & aliquando sapiens Achilles:,, Immo enim vero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli,,. non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat Hectoris. ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat.

Mater, te appello, quae curam somno suspensam leuas,
Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.-

hæc cum præssis & flebilibus modis, qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos qui inhumati sunt, miseros iudicare:

-prius quàm feræ,
uolucresque:-

metuit, ne laceratis membris minus bene vtatur: ne combustis, non extimescit.

Heu reliquias semiassi Regis denudatis ossibus
Per terram sanie delibutam fœde diuexarier.

non

non intelligo, quid metuat, cum tam bonos ſeptenarios fundat ad tibiam. tenendum eſt igitur, nihil curandum eſſe poſt mortem, cum multi inimicos etiam mortuos puniant execratur luculentis ſanè verſibus apud Ennium Thyeſtes, primũ vt naufragio pereat Atreus. durum hoc ſanè: Italis enim interitus non eſt ſine graui ſenſu: illa inania,

Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis,
Euiſceratus latere pendens, ſaxa ſpargens tabo,
Sanie, & ſanguine atro.

non ipſa ſaxa magis ſenſu omni vacabunt, q̃ ille latere pendens, cui ſe hic cruciatum cenſet optare. quàm eſſent dura, ſi ſentiret? nulla ſine ſenſu. illud vero perquam inane:

Neque ſepulcrum quo recipiat habeat portũ corporis,
Vbi remiſſa humana vita corpus requieſcat a malis.

Vides, quanto hæc in errore verſentur. portum eſſe corporis, & requieſcere in ſepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit quatenus eſſet quidq; curandum. ſed quid ſingulorum opiniones animaduertam, nationum varios errores perſpicere cũ liceat? Condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi ſeruant: Perſæ etiam cæra circumlitos condiunt, vt quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos eſt non humare corpora ſuorum, niſi a feris ſint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates domeſticos. nobile autẽ genus canum illud ſcimus eſſe. ſed pro ſua quiſque facultate parat, a quibus lanietur: eamq; optimam illi eſſe cenſent ſepulturam permulta alia colligit Chryſippus, vt eſt in omni hiſtoria curioſus. ſed ita tetra ſunt quædam, vt ea fugiat, & reformidet oratio. totus igitur hic locus eſt contemnendus in nobis, non negligendus in noſtris, ita tamen, vt mortuo

rum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem cõsuetudini, famæq; dandum sit. id curent viui, sed ita, vt intelligant nihil ad mortuos pertinere. sed profecto mors tum æquissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quæ vtinam potuissem obire: nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia vitæ: cum fortuna bella restabant. quare si ipsa ratio minus perficiet, vt mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, vt satis superq; vixisse videamur. quanquam enim sensus abierit, tamen summis, & proprijs bonis & laudis, & gloriæ, quamuis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur: tamen virtutem tanquam vmbra sequitur. verum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rẽ beati. non possum autem dicere quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem legum & publicæ disciplinæ carere gloria, Themistoclem Epaminondam bellicæ virtutis: ante enim Salaminam ipsam Neptunus obruet, quàm Salaminij trophæi memoriam: priusq; Bœotia Leuctra tollentur, quam pugnæ Leuctricæ gloria. multo etiam tardius fama deseret Curium, Fabriciũ, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama popularĩ, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis vero suis rebus volet etiam mori: non enim tã cumulus bonorum iucundus esse potest, quàm mole-

molesta decessio. hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, vno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, morere Diagora, inquit: non enim in cœlum ascensurus es. magna hæc, & nimium fortasse Græci putant, vel tum potius putabant: isque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans treis Olympionicas vna ex domo prodire, cunctari illum diutius in vita fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, vt mihi videbar, responderã; concesseras enim nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, vt plura dicerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima: nostrum enim & nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, nè & nosmetipsos amare videamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs malis, quibus vulgo opinantur; hanc excutere opinionem mihimet radicitus volui, eoq; fui fortaße longior. A. *Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem; posterior, vt modo non nollem, modo non laborarem: omni autem ratione illud certe perfectum est, vt mortem non ducerem in malis.* M. *Num igitur etiam rhethorum epilogum desideramus, an iam hanc artem planè relinquimus?* A. *Tu vero istam ne reliqueris quam semper ornasti: & quidẽ iure: illa enim te, si vere loqui volumus, ornauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire quidquid est.* M. *Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, alijsq; pluribus. Primum Argiæ sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur.*

nota

nota fabula est. cum enim illam ad solemne, & statum sacrificium curru vehi ius esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturq́; iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, veste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus a filijs, precata à dea dicitur, vt illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poßet a deo: post epulatos cum matre adolescentes, somno se dediße, mane inuentos esse mortuos. Simile precatione Trophonius & Agamedes vsi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificaßent, venerantes Deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, & laboris sui, nil certi; sed quod esset optimum homini: quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertium: qui vt illuxit, mortui sunt reperti. iudicauiße Deum dicunt, & eum quidem Deum, cui reliqui dij concessissent, vt præter cæteros diuinaret, mortē esse optimum homini. fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dediße scribitur: docuisse Regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori, quæ est sententia in Cresphonte vsus Euripides.

Nam nos decebat cœtus celebrantes domum,
Lugere, vbi eßet aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At, qui labores morte finisset graueis,
Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium cum grauiter filij mortem mærerent, venisse in Psycomantium quærentem, quæ fuisse tantæ

calamitatis causa, huic in tabellis treis huiusmodi versiculos datos.

Ignaris homines in vita mentibus errant.
Euthimus potitur fatorum munere læto.
Sic fuit vtilius finiri ipsiq́; tibiq́;.

His & talibus auctoribus vsi, confirmant causam rebus a dijs immortalibus iudicatam. Alcidamus quidam rhetor antiquus in primis nobilis scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eæ, quæ exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. claræ vero mortes pro patria oppetitæ non solum gloriosæ rhetoribus: sed etiã beatæ videri solent, repetunt ab Erichtheo, cuius etiam filiæ cupide mortem expetiuerunt pro vita ciuium. Codrum, qui se in medios immisit hosteis famulari veste, nec posset agnosci, si eßet ornatu regio: quod oraculum erat datum, si Rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menæceus vero non prætermittitur, qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo, veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton: Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. nostros non norunt: quos enumerare magnum est, ita sunt multi quibus videmus optabiles fuisse mortes cum gloria. quæ cum ita sint, magna tamen eloquentia est vtendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. nam si supremus ille dies nõ extinctionem, se commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino: quid melius, quàm in medijs vitæ laboribus obdormiscere,

& ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu
Faxit. --- at vero sapiens ille,
Mors mea ne careat lachrymis, linquamus amicis
Mœrorem, vt celebrent funera cum gemitu.

nos vero si quid tale acciderit, vt a Deo denunciatũ videatur vt exeamus è vita, læti & agẽtes gratias paremus, emittiq; nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & plane in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaq; careamus: sin autem nihil denontiabitur, eo tamen simus animo, vt horribilem illum diem alijs, nobis faustum putemus; nihil in malis ducamus, quod sit vel a dijs immortalibus, vel a natura parente oĩum constitutum: non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus; sed profecto fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exanthlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potius paratũ nobis, & perfugium putemus. quo vtinam velis passis peruehi liceat. si enim reflantibus ventis reijciemur; tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, id ne miserum esse vni potest? habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. *Ego vero, & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem.* M. *Optime, inquam, sed nũc quidem valetudini tribuamus aliquid: cras autem & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimũ, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è philosophia est fructus vberrimus.*

CICERONIS TVSCVLANARVM Quæstionum AD M. BRVTVM.

Liber Secundus.

De tolerando dolore.

NEOPTOLEMVS quidem apud Ennium *philoſophari ſibi ait neceſſe eſſe, ſed paucis: nã omnino haud placere. ego autem Brute neceſſe quidem mihi eſſe arbitror philoſophari: nam quid poſſum, præſertim nihil agens, agere melius? ſed non paucis, vt ille: difficile eſt enim in philoſophia pauca eſſe ei nota, cui non ſint, aut pleraque, aut omnia: nam nec pauca, niſi è multis eligi poſſunt; nec qui pauca percepit, non idem reliqua eodem ſtudio perſequetur, ſed in vita tamen*

occupata, atque, vt Neoptolemi tum erat, militari pauca ipsa multũ sæpe prosunt, & ferunt fructus: si non tantos, quanti ex vniuersa philosophia percipi possunt; tamẽ eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio: quæ non minimum valet ad animum metu liberandum: nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is viuere animo quieto nullo modo potest: sed qui, non modo quia necesse est mori, verumetiam quia nihil habet mors quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. quanquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos. quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent; quemque sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; & cum obruerentur copia sententiarum, atque verborum, ieiunitatem, & famem se malle, quàm vbertatem, & copiam dicerent, vnde erat exortum genus Atticorum, ijs ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum, qui iam conticuere pene ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cum adiutore populo, quo vtebamur antea, nunc minime nos vti posse videamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eiq; ipsi & suspecta, & inuisa, vt vel, si quis vniuersam velit vituperare, secundo id populo facere possit; vel, si in eam, quam nos maxi-

me sequimur, conetur inuadere, magna habere possit auxilia reliquorũ philosophorum disciplinis. nos autem vniuersæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio. pro Academia autem quæ dicenda erant, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. sed tamen tantum abest vt scribi contra nos nolimus, vt id etiam maxime optemus, in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusq; viguisset. quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, vt huius quoque generis laudem iam languenti Græciæ eripiant, & perferãt in hãc vrbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erunt expetendæ, studio atque industria sua maiores nostri transtulerũt. atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, vt iam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, breuiq; tempore ad nihilum ventura videatur. philosophia nascatur latinis quidem litteris ex his temporibus; eamq; nos adiuuemus; nosq; ipsos redargui, refelliq; patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisq; sententijs quasi addicti, & consecrati sunt, eaq; necessitate constricti, vt, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec vltra id, quod verisimile occurrerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus. in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicuntur a multis: ex quo libris omnia referserunt. quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter

eruditi,

eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione, & via philosophantur. est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neq; ornate scribere, lectionem sine vlla delectatione negligo: quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quamobrem quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legendi sint: nisi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam vt Platonem, reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes etiam, qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non fere præter suos quisquam in manus sumit. sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa recte dici putant. nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione decere. nec, si ipsi minus consequi possumus, iccirco minus id ita faciendum esse sentimus. itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæq; consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserendi, non ob eam causam solum placuit, quòd aliter non posset, quid in quaque re verisimile esset inueniri, sed etiam quòd esset ea maxima dicendi exercitatio. qua princeps vsus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum: ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. itaque cum

ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus; post meridiem in Academiam descẽdimus. in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, ut actum, disputatumq́; est. est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus; & a tali quoddam inductus exordio. A. *Dici non potest, quàm sim hesterna disputatione tua delectatus, vel potius adiutus: & si enim mihi conscius sum, nunquam me nimis cupidum fuisse vitæ; tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amissionem omnium vitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, vt nihil minus curandum putem.* M. *Minime mirum id quidem: nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inanes solicitudines detrabit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc eius uis non idem potest apud omnes: tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam: fortes enim non modo fortuna adiuuat vt est in vetere prouerbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis, te natura excelsum quendam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit: itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio, sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere: nisi admodum paucos, a quibus inuẽta, disputata conscripta sunt? quotus enim quisq; philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, vt ratio postulat; qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet, qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tanta leuitate, & iactatione, ijs, vt fuerit non didicisse melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos; multos libidinum seruos:*

vt

vt cum eorum vita mirabiliter puguet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. vt enim si grammaticum se professus quispiam, barbare loquatur; aut si absurde canat is; qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quòd in eo ipso peccet; cuius profitetur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur; artemq; vitæ professus, delinquit in vita. A. *Non ne verendum igitur, si est ita, vt dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim ma ius argumentum, nihil eam prodesse, quàm quosdam perfectos philosophos turpiter uiuere?* M. *Nullum vero id quidem argumẽtum est, nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, falsumq; illud, ac improbe,*

Et si in segetem sunt deteriorem datæ
Fruges, tamen ipse suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest; sic sine doctrina animus ita est vtraque res vna sine altera debilis. cultura autem animi philosophia est: quæ extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos; eaq; mandat his, &, vt ita dicam, serit, quæ adulta fructus vberrimos ferant. agamus igitur, vt cœpimus. dic, si vis, de quo disputari velit. A. *Dolorem existimo maximum malorum omnium.* M. *Etiam ne maius, quàm dedecus?* A. *Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito sententia esse deiectum.* M. *Magis esset pudendum, si in sententia permaneres: quid enim minus est dignum, quàm tibi quidquam peius videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ vt effugias, quis est non modo non recusandus, sed ultro appetẽdus, subeundus, excipiẽdus dolor?*

A. *Ita.*

A. *Ita prorsus existimo. quare ne sit sanè summum malum dolor: malum est certe.* M. *Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris?* A. *video planè: sed plus desidero.* M. *Experiar equidem: sed magna res est, animoq́; mihi opus est non repugnante.* A. *Habebis id quidem: vt enim heri feci, sic nunc rationem, quò ea me cunque ducet, sequar.* M. *Primum igitur de imbecillitate multorum, & de varijs disciplinis philosophorum loquar. quorũ princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorem dicere. dehinc ad hanc eneruatam, muliebremq́; sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. hunc post Rhodius Hieronymus dolore vacare summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali cæteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem ferè, quod modo tu: malum illud quidem, sed alia peiora. ergo id, quòd natura ipsa, & quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoq́; dedecore sententia depellere, in eo magistra vitæ tot secula permanet philosophia. quod huic officiũ, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem nõ pertulerit, vt effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cũ prematur summis doloribus, si in his est summum malum; sed ẽt cum sciet id sibi posse euenire? & quis est cui non possit? ita fit vt omnino nemo possit eße beatus. Metrodorus quidem cum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus vero ea dicit, vt mihi quidem*

dem

dem risus captare videatur. affirmat. n. quodam loco, si vratur sapiens, si crucietur: expectas fortaße, dum dicat, patietur, perferet, non succumbet: magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, quæ suaue est hoc, quàm hoc non curo. suaue etiam? an parum est si non amarum? ait id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue eße cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. hic, qui solum hoc malũ dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturum. ego a te non postulo, vt dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem. homo, vt scis, voluptarius. ille dixerit sanè idem in Phalaridis tauro, quod si eßet in lectulo. ego tantam vim non tribuo sapienti cõtra dolorem: si fortis in perferendo, officio satis est: vt lætetur etiam, non postulo: tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumq; difficilis. aspice Philoctetam: cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: cum è viperino morsu venæ viscerum Veneno imbutæ tetros cruciatus cierent. itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens,

Heu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi vertice saxi.
Iam iam absumor: conficit animam
Vis vulneris, vlceris æstus.

difficile dictu videtur, eum non in malo eße, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed videamus Herculem ipsum;

sum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic voces apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetq́, ea visceribus, ait ille.

O multa dictu grauia, perpeßu aspera,
Quæ corpore exanthlato, atque animo pertuli.
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
Quantum vna vecors Oenei partu edita.
Hæc me irretiuit veste furiali inscium,
Quæ lateri inhærens morsu lacera viscera,
Vrgensq́, grauiter pulmonum haurit spiritus:
Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
Sic corpus clade horribili absumptum extabuit
Ipse illigatus peste interimor textili.
Hos non hostilis dextera, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo,
Non Graia vis, non barbara vlla immanitas,
Non sæua terris gens relegata vltimis;
Quas peragrans, vndique omnem hinc feritatẽ expuli:
Sed fœminea vis, fœminea interimor manu.
O nate, vere hoc nomen vsurpa patri,
Ne me occidentem matri superet charitas.
Huc arripe ad me manibus abstractam pijs,
Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.
Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
Heu virginalem me ore ploratum edere,
Quem vidit nemo vlli ingemiscentem malo.

Sic fœminata virtus afflicta occidit.
Accede nate, assiste, miserandum aspice
Euisceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti: tuq; cœlestum sator
Iace obsecro in me vim coruscam fulminis.
Nunc nunc dolorem anxiferi torquent vertices:
Nunc serpit ardor. ò ante victrices manus,
O pectora, ò terga, ò lacertorum thori,
Vestro ne pressu quondam Nemæus Leo
Frendens afflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam terram mactata excetra
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erimanthiam hæc vastificam abiecit beluam:
Hæc a Tartarea tenebrica abstractam plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.
Multa alia victrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

possumus ne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculē tam intoleranter dolere videamus? Veniat Aeschilus non poëta solum, sed etiam Pythagoreus: sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lennium, Vnde ignis lucet mortalibus, clàm diuisus? eum Prometheus doctus clepsisse dolo penasq́; Ioui fato expendisse supremo. has igitur pænas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit.

Titanum soboles socia nostri sanguinis
Generata cœlo, aspicite religatum asperis
Vinctumq́; saxis, nauem vt horrisono freto

Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
Saturnius me sic infixit Iupiter,
Iouisq; numen muliebri adsciuit manu.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: qua miser solertia
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funesto die,
Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
Iouis satelles pastu dilaniat fero:
Tum iecore opimo farta, & satiata affatim
Clangorem fundit vastum, & sublime aduolans.
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cum vero adesum inflatu renouatum est iecur,
Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem mæsti cruciatus alo:
Qui me perenni viuum fœdat miseria.
Nanque, vt videtis, vinclis constrictus Iouis,
Arcere nequeo diram volucrem a pectore.
Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longe a leto numine aspellor Iouis.
Atque hæc vetusta seclis glomerata horridis,
Luctifica clades nostro infixa est corpori:
Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
Guttæ, quæ saxa assidue instillant Caucasi.

uix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certe dolorem malum. A. *Tu quidem adhuc meam causam agis: sed hoc mox videro. interea vnde isti versus? non enim agnosco.* M. *Dicam Hercule: etenim recte requiris vides ne abundare me otio?* A. *Quid tum?*

M. *Fuisti*

M. *Fuisti sæpe credo, cum Atheni, esses, in scholis philosophorum.* A. *Vero, ac libenter quidem.* M. *Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, veruntamen versus ab his admisceri orationi.* A. *Ac multos quidem a Dionysio Stoico.* M. *Probe dicis. sed is quasi dictata nullo delectu, nulla elegantia. Philo & proprium numerum, & electa poemata, & loco adiungebat. itaque postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem vtor nostris poetis: sed sicubi illi defecerunt, verti ipse multa de græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio, sed vides ne, poetæ quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, vt non legantur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, vitamq; vmbratilem, & delicatam cū accesserunt etiam poetæ, neruos omnes uirtutis elidunt: recte igitur a Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum Reipub. statum exquireret. at vero nos docti scilicet a Græcia, hæc & a pueritia legimus, & didicimus, hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. sed quid poetis irascimur? virtutis magistri philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cum id tibi paulo ante dixisses videri rogatus a me, etiam ne maius quàm dedecus, verbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum maius dicet esse malū mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit. summum malum esse dolorem, quo dedecus maius a philosopho nullum expecto? quare satis mihi dedisti, cum respondisti, maius tibi videri*

turpitudo peius est, quàm dolor, nihil est planè dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum dignitas, tum decus aderit, tuq́; in ea intueberis, te continebis: cedet profectò virtuti dolor, & animi inductione languescet: aut enim nulla virtus est, aut contemnendus est omnis dolor. prudentiam ne vis esse: sine qua ne intelligi quidem vlla virtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sine te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, pro dente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusq́; eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ quæ modo respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili voce deplorans, audies, ò virum fortem? te vero ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor, ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquam suppellectilem saluam; virtutem autem si vnam amiseris, etsi amitti non potest virtus, sed si vnam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere: sed ille certe non fortis) qui iacet in lectulo humido, qui

Eiulatu, questu gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles voces refert,

non ego dolorem, dolorem esse nego; cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modo

est aliqua patientia: si nulla est quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? pungit dolor, vel fodiat sanè. si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcaniis armis, idest fortitudine, resiste: hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iuppiter, siue Minos sanxit de Iouis quidē sententia, vt poetæ ferunt; itemq́; Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ verò pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat, non nūquam etiam, vt, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorū non modo nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt? & quod mos valet, ratio non valebit? interest aliud inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor est functio quædam, vel animi vel corporis grauioris operis, & muneris: dolor autem motus asper in corpore a sensibus alienus. hæc duo Græci, illi quorum copiosior est lingua, quàm nostra, vno nomine appellant. itaque industrios homines, illi studiosus: vel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere. ò verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia. aliud, inquā, est dolere, aliud laborare. cum varices secabantur C. Mario, dolebat cum æstu magno ducebat agmen, laborat. est inter hæc quædam tamen similitudo: consuetudo enim laborum perpessionem dolorum efficiet faciliorem. itaq; illi, qui Græciæ formam Rerum publicarum dederunt, corpora iuuenū firmari labore voluerūt. quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt: quæ cæteris in vrbibus mollissimo cultu parietum

rietum vmbris occuluntur. illi autẽ voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor, militia in studio est, quam fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus, & dolor intercurrit nonnunquam impelluntur, feriunt, abijciuntur, cadunt; & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. militiam vero nostram dico nõ Spartiatarũ, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vllá sine anapestis pedibus hortatio nostri exercitus. primum vnde nomẽ habeát, vides. deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad vsum velint: ferre vallum. nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites nõ plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus; arma enim membra militis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur apte, vt, si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare possint. quid exercitatio legionũ? quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prælijs paratus ad vulnera. adhuc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur? tantum interest inter nouum, & veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tyronum plerunque melior: sed ferre laborẽ, contemnere vulnus, consuetudo docet quin etiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at vero ille exercitatus, & vetus, ob eamq; rem fortior, medicum modo requirens a quo obligetur, (peto,

O Patrocles, inqt, ad vos aduenies auxiliũ, & vr̃as manus
Priusquã oppeto malam pestem mandatam hostili manu.
Neque sanguis vllo potis est pacto profluens consistere.
Si quà sapientia magis vestra deuitari mors potest.

Nanque Aesclapij liberorum saucij opplent porticus.

Non potest accedi, -

Certe Euripilus hic quidem est. hominem exercitatum, vbi tantum luctus continuatus? vide, quam non flebiliter respondeat; rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

Qui alteri exitium parat,

Eum scire oportet sibi paratã pestẽ vt participet parẽ, abducet Patrocles credo, vt collocet in cubili, ut uulnus obliget, si quidẽ homo esset, sed nihil vidi minus: quærit enim, quid actum sit.

Eloquere, res Argiuum prælio vt se sustinet.
non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris. Quiesce igitur, & vultus alliga, etiam si Euripilus posset, non posset Aesopus.

- vbi fortuna Hectoris.

Nostram aciem inclinatam: -

& cætera explicat in dolore: sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit, doctus vir, sapiensq; nõ poterit? ille vero melius, ac non paulo quidẽ. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, non dum de ratione, & sapientia. aniculæ sæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum vnum diem athletæ: Iouem Olympium eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit: consuetudinis magna vis est: pernoctant venatores in niue. in montibus vri se patiuntur, inde pugiles cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem, sed quid hos, quibus Olympiorum victoria Consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari quas plagas perferunt? quo modo

illi qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter vitare? quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid velint: si satisfactum ijs sit se velle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutauit vnquam: quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum recipere iussus collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet, ergo hoc poterit.

,, Samnis spurcus homo, vita illa dignus, locoq́, vir natus ad gloriam vllam partem animi tam mollem habebit. quã non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet: & haud scio an ita sit, vt nunc fit. cum vero sontes ferro depugnabant, auribus fortaße multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. de exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. agesis, nunc de ratione videamus: nisi quid uis ad hæc. A. *Ego ne ut interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad credendum tua ducit oratio.* M. *Sit ne igitur malum dolor, nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici volunt non eße malum dolorem. ego illud, quidquid sit tantum eße, quantum uideatur, non puto: falsaq́, eius uisione, & specie moueri homines dico uehementius, doloremq́, eius omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos; uirorum esse fortiũ, & magnanimorum, & patientium, & humana uincentium.*

toleranter dolorem pati. nec vero quiſquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandū putaret. quod ergo & poſtulatur a fortibus, & laudatur, cum fit; id aut extimeſcere veniens, aut non ferre præſens, non ne turpe eſt? atqui vide ne, cum omnes rectæ animi affectiones virtutes appellentur, non ſit hoc proprium nomen omnium: ſed ab ea vna, quæ cæteris excellat, omnes nominatæ ſint: appellata eſt enim a viro virtus: viri autem propria maxime eſt fortitudo: cuius munera duo maxima ſunt, mortis, dolorisq́; contemptio. vtendum eſt igitur his, ſi virtutis compotes, vel potius ſi viri volumus eſſe, quoniam a viris virtus nomen eſt mutuata. quæres fortaße, quomodo: & recte: talem enim medicinam philoſophia profitetur. venit Epicurus, homo minime malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit: neglige, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idem, qui dolorem ſummum malum, vix ſatis conſtanter audiamus; ſi ſummus dolor eſt, inquit, breuem eſſe neceſſe eſt. A. *Itera dum eadem iſta mihi: non enim intelligo, quid ſummum dicas eſſe, quid breue.* M. *Summum, quo nihil ſit ſuperius: breue, quo nihil breuius: contemno magnitudinem doloris, a qua me breuitas temporis vindicabit ante penè, quàm venerit. ſed ſi eſt tantus dolor, quantus Philoctetæ; bene planè magnus mihi quidem videtur, ſed tamen non ſummus: nihil enim dolet, niſi pes: poſſunt oculi: poteſt caput, latera, pulmones: poſſunt omnia. longe igitur abeſt a ſummo dolore. ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm moleſtiæ. nunc ego non poſſum tantum hominem nihil ſapere dicere, ſed nos ab eo derideri puto. ego ſummum dolorem (ſummum autem dico, etiam ſi decem atomis eſt maior) alius non continuo dico*

eſſe

eße breuem: multosq́; poßum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, vt sciam quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore. omittamus igitur hũc nihil prorsus dicentem: cogamusq́; confiteri non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat: aliunde igitur est quærenda medicina; & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus ab ijs, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. his tu præsentibus gemere, & te iactare non audebis profecto. loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum. tune, cum pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes grauissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis vt mulier? non constanter, & sedate feres? ferri non potest: natura non patitur: audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alij: multi metu: & tamen veremur, vt hoc, quòd a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur? illa vero non modo patitur, verum etiam postulat: nihil enim habet præstantius: nihil, quod magis expetat, quàm honestatem, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus. hisce ego pluribus nominibus vnam rem declarari volo, sed vtor, vt quam maxime significem, pluribus. volo autem dicere illud homini longe optimum esse, quòd ipsum sit optandum per se, a virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quàm summum bonum. atque vt hæc de ho-

nesto, sic de turpi contraria. nihil tam tetrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignus. quod si tibi persuasum est; principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore: reliquum est, vt tute tibi imperes, quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, vt alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur: est enim animus in partes distributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, vt nobismetipsis imperemus; hoc præcipitur, vt ratio coërceat temeritatem. est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatum quodam modo, & languidum, si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed præsto est domina omnium, & regina ratio, quæ connixa per se, & progressa lõgius, fit perfecta virtus. hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro. quonam modo, inquies? velut seruo dominus, velut imperator militi, velut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem; si se lamentis muliebriter, lacrymisq; dedet, vinciatur, & cõstringatur amicorum, propinquorumq; custodijs: sæpe enim videmus fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem, vt famulos, vinclis, ac custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu simili oportebit, vt bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, vel modice potius: Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne succußu arripiat maior dolor.

Pacuuius hoc melius, quàm Sophocles. apud illum enim perquam flebiliter Vlyxes lamentatur in vulnere: tamen huic leniter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ

grauita-

grauitatem intuentes non dubitarunt dicere,

- Tu quoque Vlyxes.
Quanquam grauiter cernimus ictum,
Nimis es penè animo molli, qui
Consuetus in armis æuum agere.

intelligit poëta prudens ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. atque ille non immoderatè magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite, vlcus
Nudate. heu, miserum me, excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

Operite, abscedite, iam iam
Dimittite: nam attactu & quassu
Seuum amplificatis dolorem.

Vides ne, vt obmutuerit non sædatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, isq́; moriens,

Conqueri fortunam aduersam, non lamentari decet.
Id viri est officium fletus muliebri ingenio additus.

huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, vt seuero imperatori miles prudens. in quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem videmus neminem: sed philosophorum sententijs, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atq; absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, vt iustus parens probis filijs: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipso se, suscitabit, instruet, armabit, vt, tanquam hosti, sic obsistat dolori. quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoq́; intimus, cum ipse secum, caue turpe quidquam languidum, non virile. obuersentur

species

species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates; qui perpessus est omnia potius, quàm conscios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democrito cogitetur; qui cum in manu Cyprij Nicocreontis Regis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate viuus conbustus est nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus: opinio est enim quædam effœminata, ac leuis, nec in dolore magis, quàm eadem in voluptate; qua cum liquescimus, fluimusq́ mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. at vero C. Marius rusticanus vir, sed planè vir, cum se caretur, vt supra dixi, principio vetuit se alligari: ne quisquā ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? valuit auctoritas. vides ne igitur opinionis esse non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit: crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem vt vir, & vt homo, maiorem ferre sine causa necessaria voluit. totum igitur in eo est, vt tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus: atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. vt enim fit in prælio, vt ignauus miles, ac timidus, simul ac viderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamq́ causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic qui doloris speciem ferre non possunt, abijciunt se, atque ita afflicti, & examinati iacent; qui autem restiterunt, discedunt sæpissime superiores: sunt enim quædam animi similitudines cum corpore.

vt

vt onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic vrgetur, vt se nequeat extollere. & si verum quærimus, in omnibus officijs persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officij tanquàm custodia. sed hoc quidem in dolore maxime est prouidendum, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid seruiliter, muliebriter ve faciamus, in primisq; refutetur, ac reijciatur Philocteteus ille clamor. ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idq; raro; eiulatus ne mulieri quidem. & hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. nec vero vnquam ne ingemiscit quidem vir fortis, ac sapiens, nisi forte vt se intendat ad firmitatem, vt in stadio cursores exclamant quàm maxime possunt. faciunt idem, cum exercentur, athletæ: pugiles vero, etiam cùm feriunt aduersarium in iactandis cestibus ingemiscunt: non quòd doleant animoúe succumbant; sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitq; plaga vehementior. quid? qui volunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, è quibus elici vocem, & fundi videmus? toto corpore, atque omnibus vngulis, vt dicitur, contentioni vocis asseruiunt. genu mehercule M. Antonium vidi, cum contente ipse pro se lege varia diceret, terram tangere. vt enim balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum eo grauiores emissiones habent, quo sunt contenta, atque adducta vehementius: sic vox, sic cursus, sic plaga hoc grauior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta vis sit; si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, vtemur; sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus,

si

si abiectus, si flebilis; ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret, tamen videremus quid esset fortis, & animosi viri. cum vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? quid est enim fletu muliebri viro turpius? atque hoc praeceptum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit toto pectore, vt dicitur, cogitare, quàm id honestum sit. sumus enim natura, vt ante dixi, (dicendum est enim saepius) studiosissimi, appetentissimiq; honestatis. cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus, nihil est, quod, vt eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem illa pericula adeuntur in praelijs. non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt, sed mori malunt, quantantillum modo de dignitatis gradu dimoueri. fulgentes gladios hostium videbant Decij, cum in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum vnà cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedaemonijs relinquebat, quam acceperat seruientem. haec sunt solatia, haec fomenta summorũ dolorum. dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad Philosophos me reuocas, qui in aciem non saepe prodeunt. è quibus homo sanè leuis Heracleotes Dionisius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore deuictus est. nam cum ex

renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensißet. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quodnam ratio eum de sententia deduxisset; respondit, quia, cum tantum operæ Philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, malum esse dolorem, plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor: tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse,

Audis ne hæc Amphiaräe sub terram abdite?

Zenonem significabat: a quo illum degenerare dolebat. at non noster Possidonius: quem & sæpe ipse vidi, & id dicam quod solebat narrare Pompeius se, cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Possidonium: sed cum audiuißet eum grauiter esse ægrum, quòd vehementer eius artus laborarant, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere: quem vt vidisset, & salutauisset, honorificiq; verbis prosecutus esset, molesteq; se dixisset ferre quòd eum non posset audire; at ille, tu verò, inquit, potes; nec committam vt dolor corporis efficiat, vt frustra tantus vir ad me venerit. itaq; narrabat eum grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil eße bonum, nisi quod honestum eßet, cubantem disputasse: cunq; quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, nihil agis dolor, quamuis sis molestus; nunquàm te esse confitebor malum omninoq; omnes clari, & nobilitati labores contemnendo fiant etiam tolerabiles. videmus ne, apud quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab ijs, qui id certamen descendant, deuitari dolorem? apud quos autē venandi, & equitandi laus viget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem quid de nostris

ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque, semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat. cuius in primis laudabat illud quod diceret, eosdem labores non esse æque graueis imperatori, & militi, quòd ipse honos labore leuiorem faceret imperatorum. sed tamen hoc euenit, vt in vulgus, insipientium opinio valeat honestatis, cum ipsam videre non possint. itaque fama & multitudinis iudicio mouentur vt id honestum putent, quod a plerisque laudetur. te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum, tuo tibi iudicio est vtendum. tibi si recte probanti placebis, tum non modo tu te viceris, quod paulo ante præcipiebam; sed omnes, & omnia. hoc igitur tibi propone, & amplitudinem; & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quæ maxima eminet contemnendis, & dispicien dis doloribus, vnam esse omnium rem pulcherrimam, eoq; pulchriorem, si vacet populo, neque plausum captans se tantum ipsa delectet. quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditatione, & sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia maius est, atque in primis meditemur illud, vt hæc patientia dolorum, quam sæpe iam animi intentione dixi esse firmandum, in omni genere se æquabilem præbeat: sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam vt ius suum, & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, ijdem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt;

neque

neque enim illum, quem facile tulerunt, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius, & gloria. itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non satis animosi, sed prudentes, vt est captus hominum, satis hostem aspicere non possunt; sed ijdem morbos toleranter, atque humane ferunt. at Cymbri, & Celtiberi in prælio exultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse æquabile, quod non a certa ratione proficiscatur. sed cum videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi: debes existimare aut non esse malum dolorem, aut etiam si quidquid asperum, alienumq́; a natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, vt a virtute ita obruatur, vt nusquam appareat. quæ meditare quæso dies, & noctes; latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quàm de vno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæq́; honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium, vt enim si cui nauiganti, quem prædones insequantur, deus quis dixerit, eijce te de naui, præsto est qui excipiat, vel delphinus, vt Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunij, qui per vndas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, &, quò velis, perferent, omnem omittat timorem: sic vrgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, vt ferendi sint; quò sit confugiendum, vides. Hæc ferè hoc tempore putaui esse dicenda: sed tu fortasse in sententia

tentia permanes. A. *Minime vero; meq́; biduo duarum rerum, quas maxime timebam, ſpero liberatum metu.* M. *Cras ergo ad clepſydram: ſic enim duximus. ſed tibi hoc video non poſſe deberi.* A. *Ita prorſus. & illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore.* M. *Sic faciemus, tuisq; optimis ſtudijs obſequemur.*

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM Quæstionum

AD M. BRVTVM.

Liber Tertius.

De ægritudine lenienda.

Q*VIDNAM esse Brute causæ putem, cur cum constemus ex animo, et corpore, corporis curandi, tuendiq́ caussa quæsita sit ars eius, atque vtilitas, deorum immortalium inuentione cõsecrata; animi autem medicina nec tam desiderata sit ante quàm inuenta, nec tam culta posteaquam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & inuisa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, vt animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo iudicat, ægrotet. quòd si tales nos natura genuisset, vt eam ipsam intueri, & perspicere, eademq́ optima duce cursum vitæ conficere possemus: haud erat sanè, quod quisquam rationem ac do-*

ctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusq; deprauatis, sic restinguimus, vt nusquam naturæ lumen appareat; sunt enim ingenijs nostris semina innata virtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuo prauitate, & in summa opinionum peruersitate versamur; vt penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. cum vero parentibus redditi, id est magistris traditi sumus, tum ita varijs imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cædat. accedunt etiam poëtæ, qui cum magnam speciem doctrinæ, sapientiæq; præ se tulerint, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus. cum vero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis vndique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, a naturaq; ipsa desciscimus: vt nobis optimam naturam inuidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisque veramq; illam honestatem expetens, quam vnam natura maxime inquirit, in summa inanitate versatur; consectaturq; nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ: est enim gloria, solida quædam res, & expreßa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute. ea virtuti resonat tanquam imago gloriæ, quæ quia recte factorum plerunq; comes est, non est a bonis viris repudiāda. illa autem, quæ

se

se eius imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, & plerunque peccatorum vitiorumq́; laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinemq́; corrumpit. qua cæcitate homines, cũ quædam præclara etiam cuperent, eaq́; nescirẽt, nec vbi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt, atque hi quidem optima petentes, non tã voluntate, quàm cursus errore falluntur. quid? qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine ferũtur, quorum ita perturbantur animi, vt non multum absint ab insania. quod insipientibus omnibus contingit: his nulla ne est adhibenda curatio? vtrum quod minus noceant animi ægrotationes, quàm corporis, an quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq́; sunt animi, quàm corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eumq́; sollicitant, animusq́; æger, vt ait Ennius, semper errat, neq; perpeti potest, cupere nunquam desinit. quibus duobus morbis, (vt omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? qui vero probari potest, vt sibi mederi animus non possit, cum ipse medicinam corporis animus inuenerit, cumq́; ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura valeant, nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant, animi autem, qui se sanari voluerint, præceptisq́; sapientium paruerint, sine vlla dubitatione sanentur? est profecto animi medicina philosophia: cuius auxilium non, vt in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq́; opibus, viribusq́; vt nosmetipsi nobis mederi possimus elaborandum est, quanquam de

vniuersa philosophia, quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, vt arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermissimus postea, nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata: sed quoniam duobus superioribus de morte, & de dolore dictum est tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. vt enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant caussa disserendi. tum res acta sic est. A. *Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo.* M. *Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ hæc enim ferè sunt eiusmodi: quæ Græci πάθη appellant, ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo, sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi rectè, vt opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis vsitate: nisi quid aliud tibi videtur.* A. *Mihi vero isto modo.* M. *Hæccine igitur cadere in sapientem putas?* A. *prorsus existimo.* M. *Næ ista gloriosa sapientia nō magno æstimanda est, si quidem non multum differt ab insania.* A. *Quid? tibi omnis ne animi commotio videtur insania?* M. *Non mihi quidem soli: sed id, quod admirari sæpe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis seculis ante Socratem: a quo hæc omnis, quæ est de vita, & moribus, philosophia manauit.* A. *Quonam tandem modo?* M. *Quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationem,*

tationem, & morbum, id est insanitatem, & ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos Philosophi appellant, negantq́; stultum quẽquam his morbis vacare, qui autem in morbo sunt, sani non sunt. & omnium insipientium animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniũt: sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq́; censebant. his rebus mentem vacuam appellauerunt insaniam; propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. nec minus illud acute, quòd animi affectionem lumine mentis carentem nominauerunt amentiam, eandemq́; dementiam. ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos: qui enim animus est in aliquo morbo, (morbos autẽ hos perturbatos motus, vt modo dixi, philosophia appellãt) non magis est sanus, quàm id corpus, quod in morbo est. ita fit vt sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quadã, quæ est insania, eademq́; dementia, multoq́; melius hæc notata sunt verbis Latinis, quàm Græcis. quod aliis quoque multis locis reperietur, sed id alias. nunc, quod instat. Totum igitur, id quod quærimus, quid & quale sit, verbi vis ipsa declarat: eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quàm quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse è potestate dicimus eos, qui affrenati feruntur aut libidine, aut iracundia: quanquam ipsa iracundia libidinis est pars: sic enim

diffinitur iracundia, vlciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Græci autem μανίαν vnde appellent, non facile dixerim: eã; tamen ipsam distinguimus nos melius, quàm illi. hanc enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latius, a furore disiungimus. Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quẽ nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant; quasi vero atrabili solum mens, ac non sæpe vel iracundia grauiore, vel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eũ dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit: stultitiam enim censuerunt, idest inconstantiam sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum, atque vsitatum: furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia cæcitatem. quod cum maius esse videatur, quàm insania: tamen ciusmodi est, vt furor in sapientem cadere possit, non possit insania. sed hæc alia quæstio est. nos ad propositum reuertamur. Cadere opinor in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. A. *Ego vero ita existimo.* M. *Humanum id quidem quòd ita existimas. non enim silice nati sumus, sed est naturale in animis tenerũ quiddam, atq; molle, quod ægritudine, quasi tempestate quatiatur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia, vel in primis fuit nobilis. ,, Minime, inquit, assentior ijs, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest vlla esse, nec debet. ne ægrotus sim, inquit: sed, si*

fue-

fuerim. sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur a corpore, nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum aßentianum nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortaße: ita sunt stirpes altæ stultitiæ. sed relinquetur id solum, quod est neceßarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quamobrē quoniam cœpimus tradamus nos ei curandos. sanabimur, si volemus. & progrediar quidem longius: non enim de ægritudine solum, quanquam id quidem primum; sed de omni animi, vt ego posui, perturbatione; morbo, vt Græci volunt, explicabo. & primo si placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter astringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum a confidendo, quod laudis est, qui autem est fidens. is profecto non extimescit: discrepat enim a timendo, confidere; atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor: quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendentes, & venientes timemus. ita fit, vt fortitudini ægritudo repugnet. verisimile est igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quãdam animi, & demisßionem. in quemq; ea cadunt, in eundem cadit vt seruiat, ut uictum quandoque se eße fateatur, quæ qui recipit, recipiat idem neceße est timiditatem, & ignauiam. non

cadunt autem hæc in uirum fortem: igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis; non cadet ergo in sapientem ægritudo: præterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi, inuictum; qui inuictus, eum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest, ex quo efficitur, fortē virum ægritudine nunquam affici. omnes autem sapientes fortes, non cadit igitur in sapientem ægritudo. & quēadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum; & reliquæ partes, totumúe corpus, a statu cum est motu deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene vti: & sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime vtatur: nunquam est igitur perturbatus, at ægritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens uacabit. uerisimile etiam illud est, qui sit temperans, quē Græci σώφρονα appellant, eamq́; virtutem σωφροσύνην vocant. quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modestiam. sed haud scio, an recte ea virtus frugalitas appellari possit. quod angustius apud Græcos valet: qui frugi, homines χρήσιμον appellant, idest tantummodo vtiles. at illud latius est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos vsitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν: nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini: reliquas etiam virtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset, & si ijs angustiis, quibus plerique putant, teneretur, nunquam esset Pisonis co-

gnomen

gnomen tantopere laudatum. sed quia nec qui propter metum præsidium reliquit, quod est ignauiæ; nec qui propter auaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiæ; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiæ; frugi appellari solet, eo tres virtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas complexa est. & si hoc quidem commune est virtutum, omnes enim inter se nexæ, & coniugatæ sunt. reliqua igitur, & quarta virtus vt sit ipsa frugalitas, necesse est: eius. n. videtur esse proprium motus animi appetentis regere, & sedare; semperque aduersantem libidini, moderatam in omni reseruare constantiam. cui contrarium vitium nequitia dicitur. frugalitas, vt opinor, a fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo, etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lusisse putemur, si nil sit. ab eo, quod ne quidquam est in tali homine: ex quo idem nihil dicitur, qui sit frugi igitur, vel, si maius moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni vacuum, ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente ægritudo. itaq; non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles quæritur, hoc vt opinor, modo,

Corq; meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore, atq; omni me orbatum laude recordor.

num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum nō vitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in vitio est. sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. at iratus animus eiusmodi

modi est: nunquam igitur sapiens irascitur: nam si irascitur, etiam concupiscit: proprium est enim irati, cupere, a quo læsus videatur, ei quam maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari, ex quo fit, vt alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne vt irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, poßet in inuidentiam: non dixi in inuidiam, quæ tam est, cum inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod verbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, vt est in Menalippo,

Florem quisnam liberum inuidit meum?

male Latine videtur. sed præclare Accius: vt enim videre, sic inuidere florem rectius, quàm flori dicitur. nos consuetudine prohibemur: poëta ius suum tenuit & dixit audacius. Cadit igitur in eundem, & misereri & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: vt Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidiße in hominem summa potentia, summaq; fortuna, sed ignarum quemadmodum rebus secundis vti conueniret. atqui quemadmodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus aduersis, sic inuidentia ægritudo est ex alterius rebus secundis, in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam inuidere, non cadit autem inuidere in sapientem: ergo ne misereri

reri quidem. quòd si hoc ægre ferre sapiens soleret, miseri etiam soleret. abest ergo a sapiente ægritudo. hæc sic dicuntur a Stoicis, concluduntur q́; contortius, sed latius aliquanto dicenda sunt, & diffusius, sententijs tamen vtendum est eorum potissimum. qui maxime forti, &, vt ita dicam virili vtuntur ratione, atque sententia. nam Peripatetici familiares nostri, quibus nihil est vberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem vel perturbationum, vel morborum animi mihi non sanè probant: omne enim malum, etiam mediocre, magnum est: nos autem id agimus, vt id in sapiente nullum sit omnino. nã vt corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est: sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate. itaq; præclare nostri, vt alia multa, molestiam, solicitudinem angorem propter similitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominauerunt. hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant: vocant enim πάθος, id est morbum, quicunque est motus in animo turbidus. nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. at non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata, & gestiens. ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quanquam ægritudini est finitimus: sed proprie, vt ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo nomen habet non seiunctum a dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. nam vt medici, causa morbi inuenta curationem esse inuentam putant: sic nos, causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. est igitur causa omnis in opinione, nec vero ægritudinis

nis

nis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt genere quatuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers, vel rationem aspernãs, vel rationi non obediens, isq; motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam duæ sunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas gestiens, id est præter modum elata lætitia opinione præsentis magni alicuius boni; altera vel cupiditas recte, vel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera, voluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur vt duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. nã & metus opinio magni mali impendentis: & ægritudo est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, vt in eo rectum videatur esse angi: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in uita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atq; opibus repugnandum est, si uolumus hoc, quod datum est uitæ, tranquille placideque traducere. sed cæteras alias; nunc ægritudinem, si possumus, depellamus: id enim sit propositum quando quidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo: terra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione velis, vt ita dicam, remisq; fugienda. qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quõdam a socero Oenomao Rege Hippodamiam raptis nactus nuptijs, Iouis iste quidem pronepos. tamne ergo abiectus tamque fractus?

Nolite

Nolite (inquit) hospites adire ad me illico istic,
Nec contagio mea bonis, vmbra ne obsit.
Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tute Thyesta damnabis, orbabisq; luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi; corpus macie extabuit:
Lacrymæ peredere humore exangueis genas:
Situ nidoris barba pedore horrida,
Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

hæc malo ô stultissime Aeëta ipse tibi addidisti. non inerant in ijs, quæ tibi casus inuexerat: & quidem inueterato malo, cum tumor animi resedisset. est autem ægritudo, vt docebo, in opinione mali recentis. sed mæres videlicet regni desiderio, non filiæ: illam enim oderas, & iure fortasse; regno non æquo animo carebas. est autem impudens luctus mærore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis, Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat, vsque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerant superbiã? is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inq; ea vrbe senio, & ægritudine esse confectus. hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, vt ægritudine opprimatur, id est miseria? nam eum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est ægritudo. habet ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo maiora quædam, tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum plenaq; conficit. hanc nisi exuimus

sic,

sic, vt abijciamus: miseria carere non possumus. at hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem existere, cum quid ita visum sit, vt magnum quoddam malum adesse, & vrgere videatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinem esse natura, ut quicunque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, nec opinato malo est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam: videntur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur.

Ego cum genui, tum moriturum sciui, et ei rei sustuli.
Præterea ad Troiā cū misi ad defendēdam Græciam.
Sciebā me in mortiferū bellū, non in epulas mittere.

hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quæ venientia, longe ante videris: itaq; apud Euripidem a Theseo dicta laudantur: licet enim, vt sæpe facimus, in latinum illa conuertere.

Nam, qui hæc audita a docto meminissem viro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbam, aut exilij mæstam fugam,
Aut semper aliquam molem meditabar mali:
Vt, si qua inuecta diritas casus foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

quod autem Theseus a docto viro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt nunciata morte filij dixisse, sciebam me genuisse mortalem, que uox declarat ijs esse hæc acerba, a quibus non fuerint cogitata, ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improui-

ſa grauiora itaque quanquam non hæc vna res efficit maximam ægritudinem: tamen quoniam multum poteſt prouiſio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, ſint ſemper omnia homini humana meditata, & nimirum hæc eſt illa præſtans, & diuina ſapientia, perceptas pœnitus, & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit, nihil, antequam euenerit, non euenire poſſe arbitrari.

Quamobrē oēs, cū ſecūdæ res ſūt maxime, tū maxime
Meditari ſecū oportet, quo pacto aduerſā erūnā ferāt:
Pericla, damna, exilia peregre rediēs ſemper cogitet,
Aut filij peccatū, aut vxoris mortē, aut morbū filiæ:
Cōmunia eſſe hæc, fieri poſſe: vt ne qđ animo ſit nouū:
Quidqđ ꝑter ſpē eueniat, omne id deputare ēe ī lucro.

ergo hoc Terentius a philoſophia ſumptum cum tam cōmode dixerit, nos è quorum fontibus id hauſtum eſt, non & dicemus hoc melius, & conſtantius ſentiemus? hic eſt enim ille vultus ſemper idem, quem dicitur Xantippe prædicare ſolita in viro ſuo fuiſſe Socrate, eodem vultu ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo & reuerentem. nec vero ea frons erat, quæ M. Craſſi illius veteris, quem ſemel ait in omni vita riſiſſe Lucilius; ſed tranquilla, & ſerena: ſic enim accepimus, iure autem erat ſemper idem vultus, cum mentis, a qua is fingitur nulla fieret mutatio. quare accipio equidem a Cyrenaicis hæc arma contra caſus, & euentus, quibus eorum aduenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur; ſimulq́, iudico, malum illud opinionis eſſe: non naturæ; ſi enim in re eſſent, cur fierent prouiſa leuiora? ſed eſt, iiſdem de rebus quod dici poſſit ſubtilius, ſi prius Epicuri ſententiam

videri-

viderimus; qui censet necesse esse omnes in ægritudine esse, qui se in malis eße arbitrentur, siue illa ante prouisa, & expectata sint, siue inueterauerint: nam neque vetustate minui mala, nec fieri præmeditata leuiora, stultamq́; etiam eße meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri qui satis esse odiosum malum omne, cum venisset. qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam. ita semper angi aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione a cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas voluptates: parere enim censet animum rationi posse, &, quo illa ducat, sequi. vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: a quibus cum cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciẽdas, totaq́; mente contrectandas varias voluntates, quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium sapiẽtis vitam refertam putat. Hæc nostro more non diximus, Epicurei dicunt suo. sed quæ dicant, videamus quo modo negligamus. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum futurarum: nihil est enim quod tam obtundat, eleuetq́; ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit; quàm meditatio conditionis humanæ, quàm vitæ lex, commentatioq́; parendi: quæ non affert; vt semper mæreamus, sed vt nunquam: neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mæret cum hæc

cogitat, sed tum vel maxime sapiētia fungitur munere; vtrumq; enim non consequitur, vt & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio, & aduersis casibus triplici consolatione sanetur: primum, quod posse accidere diu cogitauerit; quæ cogitatio vna maxime molestias omnes extenuat, & diluit: deinde quòd humana ferenda intelligit: postremo, quòd videt nullum malum esse nisi culpam; culpam autem nullam esse, cum id, quod ob homine non potuerit præstari euenerit: nam reuocatio illa quam affert, cùm a contuendis nos malis auocat, nulla est: non est enim in nostra potestate, fodicantibus ijs rebus quas malas esse opinemur, dissimulatio, vel obliuio, lacerant, vexant, stimulos admouent, ignes adhibēt, respirare non sinunt: & tu obliuisci iubes, quod contra naturam est: quod à natura datum est; auxilium extorques inueterati doloris? est.n. tarda illa quidem medicina: sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies: iubes me bona cogitare, obliuisci malorum, diceres aliquid & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato quid taces aut quid mæres? aut cur succumbis, cedisq; fortunæ? quæ vt peruellere te forsitan potuerit, & pungere, non potuerit certe vires frangere. magna vis est in virtutibus, eas excita, si forte dormiunt iam tibi aderit princeps fortitudo: quæ te animo tanto esse coget, vt omnia, quæ possint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia; quæ est eadem moderatio, a me quidem paulo ante appellata frugalitas, quæ te tur-

piter, & nequiter facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effœminato viro? ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse videtur in hac causa loci. quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cum & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium; & grauiter feras te, quod vtendum acceperis, reddidisse. prudentiæ vero quid respondebis dicenti virtute se esse contentam, quo modo ad bene viuendum, sic & ad beate? quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, & omnia sua complexa nihil quærat aliunde; non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. ad hæc bona ne si reuocas Epicureo, pareo, sequor, vtor te ipso duce, obliuiscor etiam malorum, vt iubes; eoq; facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad voluptates: quas? corporis credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel spe cogitentur. num quid est aliud; recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Græculus me audiente Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, & magna voce dicere solebat, eum esse beatum, qui præsentibus voluptatibus frueretur, confideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interueniente, aut, si interueniret, si summus foret, futurũ breuem; si productor, plus habiturum iucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatum; præsertim si & ante perceptis bonis contentus esset, nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam.

pressam, nihil vt possit negari. quid ergo? huius ne vitæ propositio, & cogitatio vt Thyestem leuare poterit, aut Aeetam, de quo paulo ante dixi, aut Thelamonem pulsum patria exulantem, atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

Hiccine est Thelamõ ille, mõ quẽ gloria ad cælũ extulit,
Quẽ spectabant, cuius ob os Graij ora obuertebãt sua,

quòd si cui, vt ait idem simul animus cum re concidit, a grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptarijs: quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sanè summum bonum esse non dolere, quanquam id non vocatur voluptas: sed non necesse est nunc omnia, id ne est, quò traducti luctum leuemus? sit sanè summum malum dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur summo bono? quid tergiuersamur Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua verba, nec ne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc.

,, Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur; detrahens eas etiam, quæ auditu, & cantibus; detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet è sensu. Nec vero ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis: lætantem enim mentem ita noui spe eorum omnium quæ supra dixi fore, vt natura ijs potiens dolore careat: atque hæc quidem his verbis, quiuis vt intelligat quam voluptatem norit Epicurus.

deinde paulo infra. „Sæpe quæsiui (inquit) ex ijs, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent; nisi si vellent voces inanes fundere: nihil ab his potui cognoscere: qui si virtutes ebullire volent, & sapientias; nihil aliud dicent, nisi eam viam, quâ efficiantur eæ voluptates, quas supra dixi. Quæ sequuntur, in eadem sententia sunt: totiusq; liber, qui est de summo bono, refertus, & sententijs, & verbis talibus est. ad hanccine igitur vitam Telamonem illum reuocabis, vt leues ægritudinem? & si quem tuorum afflictum mærore videris, huic acipenserem potius, quàm aliquem Socraticum libellum dabis? αὐλῶν hortabere ut audiat voces potius, quàm Platonis? expones, quæ spectet florida, & varia? fasciculum ad nares admouebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, & rosa? si vero aliquid etiam, tum plane luctum omnem absterseris? hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abijciendus; est enim cõfertus voluptatibus. quærendum igitur, quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat:

Pol-mihi fortuna magis nunc defit, quàm genus:
Nãq; regnum suppetebat mihi: vt scias quãto è loco,
Quantis opibus, quib. de rebus, lapsa fortuna occidat.

quid? huic calix mulsi impingendus est, vt plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta:

Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.

huic subuenire debemus: quærit enim auxilium.

Quid petã ꝓsidi, aut exequar? quoúe nũc auxilio, aut fuga

Freta sim? arce, & urbe orba sum: quò accedam?
quò applicem?
Cui nec aræ patriæ domi stant; fractæ, et disiectæ iacēt:
Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes
Deformati, atque abiete crispa.
scis, quæ sequantur: Et illud in primis,
O pater, ò patria, ò Priami domus,
Septum altisono cardine templum:
Vidi ego te, astante ope barbarica,
Tectis celatis, laqueatis,
Auro, ebore instructam regifice.
ô poëtam egregium: quanquā ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, & inopinata esse graviora. exaggeratis igitur, Regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore, quid adiungit?
Hæc omnia vidi inflammari;
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.
præclarum carmen: est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre, eripiamus huic ægritudinem: quomodo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis, aliquid prouideamus & cibi, hæc tandem bona sint, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia bona dicebas. reuocari igitur oportere a mœrore ad cogitationē bonorū, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurum existimas ista voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? ego vero minime: video enim ab eo dici multa seuere, mul-

ta præclare. itaque, vt sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat voluptates eas quas modo laudauit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum: non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanauit quid diceret: saporem inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucunde moueantur. num fingo? nũ mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi vt veritas in omni quæstione explicetur? at idem ait non crescere voluptatem dolore detracto, summamq; voluptatem nihil dolere. paucis verbis tria magna peccata: vnum, quòd secum ipse pugnat; modo enim ne suspicari quidẽ se quidquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse dolore carere. potest ne magis secum ipse pugnare? alterum est peccatum, quòd, cum in natura tria sint, vnum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere, hic putat primũ, & tertium idem esse, nec distinguit a non dolendo voluptatem. tertium peccatum commune cum quibusdam, q; cum virtus maxime expetatur, eiusque adipiscẽdæ causa philosophia quæsita sit, ille a virtute summum bonum separauit. at laudat, & sæpe, virtutem. & quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamẽ defundebat ærarium. quid verba audiam, cum facta videam? Piso ille frugi semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata consularis ad frumentum accipiendum venerat, animaduertit Gracchus in concione Pisonem stantem. quærit audiente pop. R. qui sibi cõstet, cum ea lege frumentum petat, quã dissuaserat? nolim, inquit, mea bona Gracche tibi viritim

diui-

diuidere liceat: sed si facias, partem petam. parum ne declarauit vir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dispari? lege orationes Gracchi: patronum ærarij esse dices. negat Epicurus iucunde posse viui, nisi cum virtute viuatur: negat vllam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso: negat vllum esse tempus, quo sapiens non beatus sit: omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. non ista dicit voluptatem. dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit. age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, qui dolorē summum malum metiamur, mentionem facere virtutis. & conqueruntur quidam Epicurei viri optimi (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. ita credo, de honore, aut de dignitate cōtendimus: mihi summum in animo bonum uidetur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. & illi pugnant; & quidem vicinorum fidem implorant. multi autem sunt, qui statim conuolent: ego sum is, qui dicam me non laborare, actum habiturum quod egerunt; qd enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio vnquam fuit. hi nimis iracunde agunt, præsertim cum ab his non sane animose defendatur sententia, pro qua nō in senatu, non in concione, nō apud exercitum, neq; apud Censores dicere audeant. sed cum istis aliàs, & eo quidem animo, nullum, vt certamen instituam, verum dicentibus facile cedam. tantum admonebo: si maxime verum sit, ad corpus omnia referre sapientem; siue, vt hostius dicam, nihil facere, nisi quod expediat; siue omnia referre ad vti-

litatem suam; quoniam hæc plausibilia non sunt vt in sinu gaudeat, gloriose loqui desinant. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum ægritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnum, vt supra dixi, etiam Chrysippo ita videri scio, quod prouisum ante non sit, id fieri vehementius. sed non sunt in hoc omnia: quanquam hostium repens aduentus magis aliquanto cõturbat, quam expectatus: & maris subita tempestas, q̃ ante prouisa, terret nauigantes vehementius: & eiusmodi sunt pleraque, sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subito videri maiora; & quidem ob duas causas: primum, ꝙ quanta sint quæ accidunt considerandi spatiũ non datur: deinde, cũ videtur præcaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum malũ ægritudinem acriorẽ facit. ꝙ ita esse dies declarat, quæ procedens ita mitigat, vt iisdem malis manentibus nõ modo leniatur ægritudo, sed in plerisq; tollatur. Carthaginenses multi Romæ seruierunt, Macedones rege Perse capto vidi etiam in Pelopõneso, cum essem adolescens; quosdam Corinthios. hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Hæc omnia vidi.

sed & iam decãtauerunt fortasse: eo.n.erant vultu, oratione, omni reliquo motu, & statu, vt eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magisq̃, me mouerant Corinthi subito aspectæ parietinæ, quæ ipsos Corinthios, quorũ aĩs diuturna cogitatio callũ vetustatis obduxerat. legimus librum Clitomachi, quem ille euersa Carthagine misit consolandi causa ad captiuos ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quã se ait in commentarium retulisse. cũ ita

pos-

positum esset, videri fore in ægritudine sapientem patria capta: quæ Carneades contra dixerit, scripta sunt. tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inueteratæ ne desideratur quidem: nec si aliquod annis post idem ille liber captiuis missus esses, vulneribus mederetur, sed cicatricibus: sensim n. & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, vsus docet, minora esse ea, quæ sint visa maiora. quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione vlla, qua solemus vti, cum leuare dolorem merentium volumus? hæc n. ferè tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum videri. atqui tollerabilius feret incommodum, qui cognouerit, necesse homini tale aliquid accidere. hæc n. oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantum modo affert, nihil euenisse, quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam vim, vt ægritudo ex his omnis oriatur: feriunt enim fortasse grauius, non id efficiunt, vt ea, quæ acciderit maiora videantur. quia recentia sunt, videntur, non quia repentina. duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur. nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quærimus, vt de paupertate nonnunquam; cuius onus disputando leuamus, docentes: quàm parua, & quàm pauca sint, quæ natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia. cum enim paupertatis vna eademq; sit vis, quidnam dici potest quamobrem C. Fabritio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse? huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ occiderint. non enim id solum continet ea disputatio, vt cognitionem afferat generis humani; sed significat tollerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant cæteri. de paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores. eorumq; qui priuatum otiū negocijs publicis ante tulerunt, nominatim vita laudatur: nec siletur illud potentissimi Regis Anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem peruenturus. similiter commemorādis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur, eorumq; qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio cæterorum facit, vt ea quæ acciderint, multo minora, quā quanta sint existimata, videantur. ita fit sensim cogitantibus, vt quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat,

Ego cum genui, moriturum sciui: & *Theseus,*

Futuras mecum commentabar miserias:

& Anaxagoras, sciebam me genuisse mortalem. hi.n. omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. & mihi quidem videtur idem ferè accidere ijs, qui ante meditātur, quòd ijs, quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium

dium illud continet malum, quod opinatum sit esse maximū, nequaquam esse tantum, vt vitam beatam possit euertere, hoc igitur efficitur, vt ex illo nec opinato plaga maior sit, non vt illi putant, vt cum duobus pares casus euenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui, ille nec opinatus casus euenerit. itaq; dicuntur nonnulli in mœrore, cū de hac cōi omnium cōditione audissent, ea lege nos esse natos, vt nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauius etiam tulisse. quo circa Carneades, vt video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat laudantem Euripidem carmen illud,

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,
Morbusq; multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsq; est finis omnibus,
Quæ generi humano angorem ne quidquam afferunt.
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, vt fruges. sic iubet necessitas.

negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuandam ægritudinem pertinere: id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelē necessitatem incidissemus, nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maleuolos consolandos esse accōmodatam, mihi vero longe videtur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ quasi cum deo pugnare cohibet, admonetq; esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum non vt animum maleuolorum oblectet, affertur, sed vt ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate, & tranquille tulisse: omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohærere possunt propter ma-

gritudinem ægritudinis. ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν, id est solutione totius hominis appellatam putat. quæ tota poterat euelli explicata, vt principio dixi, causa ægritudinis: est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni præsentis, atque vrgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni: & acta ætas honeste, ac splendide tantam affert consolationem, vt eos, qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. sed hanc opinionem mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit; tum denique efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum pectoris, fœminũ capitis percussiones. hinc ille Agamẽnõ Gomeicus, & idẽ Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum Regem in luctu capillum sibi euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. sed hæc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quòd is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. at quam rhetorice? quam copiose? quas sententias colligit? quæ verba contorquet? vt licere quid vis rhetori intelligas, quæ nemo probaret, nisi insitũ illud in animis haberemus, oẽs bonos interitu suorum quã grauissime mœrere oportere. ex hoc euenit, vt in aĩ doloribus alij solitudines captent, vt ait Homerus de Bellerophõte.

Qui miser in campis mœrens errabat Aleis
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum credo in luctu silentium. Hæcubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem signi in canem esse cõuersam. sunt autem alij quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat. vt illa apud Ennium nutrix:

Cupido cepit miseram nunc me proloqui
Cælo atque terræ Medeæ miserias.

hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore. maximeque declaratur hoc quasi officij iudicio fieri. quòd si qui forte, cum in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocant se rursus ad mœstitiam, peccatique se insimulant, quòd dolere intermiserint. pueros vero matres, & magistri castigare etiam solẽt, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factum est, aut dictum: plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta, intellectumque est nihil profici mœrendo, nonne declarat fuisse totum illud voluntarium? quid ille Terentianus ipse se puniens, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decreui tantisper me minus iniuriæ
Chremes meo gnato facere, dum fiam miser.

hic decernit, vt miser sit. num quis igitur quidquam decernit inuitus?

Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. quid, quòd res ipsa lugere prohibet? vt apud Homerum quotidianæ neces: interitusque multorum sedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur,

Nanque nimis multos, atque omni luce, cadentes

Cernimus: vt nemo possit mærore vacare,
Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

ergo in potestate est abijcere dolorem, cum velis tempore seruientem. an est vllum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non ponendæ curæ ægritudinis causæ seruiamus? constabat, eos qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent, cum in illo ipso acerbissimo, miserrimoque spectaculo sibi timerent, quòd se classe hostium circunfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi vt remiges hortarentur, & vt salutem ad piscerentur fuga; posteaquam Tyrum venissent, tum afflictari, lamentarique cœpisse. timor igitur ab ijs ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non poterit? quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorẽ, quàm cum est intellectum nihil profici; & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. voluntate igitur, & iudicio suscipi ægritudinem confitendũ est. idque indicatur eorum patientia, qui cum multa sint sæpe perpessi facilius ferunt, quidquid acciait: obduruisseque sese contra fortuna arbitrantur, vt ille apud Euripidem,

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,
Nec tam ærumnoso nauigaßem salo,
Esset delendi causa, vt in iecto equulei
Freno repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam subiectus miserijs obturpui.

defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leniores intelligi necesse est, non rem ipsam causam atque fontem esse mærores philosophi summi, nec dum tamen

sapien-

sapientiam consecuti, nonne intelligunt in summo se malo esse? sunt enim insipientes; neque insipientia vllum maius malum est: neque tamen lugent; quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & aequum, & ad officiu pertinere, aegre ferre, quod sapiens non sis. quod idem affingimus huic aegritudini: in qua luctus inest: quae omnium maxima est. itaque Aristoteles veteres philosophos accusans, qui existimauissent philosophiam suis ingenijs esse perfectam; ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse; sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod ceruis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si aetas potuisset esse longinquior, futurum fuisse vt omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. querebatur igitur se tum cum illa videre coepisset, extingui. quid? ex caeteris philosophis non ne optimus, & grauissimus quisq; confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est peius, haerere intelligant, aegritudine premuntur: nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. quid, qui nō putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem: qualis L. Paulus; duobus paucis diebus amissis filijs; qualis M. Cato, praetore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione colligimus? quid hos aliud placauit; nisi quod luctum, & maerorem esse non putabant viri? ergo id, quod alij re-

ctum opinantes ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes, ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contra dicuntur hæc. quis tam demens, aut sua voluntate mœreat? natura affert dolorem. cui quidem Crator, inquiunt, vester cedendum putat: premit enim, atq; instat, nec resisti potest. itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur.

Nec vero tanta præditus sapientia
Quisquam est, qui aliorum erumnam dictis alleuans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Conuertat, clade vt subita frangatur sua,
Vt illa ad alios dicta & præcepta excidant.

hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat: quæ igitur amentia, vt nos quoque idem ab alijs requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primum illa opinio mali, quo viso atque persuaso ægritudo insequitur necessario: deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam: existimant enim dijs immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se & stratos esse fateantur. sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non vident: laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. quasi fieri vllo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, vt quisquam plus alterum diligat, quàm se præclarum illud est; & si quæris, rectum quoque, & ue

rum, vt eos, qui nobis chariſſimi eſſe debeant, æque ac noſmetipſos amemus: vt vero plus, fieri nullo pacto poteſt. ne optandum quidem eſt in amicitia, vt me ille plus, quàm ſe; ego illum plus, quàm me. perturbatio vitæ, ſi ita ſit, atque officiorum omnium conſequatur. ſed de hoc aliàs. nunc illud ſatis eſt, non attribuere ad amiſſionem amicorum miſeriam noſtram; ne illos plus quàm ipſi velint, ſi ſentiant, plus certe quàm noſmetipſos diligamus. nam, quod aiunt pleróſque, conſolationibus nihil leuari, adiunguntque conſolatores ipſos confiteri ſe miſeros, cum ad eos impetum ſuum fortunæ conuerterit, vtrunque diſſoluitur: ſunt enim iſta non naturæ vitia, ſed culpæ. ſtultitiam autem accuſare quamuis copioſe licet. nam & qui non leuantur, ipſi alios ad miſeriam inuitant: & qui ſuos caſus aliter ferunt, atque vt alijs auctores ipſi fuerunt, non ſunt vitioſiores, quàm ferè plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos glorioſi reprehendunt: eſt enim proprium ſtultitiæ aliorum vitia cernere, obliuiſci ſuorum. ſed nimirum hoc maximum eſt experimentum, cum conſtet ægritudinem vetuſtate tolli, hanc vim non eſſe in die poſitam, ſed in cogitatione diuturna. nam & ſi eadem res eſt, & idem eſt homo: qui poteſt quidquam de dolore mutari, ſi neque de eo, propter quod dolet quidquam eſt mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna nihil eſſe in re mali, dolori medetur, non ipſa diuturnitas, hic mihi afferunt mediocritates, quæ ſi naturales ſunt, quid opus eſt conſolatione? natura enim ipſa terminabit modum, ſin opinabiles, opinio tota tollatur. ſatis dictum eſſe arbitror, ægritudinem eſſe opinionem mali præſentis; in qua

opinione illud insit, vt ægritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc diffinitionem a Zenone recte, vt illa opinio præsentis mali sit recens: hoc autem verbum sic interpretatur, vt nos tantum illud recens esse velit, quod paulo ante acciderit; sed quam diu in illo opinato malo vis quædam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: vt Artemisia illa Mausoli Cariæ Regis vxor, quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum, q̃diu vixit, vixit in luctu, eodemq́; etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur recens cum vetustate exaruit. hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut supprimere, nec pati manare longius: aut ad aliam traducere. Sunt, qui vnum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse; vt Cleanti placet: sunt, qui non magnum malum, vt Peripatetici. sunt, qui abducunt a malis ad bona, vt Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mœrenti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur: vt ferè nos omnia in consolationem vnam coniecimus; erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quàm in corporum, vt Prometheus ille Æschyli: cui cùm dictum esset,

Atqui Prometheu te hoc tenere existimo,

Mederi posse rationem iracundiæ;
respondet,

Si quidem qui tempestiuam medicinam admonens,
Non ad grauescens vulnus illidat manus.

erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum paruum: altera & de communi conditione vitæ, & proprie, si quid sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: tertia, summã esse stultitiam frustra confici mœrore cum intelligas nihil posse profici. nam Cleantes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris: alienum autem tempus docendi. et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes suscipi aliquando ægritudinẽ posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid.n. dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, vt accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades affligaret, lacrymansq́; Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet, turpitudinemq́; depelleret, quid dicimus Cleanthe? nũ in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem efficiebat, mali nihil fuisse? quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitijsq́; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quamquam et vsitata est, & sæpe prodest. Non tibi hoc soli. prodest hæc quidem, vt dixi, sed

nec semper, nec omnibus: sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. vt enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt; non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est. Chrysippi ratio ad veritatem firmissima est, ad tempus ægritudinis difficilis. magnum opus est probare mærenti, illum suo iudicio, & quòd se ita putet oportet facere, mærere. nimirum igitur, vt in causis non semper vtimur eodem statu, (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiæ naturam, ad personam accomodamus: sic in ægritudine lenienda, quam nam quisque curationem recipere possit, videndum est. sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine; aut ita paruum malum vt id obruatur sapientia, vixq; appareat qui nihil opinione affingat, assumatq; ad ægritudinē; nec id putet esse rectum, se quàm maxime excruciari, luctuq; confici; quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, vt mihi quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quæreretur hoc tempore, ne quidem vllum esse malum, nisi quod idem dicitur posset; tamen vt videremus, quidquid in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio, & opinionis errore contractum. tractatum est autem a nobis id genus ægritudinis, quod vnum est omnium maximum, vt eo sublato, reliquorum remedia nec magnopere quærenda arbitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de vita inhonorata, & inglori a dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ,

de seruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis: hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt: opus enim quærunt, quanquam planè disputationis sunt, delectationis. & tamen vt medici toto corpore curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum vniuersam ægritudinem sustulit, tamen si quis error aliunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid extitit: etsi singularum rerum sunt propriæ consolationes. de quibus audies tu quidem cum voles. sed ad eundem fontem reuertendum est, ægritudinem omnem procul abesse a sapiente quòd inanis sit, quòd frustra suscipiatur, quòd non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam inuitatione, ad dolendum, cum id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mærens; morsus tamen, & contractiuncula quædam animi relinquentur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum. quod cum sapientia esset, atque, vt ita dicam, habitare nullo modo possit. atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quam amaræ, quæ ipso trunco euerso, omnes elidendæ sunt, & si necesse erit, singulis disputationibus: superest enim nobis hoc cuiusmodi est ocium. sed ratio vna omnium est ægretudinum, plura nomina: nam & inuidere ægritudinis est, & æmulari, & obrectare, & misereri, angi, lugere, mærere, erumna affici, lamentari, solicitari, dolere, in molestia esse, afflictari,

 ri,

ri, desperare. hunc omnia diffiniunt Stoici: eaq; verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, vt videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi persequendæ, & omnes elidendæ, ne vlla vnquam possit existere. magnum opus, & difficile. quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem hæc hactenus. cætera, quotiescunque voletis, & hoc loco, & alijs parata vobis erunt.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM Quæstionum AD M. BRVTVM.

Liber Quartus.

De reliquis animi perturbationibus.

CVM multis locis nostrorum hominum ingenia, virtutesq; Brute soleo mirari, tum maxime ijs in studijs, quæ sero admodum expetita, in hanc ciuitatem è Græcia transtulerunt. nam cum a primo vrbis ortu, regijs institutis, partim etiam legibus auspicia, ceremoniæ, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumq; descriptio, tota res militaris diuinitus esset constituta, tum progressio admirabilis, incredibilisq; cursus ad omnem excellentiam factus est, nominatu regio Rep. liberata. nec vero hic locus est, vt de moribus institutisq; maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur, alijs hæc locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeq; in ijs sex libris, quos de Rep. conscripsimus, hoc

autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrunt; cur ea quoque accersita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conseruata, & culta videantur. erat enim illis penè in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberauit præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe, lateq; flueret, permanauisse mihi videtur in hanc ciuitatem: idq; cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur: quis est enim qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis, & maximis vrbibus ea, quæ magna dicta est, in hisq; primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset; nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque Regem Pythagoreum a posterioribus existimatum, nam cum Pithagoræ disciplinam, & instituta cognosceret, Regisq; eius æquitatem, & sapientiam a maioribus suis accepißent; ætates autem & tempora ignorarent propter vetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. et de coniectura quidem hactenus. vestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamen vtemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi eße dicantur, & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas a cogitationum intentione cantu, fidibusq; ad tranquillitatem traducere; grauissimus auctor in Originibus dixit Cato. morem apud maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps, qui accubarent,

rent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina. quanquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt: nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quòd & deorum puluinaribus, & epulis magistratuum fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ. mihi quidem et Appij Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem Pythagoreorum videtur, multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis, quæ prætereo: ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. sed vt ad propositum redeat oratio: quàm breui tempore quot & quanti poëtæ: qui autem oratores extiterunt? facile vt appareat nostros omnia consequi potuisse, simul vt velle cœpissent. sed de cæteris studijs alio loco & dicemus, si vsus fuerit, & sæpe diximus. sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lelij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad Senatum ab Atheniensibus missos esse legatos. qui cum Reipub. nullam vnquam partem attigissent, essentq́, eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius anunquam profecto scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinæ. qui cum cætera literis mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorum; hanc amplissimam omnium artium bene

viuendi disciplinam vita magis, quàm literis persecuti sunt. itaque illius veræ, elegantisq́; philosophiæ, quæ ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controuersias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum latina monumenta; siue propter magnitudinem rerum, occupationemq́; omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari posse non arbitrantur: cum interim illis silentibus. C. Amafanius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, siue quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd inuitabatur illecebris blandis voluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. post Amafanium autem multi eiusdem æmuli rationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodq́; maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facile ediscantur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinæ putant. sed defendat quidem quod quisque sentit; sunt enim iudicia libera. nos institutum tenebimus: nullisq́; vnius disciplinæ legibus astricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile. semper requiremus. quòd cum sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiose egimus. itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur: vt enim in inferiore ambulatione descẽdimus, quòd idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est. M. *Dicat, si quis vult, de qua re disputare velit.* A. *Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare.* M. *Aegritudine quidem hesterna disputatione videbatur: nisi*

nisi forte temporis causa assentiebare. A. *Minime vero: nam mihi egregie probata est oratio tua.* M. *Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem?* A. *Prorsus non arbitror.* M. *Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit: quid enim metus ne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarũ præsentium ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapientẽ, semper mens erit tranquilla sapientis.* A. *Sic prorsus intelligo.* M. *Vtrum igitur mavis? statim ne nos vela facere, an quasi è portu egredientes paululum remigare?* A. *Quidnam est istuc? non enim intelligo.* M. *Quia Chrysippus & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his patiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt; spinas partiendi, & diffiniendi prætermittunt. quærebam igitur, vtrum panderem vela orationis statim, an eã ante paululum dialecticorum remis propellerem.* A. *Isto modo vero: erit. n. hoc totum, quod quæro, ex vtroq; perfectus.* M. *Est id quidẽ rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius.* A. *Faciam equidem. tu tamen, vt soles, dices ista ipsa obscura planius, q̃ dicuntur a Græcis.* M. *Enitar quidem. sed intento opus est aĩo, ne omnia dilabatur, si vnum aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos. in his explicandis veterem illam equidẽ Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar:*

sequar: qui animum in duas partes diuidunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietemq; constantiam: in illa altera motus turbidos tũ iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq; rationi. sit igitur hic fons. vtamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum diffinitionibus, & partitionibus: qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissime. Est igitur Zenonis hæc diffinitio, vt perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. quidam breuius, perturbationem esse appetitum vehementiorem dicunt: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturæ constantia. partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duob. opinatis malis: ita esse quatuor. ex bonis libidinem, & lætitiam; vt sit lætitia præsentium bonorum, libido futurorum. ex malis metũ & ægritudinem nasci censent: metum futuris, ægritudinem præsentibus: quæ enim venientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem instantia; lætitia autem, & libido in bonorum opinione uersãtur: cum libido ad id, quod videtur bonum, illecta, & inflammata rapiatur, lætitia, vt adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat: natura.n. omnes ea, quæ bona videntur, sequuntur, fugiuntq; contraria. quamobrẽ simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum videatur; ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter prudenterq; fit, eiusmodi appetitionẽ Stoici Βούλησιν appellant, nos appellamus voluntatem. eam illi putant in solo esse sapiente: quã sic diffiniunt, voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat.

siderat. quæ autem aduersa ratione incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata, quæ in omnibus stultis inuenitur. itemq́, cum ita mouemus, vt in bono simus, aliquo dupliciter id contigit, nam cum ratione aĩus mouetur placide, atq; constanter, tũ illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter, & effuse aĩus exultat, tum illa lætitia gestiens, vel nimia dici potest: quam ita diffiniunt, sine ratione aĩi elationem. quo modoq́, bona natura appetimus, sic a malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eaq́, intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione & cum examinatione humili, atq; fracta, nominetur metus. est igitur metus rationi aduersa cautio. præsentis autem mali sapientis affectio nulla est. stulti autem ægritudo, est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq́, demittunt, et contrahunt rationi non obtemperantes. itaq; hæc prima definitio est; vt ægritudo sit animi aduersante ratione cõtractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ; quoniam ægritudini nulla constantia opponitur, sed omnes perturbationes iudicio censet fieri, & opinione. itaq; eas diffiniunt pressius, vt intelligatur non modo quam uitiose, sed etiam quam in nostra sint potestate. est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis, in quo demitti contrahiq́, animo rectum esse videatur. Lætitia opinio recẽs boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. Metus opinio impendentis mali, quod intollerabile esse videatur. Libido opinio venturi boni, quod, sit ex vsu, iam præsens esse, atque adesse. sed quæ iudicia quasq́, opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quæ efficiuntur

ciuntur perturbationibus, vt ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi, & fugam, lætitia profusam hilaritatem: libido, effrenatam appetentiam. opinionem autem, quam in omnes diffinitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. sed in singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subijciuntur. vt ægritudini inuidentia (vtendum est enim docendi causa verbo minus vsitato, quoniam inuidia nō in eo, qui inuidet, solum dicitur; sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, erumna, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio; & si qua sunt de genere eodem. sub metum autē subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolentia, lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini, ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera eiusmodi. hæc autem diffiniunt hoc modo, Inuidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceat inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non recte dicitur inuidere: vt si Hectori Agamemnon. qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, vt in laude, & in vitio nomen hoc sit. nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco vtimur; est enim laudis: & est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo: ægritudo, ex eo, quod alter quoque

potiatur, quod ille ipse concupiuerit: Misericordia est ægritudo ex miseria alterius iniuria laborantis: nemo enim parricidæ aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Angor est ægritudo premens. Luctus ægritudo ex eius, qui charus fuerit, interitu acerbo. Mæror ægritudo flebilis. Ærumna ægritudo laboriosa. Dolor ægritudo crucians. Lamentatio ægritudo cum eiulatu. Solicitudo ægritudo cum cogitatione. Molestia ægritudo permanens. Afflictatio ægritudo cum vexatione corporis. Desperatio ægritudo sine vlla rerum expectatione meliorum: Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea sic diffiniunt: Pigritiam metum consequentis laboris: Terrorem metum concutientem; ex quo fit, vt pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem metum mali appropinquantis: Pauorem metum mentem loco mouentem; ex quo illud Ennij,

Tum pauor sapientiã mihi oẽm ex animo expectorat:

Exanimationem metum subsequentem, & quasi comitem pauoris; Conturbationem metum excucientem: cogitata: Formidinem metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt. vt Maleuolentia si voluptas ex modo alterius sine emolumento suo. Delectatio voluptas suauitate auditus animum deliniens: & qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum; quæ sunt omnes vnius generis, ad persudendum animum tanquam illiquæfactæ voluptates. Iactatio est voluptas gestiens, & se efferens insilentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, vt Ira sit libido puniendi eius, qui

videa-

videatur læsisse iniuria. Excandescentia autem sit ira nascens, & modo existens: quæ θύμωσις Græce dicitur: Odium ira inueterata; Inimicitia ira vlciscendi tempus obseruans; Discordia ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia libido inexplebilis. Desiderium libido eius, qui nondum adsit, videndi. distinguunt illud etiam, vt sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam, quæ κατηγορήματα dialectici appellant: vt habere diuitias, capere honores. Indigentia libido rerum ipsarum est, vt honorum, vt pecuniæ. omniũ autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a præscriptione rationis, vt nullo modo appetitionis animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareant conseruatque considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi ægrotationesque nascuntur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat, morbisque perturbat. ex perturbationibus autẽ primum morbi conficiuntur, quæ vocant illi νοσήματα; eaque quæ sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium; deinde ægrotationes, quæ appellantur a Stoicis ἀῤῥωστήματα; hisque item oppositæ contrariæ offensiones. hoc loco nimium operæ consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo,

dum morbis corporũ comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minime necessaria prætermissa, ea quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper, cum autem hic feruor, concitatioq; animi inueterauerit, & tanquam in venis, medullisq; insederit; tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusq; contrariæ. hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re vero copulata sunt, eaq; oriuntur ex libidine, & lætitia. nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem; permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, existitque morbus, & ægrotatio: quæ auelli inueterata non possunt: eique morbo nomen est auaritia, similiterque cæteri morbi, vt gloriæ cupiditas, vt mulierositas, vt ita appellem eam, quæ Græci φιλογύνεια dicitur, cæterique similiter morbi, ægrotationesque nascuntur. quæ autem hi sunt contraria, ea nasci putantur a metu, vt odium mulierum, quale in μισογυνία est, vt in hominum vniuersum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur, vt inhospitalitas est, quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. definiunt autem animi ægrotationem, opinionem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam, quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem,

I &

& penitus insitam, tanquam fugienda. hæc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, pervicatia, ligurritio, vinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. est autem auaritia opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhærens & penitus insita. similisq́ est eiusdem generis diffinitio reliquarum. Offensionum autem diffinitiones sunt eiusmodi, vt inhospitalitas sit opinio vehemens. ualde fugiendum esse hospitem, eaq́ inhærens & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, vt Hippolyti, & vt Timonis generis humani. Atque vt ad valetudinis similitudinem veniam, eaq́ collatione vtamur aliquando, sed parcius quam solent Stoici: vt sunt alij ad alios morbos procliuiores: itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam terminosos, non quia semper sint, sed quia sæpe sint, alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, vnde anxij, in alijs iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estq́ aliud iracundum esse, aliud iratum, vt differt anxietas ab angore; neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando: neque anxij, semper anguntur: vt inter ebrietatem, & ebriositatem interest: aliudq́ est esse amatorem, aliud amantem; atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nã pertinent ad omnes perturbationes. in multis etiam vitijs apparet: sed nomen res non habet, ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quodque genus a similitudine corporis ægrotatio dicitur, dum ea in-

tel-

telligatur ad ægrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis procliuitas, vt significet lapsionem, in neutris habet superius nomen: quo modo autem in corpore morbus, ægrotatio, & vitium, sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Aegrotationem morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissidissent. ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius valetudinis corporis conquassatione, & præturbatione gignuntur. vitium autē integra valetudine ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbū ab ægrotatione seiungere. vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & a se ipsa dissentiens. ita fit, vt in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio, in altera inconstantia, & repugnantia: non enim omne vitium partes habet dissentientes, vt eorum, qui non longe a sapientia absunt: affectio est illa quidem discrepans a se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. morbi autem & ægrotationes partes sunt vitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quæstio est: vitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes, vt non possint affectionum manentium partes esse. atque vt in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis: sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: sunt item in animo, corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, è quibus constamus; sanitas sic animi dicitur, cum

eius iudicia, opinionesq́; concordant. eaq́; est animi virtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse; alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequentem, nec habentem vllam speciem suam, sed, siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum perturbatio mentis aufertur. & vt corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate, eaq́; dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudidiorumq́; æqualitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur. itemq́; viribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibus quoque verbis, animi vires nominantur. velocitas autem corporis, celeritas appellatur; quæ eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tempore percursionem. illud animorum, corporumq́; dissimile est, quòd animi valentes morbo tentari non poßunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere poßunt, animorum non item. quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt: itaque in hominibus solum existunt: nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. inter acutos autem, & hebetes interest, quòd ingeniosi, vt æs Corinthium in eruginem, si illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocius; hebetes non item. nec vero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit: non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam

spe-

speciem, vt in misericordia, ægritudo, metus: ægrotationes autem, & morbi animorum difficilius euelli posse putantur, quàm summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria: morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur. habes ea, quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quæ logica appellant; quia disseruntur subtilius. è quibus, quoniam tanquam è scrupulosis cotibus enauigabit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucidæ dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modo dicebas, expectamus, & cursum. M. Quando & alijs locis de virtute diximus, & sæpe dicendum (erit pleraq; enim quæstiones, quæ ad vitam moresq́; pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est affectio animi, constans, conueniensq́;, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata etiam vtilitate, laudabilis: ex ea proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisq́; recta ratio: quamquam ipsa virtus breuissime recta ratio dici potest. huius igitur virtutis contraria est vitiositas: sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiusdam vitij nomen est, vitiositas omnium ex qua cogitantur perturbationes, quæ sunt, vt paulo ante diximus turbidi animorum, concitatiq́; motus, auersi a ratione, & inimicissimi mentis, vitæq́; tranquillæ: importante enim ægritudines anxias, atque acerbas, animosq́; affligunt, & debilitant metu. ijdem inflam-

mant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi a temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. quæ si quando adepta est id, quod ei fuerit concupitum: tum fert alacritatem, vt nihil esse constet, quod agat, vt ille, qui voluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur. eorum igitur malorum in vna virtute posita sanatio est. quid autem est non miserius solum, sed fœdius etiam, & deformius, quam ægritudine quis afflictus, debilitatusq́; iacens? cui miseriæ proximus est, is, qui appropinquans aliquod malũ metuit, exanimatusq́; pendet animi. quam vim significantes mali, poëtæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animiq́; impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est: omnibus enim quorum mens abhorret a ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. atque vt hæ tabificæ mentis perturbationes sunt ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est lætitia gestiens non multum differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum aliàs modestum, & temperantem, aliàs constantem continentemque dicimus. nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. quòd nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam illud ita peruulgatum esset, vt iam prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisque magnifice dicere videntur. ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia

quie-

quietus animo est sibiq; ipse placatus, vt neque tabescat molestijs, neque frangatur timore, nec sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem quærimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusq; mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua vitæ breuitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, vt ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, vt semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore viuendi, vt quemcunque casum fortuna inuexerit, hunc apte & quiete ferat. quod qui facit, non ægritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem vacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit: idemq; concitatus, & abstractus ab integra, certaq; ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem. quo circa mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio qui perturbari animos necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem vltra progredi non oporteat. modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare mente vix consles? eaq; omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si

error stultis extenuetur, dic, vt cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia, sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum videtur, quippe qui ob eam causam à vita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. quid, si, cum id ferret modice mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo noua, sed ea modica magna tamen facta esset accessio: quid si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur, qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, vt si posse putet eum, qui se è Leucade præcipitauerit sustinere se, cum velit: vt enim id non potest, sic animus perturbatus, & incitatus ne cohibere se potest, nec, quo loco vult insistere omnino: quæq; crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascẽtia. ægritudo aũt cæteræq; perturbationes amplificatæ certe pestiferæ sunt: igitur etiã susceptæ continuo in magna pestis parte versantur: etenim ipsæ se impellunt, vbi semel a ratione discessum est; ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altumque prouehitur imprudens, nec reperit locum consistendi, quamobrem nihil interest vtrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim vitijs modum apponit is partem suscipit uitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataque

citataque semel in procliue labuntur, sustineriq́; nullo modo possunt. Quid, quòd ijdem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam vtiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant cotem fortitudinis esse dicunt, multoque, & in hostem, & in improbum ciuem vehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: prælium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, prò patria. hæc nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec vero de bellatoribus solum disputant imperia: seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ. qua etiam si non adsit, tamen verbis atque motu simulandam arbitrantur, vt auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant, qui irasci nesciat: eamq́;, quam lenitatem nos dicimus, vitioso lentitudinis nomine appellant. nec vero solum hanc libidinem laudant (est enim ira, vt modo diffiniui, vlciscendi libido) sed illud ipsum genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam vtilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset; quærentibusq́; respondebat: Miltiadis trophæis se è somno suscitari. cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. philosophiæ denique

nique

nique ipsius principes nunquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. vltimas terras lustrasse Pythagoram: Democritum, Platonem accepimus: vbi enim quid esset quod disci posset, eo veniendum iudicauerunt. nam putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ægritudinem, quam nos vt tetram, & immanem beluam fugiendam esse diximus, non sine magna vtilitate a natura dicunt constitutam; vt homines castigationibus, reprehensibus ignominijs affici se in delicto dolerent, impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore morderi. est melius conscientia, ex quo est illud è vita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius, heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod iubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis vtiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud æmulari, obtrectare non esse inutile; cum aut se non idem videat consecutum, quod alium; aut alium idem, quod se: metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges; qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, vt resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: vt in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment. quæ cum exponunt? nihil ne tibi videntur, an aliquid dicere? A. *Mihi vero dicere aliquid: itaque expecto, quid ad ista.* M. *Reperiam*

for-

fortasse: sed illud ante. vides ne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis: digladientur illi per me licet; cui nihil est necesse, nisi vbi sit illud, quod verisimillimum videatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis. qua rectè Zenonem vsum puto. ita enim definit, vt perturbatio sit aduersa ratione contra naturam animi commotio: vel breuius, vt perturbatio sit appetitus vehementior: vehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturæ constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraque sunt prudenter, acuteque disserentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesque virtutum, an vero vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem quanquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, quæruntur, aliquid postulant, vt magis placati, quàm irati esse videantur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus aliquis hoc animo, vt narrat Lucilius.

Occidā illum equidem, & vincā, si id quæritis, inquit.
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quam gladiū in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Vobis, quàm dextræ gladium dum accōmodet alter:
Vsque adeo studio, atque odio illius, efferor ira.

at sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate.

cum

cum depugnaturus eßet cum Hectore. cuius, vt arma sumpsit, ingreßio lætitiam attulit socijs, terrorem autem hostibus: vt ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem prouocasse ad pugnam pœniteret. atque hi collocuti inter se, priusquam manum consererent leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabioseue fecerunt. ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxiße; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuiße, quia fuerit iratus de Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Alienum Pelignum scuto protexit, gladiumque hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem inuaserit: video enim vtrumque comminus ictu cecidisse contrario. quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cœlū ista ipsa, quā vos iracundiam esse vultis, sustulit, fortitudo, iratum ne censes conflixiße cum Erymanthio apro; aut Leone Nemæo? an etiam Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo. quæ rationis exper. est. contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est. patibiles & dolores, & labores putandi. hæc cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi vero n

Sci-

Scipio quidem ille Pontifex maximus, qui hoc Stoicorũ verum esse declarauit, nunquam iratum esse sapientem: iratus videtur fuisse T. Gracchi, tum cum Consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus. vt si consul esset, qui Remp. saluam esse vellet, se sequi iussit, nescio. ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. an est quidquam similius insaniæ, quàm ira? quàm bene Ennius initium dixit insaniæ, color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemq; perduxit. non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. satis est instructa, armata parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere utilem vinolentiam ad fortitudinem, vtilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæpe vehementius,

Semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:
Nã facinus fecit maximũ, cũ, Danais inclinantibus,
Sũmã rẽ perfecit manus, prælium, cũ restituit insaniẽs.

dicamus igitur vtilem insaniam. tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho nõ egere. fortitudo est igitur animi affectio legi summæ in perpetiendis rebus, obtemperans, vel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellendis; uel scientia rerum formidolosarum, contrariumq; perferendarum, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium. vel breuius, vt Chrysippus. nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, vt putant Stoici; sunt enim omnino

nino omnes ferè similes: sed declarant communeis notiones alia magis alia. quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. quamuis licet insectemur istos, vt Carneades solebat: metuo, ne soli philosophi sint. quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quã habemus omnes de fortitudine, tectam, atq; inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nõ ne ista colligunt? remoue perturbationes, maximeq; iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. nunc autem ita differunt, sic se dicere, omnes stultos insanire vt male olere omne cœnum. at non semper. commoue: senties. sic iracundus non semper iratus est. lacesse: iam videbis furentem. quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediÿ, qualis est cum vxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est vtilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quòd nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos morbos nominauerunt. oratorem vero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tum videmur, cum quid in causis acrius, & vehementius dicimus? quid? cum iam rebus transactis, & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus

Et quis hoc animaduertit? Vincite,

num aut egisse vnquàm iratum Aesopum, aut scripsis-

se

se existimamus iratum Accium? aguntur ista praeclare, & ab eo oratore, quidē melius, si modo est orator, quam ab vllo istrione: sed aguntur leniter, & mēte tranquilla. Libidinem vero laudare, cuius est libidinis Themistoclē, & Demosthenem mihi profertis additis Pithagoram, Democritum, Platonem. quid? vos studia libidinem vocatis? quae vel optimarum rerum, vt ea sunt, quae profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam aegritudinem laudare, vnam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? Quàm commode dixit Afranius.

Dum modo doleat aliquid, doleat quod lubet:
dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto: nos autem ad constanti viro, ac sapienti quaerimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, vel caeteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria: vtile est enim vti motu animi, qui vti ratione non potest; nos autem, vt testificor saepe, de sapiente quaerimus. At etiam aemulari vtile, est obtrectare, misereri. cur misereare potius, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare aegritudine. Obtrectare vero alteri: aut illa vitiosa aemulatione quae riualitati similis est, aemulari, quid habet vtilitatis, cum sit aemulantis angi alieno bono, quod ipse non habeat; obtrectantis autem alieno bono, quod id etiam alius habeat? quis id approbare possit, aegritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum

quis

quis laudare rectè possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ve sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamuis fuse, lateq; possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq;, quæ causa cuiusque rei sit ex quo efficitur, vt diuina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. in hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq; perturbet? an improuisum aliquid, atque repentinum quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nam quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circuncidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus, quanta sint, quæ a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur: est.n. quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, vt corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, quòd corporum adiumenta adhibentur extrinsecus; animorum salus inclusa in his ipsis est. sed quo maior est in eis præstantia, & diuinior, eo maiore in-

digent

digent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est: simulas enim quærere te de sapiente, quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes, nam neque omnis ægritudo vna ratione sedatur: alia est enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina: est enim in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, vtrum ad vniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad singulas, vt ad metum, libidinem, reliquasq́; melius adhibeatur oratio; & vtrum illud non videatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: vt si quis ægre ferat, se pauperem esse; id ne disputes, paupertatem malum non esse, an hominem ægre ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne si forte de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata propriis rationibus, quibus heri vsi sumus, quodammodo etiam paupertatis malum tollitur. sed omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur, illa quidem cum doceas, nec bonum illud esse ex quo lætitia aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. veruntamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam, aut naturale, aut necessarium: vt ipsam ægritudinem leniri videamus, cum obiicimus mærentibus imbecillitatem animi effœminati, cumq́; eorum grauitatem, constantiamq́; laudamus, qui non tur-

bulente humana patiantur. quod quidem solet e... etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis voluptatem esse bonū, alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem vtilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda. quædam autem sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit, vt si quis ægre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis, propter mala is quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admouendæ curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus discrepantium philosophorum: inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum a recta ratione auersas esse vitiosas, vt etiam, si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinemve, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiamve moueant, tamen sit vitiosa ipsa commotio: constantem enim volumus quendam, sedatum grauem, humana omnia præmentem illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus: talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest: eorum.n. hæc sunt, qui euentus humanos superiores; quàm suos animos esse ducunt. quare omnium philosophorum, vt ante dixi, vna ratio est medendi, vt nihil, quale sit illud quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum; itaq; primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, vt ea tollatur, non est quærendum, bonum illud nec ne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: vt siue,

quod honestum est, id sit summum bonum, siue voluptas, siue horum vtrunque coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda ratio. continet autem sedationem animi humana in conspectu posita natura; quæ quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, lexque vitæ. itaque non sine causa cùm Orestem fabulam doceret Euripides primos tres versus reuocasse dicitur Socrates:

Neque tam terribilis vlla fando oratio est,
Neque sors, neque ira cælitum inuectum malum
Quod non natura humana patiendo ferat.

est autem vtilis ad persuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etsi ægritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mærore, & dolore conscripsimus: quodq́; vetat Chrysippus ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæq́; vim attulimus, vt magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus. de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, vt ægritudo præsentis, sic ille futuri mali. itaque non nulli ægritudinis partem quandam metum esse dicebant. alij autem metum præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam videndum est in vtrisque, ne quid humile, summissimum, molle, effœmi-

natum, fractum, obiectumq; faciamus. sed quanquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, leuitate dicendum est, tamen multum prodest ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. itaque siue casu accidit, siue consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est: quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus: videamus nunc de bonorum, idest de lætitia, et de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, vna res videtur causam continere, omneis eas esse in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis voluntarias. hic igitur error est eriuiendus, hæc detrahenda opinio: atq; vt in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea quæ magna, & lætabilia dicuntur. atq; hoc quidem commune malorum, & bonorum: vt si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animũ, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaq; ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus: atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis, & malis, negare vnquã lætitia affici posse insipientem, quòd nihil vnquam haberet boni. sed loquimur nunc more communi. sint sanè ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, voluptates, cæteraq; tamen in eis ipsis potiundis exultans, gestiensq; lætitia turpis est: vt si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio: eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo in dolore contractio; eademq; leuitate cupiditas

tas est in appetendo, quæ lætitia in fruendo: & vt nimis afflicti molestia, sic nimis elati lætitia iure iudicantur leues, & cum inuidere, ægritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ, vtrunque immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. atq; vt confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet, quoniam docendi causam gaudio lætitiam distinguimus. illud iam supra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam posse, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

Lætus sum

Laudari me abs te pater laudato viro:

aliter ille apud Trabeam Charea,

Lena delinit a argento nutum obseruabit meum,

Quid velim, qđ studeã aduenies digito impellã ianuã:

Fores patebũt de iprouiso Chrysis vbi me aspexerit,

Alacris obuiã mihi veniet cõplexum exoptans meũ,

Mihi se debet:

quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet,

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

hæc lætitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. & vt turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum fruuntur venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt, totus vero iste, qui vulgo appellatur amor, (nec hercule inuenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, vt nihil videam, quod putem conferendum. quem Cæcilius,

Deum qui non summum putet,

Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:

Cuiin manu sit, quem esse dementem velit,
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum inijci,
Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

ò præclaram emendatricem vitæ poëticam, quæ amorem flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet, de comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis quàm honoris seruauisti gratia.

quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet, se coniugem habuisse.

Illũ, amor quẽ dederat, q plus pollet, potiorq́, est pre.

sed poëtas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Iouem. ad magistros virtutis, philosophos veniamus: qui amorem negat stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, vt opinio mea fert, mentiente: quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videtur: in quibus isti liberi, & concessi sunt amores. bene igitur Ennius,

Flagitij principium est nudare inter ciues corpora,

qui vt sint, sicut fieri posse video, pudici solliciti tamen & anxij sunt, eoq́; magis, quod se ipsi continent, & exercent. atque vt muliebreis amores omittam, quibus maiorem natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poëtæ velint; aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poë-

ta de se ipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir in sua Republ. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poësis est amatoria. maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. atque horum omnium libidinosos esse amoris videmus. philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat; qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero & sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciendæ ex pulchritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine solicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sanè: vacat enim omni libidine: hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, vt est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania; qualis in Leucadia est;

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim curæ.

ad id erat Deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate.

Heu me infelicem.

nihil verius probe. & ille,

Sanus ne es, qui temere lamentare?

sic insanus suis etiam videtur. at quas tragœdias efficit.

Te Apollo sancte fer opem teq; omnipotens Neptune inuoco,

Vosq; adeo venti.

mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat: Venerem vnam excludit, vt iniquam.

Nam quid ego te appellem Venus?

eam præ libidine negat curare quidquam. quasi vero ip-

se non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat: sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, vt ei illud, quod cupiat, ostendatur quam leue, quam contemnendum, quam nihil sit omnino, quam facile, vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. adducendus est etiam nonnunquam ad alia studia, solicitudines, curas, negocia. loci denique mutatione, tanquam ægroti non conualescentes, sæpe curandus est, etiam nouo quodam amore veterem amorem tanquam clauo clauum eijciendum putant, maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris: omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior, vt si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed vt hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est, nam vt illa præteream, quæ sunt furoris: hæc ipsa per se se quam habent læuitatem, quæ videntur esse mediocria?

-iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum pax rursum. incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm si des operam vt cum ratione insanias.

hæc inconstantia, mutabilitasq; mentis quem non ipsa prauitate deterreat? est etiam illud, quòd in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset, & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira

vero

vero quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet; cuius impulsu exiſtit etiam inter fratres tale iurgium.

Quis homo te exuperauit vnquã gentiũ impudẽtia?
Quis autem malitia te?

noſti, quæ ſequuntur, alterius enim verſibus intorquentur inter fratres grauiſſimæ contumeliæ: vt facile appareat Atrei filios eſſe, eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

Maior mihi moles, maius miſcendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyeſtem ipſum:

Impius hortatur me frater, vt meos malis miſer
Manderem natos.

eorum viſcera apponit; quid eſt enim, quò non progrediatur eodem ira, quò furor? itaque iratos proprie dicimus exiſſe de poteſtate, id eſt de conſilio, de ratione, de mente; horum enim poteſtas in totum animum eſſe debet. his autem ſunt ſubtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum ſe ipſi colligant (quid eſt autem ſe ipſum colligere, niſi diſſipatas animi partes rurſum in ſuum locum cogere?) aut rogandi, orandiq́; ſunt, vt, ſi quam habent vlciſcendi vim, differant in tempus aliud, dum deferueſcat ira. deferueſcere autem certe ſignificat ardorem animi inuita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Architæ: qui cum villico factus eſſet iratior, quo te modo inquit, accepiſſem, niſi iratus eſſem? vbi ſunt ergo iſti, qui iracundiam vtilem dicunt? poteſt vtilis eſſe inſania? at naturalis eſt, an quidquam eſ-

se potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira; aut alius allo magis iracundus esset, aut finem haberet prius, quam esset vlta vlciscendi libido; aut quanquam pœniteret, quod fecisset per iram? vt Alexandrum Regem videmus: qui, cum interemisset Clytum familiarem suum, vix a se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æstimetur eares, ex qua animus ægrotat, oriantur? vnde intelligi debet, perturbationem quoque omnem esse in opinione. & si fidentia, id est firma animi cõfisio, scientia quædam est, & opinio grauis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia expectati, & impendentis mali. etsi spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est metum. vt igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. ergo vt constantia scientiæ, sic perturbatio erroris est. qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala valetudine animi, sanabiles tamẽ: vt Socrates dicitur, cum multa in conuentu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam, eiusq; ex forma perspicere profitebatur, derisus est a cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent; ab ipso autem Socrate subleuatus est, cum illa sibi vitia inesse, sed ratione a se deiecta diceret. ergo vt optima quisque valetudine affectus, potest videri alius, vt natura, ad aliquem morbum

pro-

procliuior: sic animus alius ad alia vitia propensior. qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, vt sit alius ad alios motus, perturbationesq; procliuior: inueteratio autem vt corporibus ægrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio: citiusq; repentinus oculorum tumor sanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur. sed cognita iam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & voluntatibus, sit iam huius disputationis modus. scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut maius, aut vtilius optari, quam hæc, quæ a nobis hoc quatriduo disputata sunt, morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen: ita cæteros cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos, modo, & perturbatos dicere solemus; at eos, qui se ægritudini dediderunt, miseros, afflictos, erumnosos, calamitosos. itaque non fortuito factum videtur, sed a te ratione propositum, vt separatim de ægritudine, & de cæteris perturbationibus disputaremus: in ea est enim fons miseriarum, & caput. sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum vna sanatio est, omnes opinabiles esse, & voluntarios eaq; resuscipi, quòd ita rectum esse videatur, hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturam

polli-

pollicetur. demus ergo nos huic excolendos. patiamurq́; nos sanari: his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati volumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateq́; viuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM Quæstionum AD M. BRVTVM.

Liber Quintus.

Virtutem ad beate viuendum seipsa esse contentam.

QVINTVS hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas disputatum: placere enim tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me acuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beate viuendum se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu, propter tam varia & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, vt elaborandum sit, quo facilius probetur: nihil est enim omnium, quæ in Philosophia tractantur, quod grauius, magnificentiusque dicatur. nam cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad Philosophiæ studium contulerunt, vt, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu exquirendo

rendo collocarent: profectò spe beatè viuendi tantam in eo studio curam, operamq; posuerunt, quòd si ab ijs inuenta, & perfecta virtus est, & si præsidij ad beatè viuendum in virtute satis est; quis est, qui non præclarè & ab illis positam, & a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem virtus subiecta sub varios, incertosq; casus famula fortunæ est, nec tantarum virium est, vt se ipsa tueatur; vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beatè viuendi, quam vota facienda videantur, equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere; interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemq; extimescere. vereor enim natura, cũ corpora nobis infirma dedisset, ijsq; & morbos insanabiles, & dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus, & molestijs implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo: illa enim si modo est vlla virtus, quam dubitationem auunculus tuus, Brute, sustulit; omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet; eaq; despiciens casus contemnit humanos: culpaq; omni carens, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere. nos autem omnia aduersa tum venientia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorem nostrum damnare malumus. sed & huius culpæ, & cæterorum vitiorum, peccatorumq; nostrorum omnis a philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum a primis temporibus ætatis nostra voluntas,

stu-

studiumq́; nos contulissét, his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. ò vita philosophia dux, ò virtutis indagatrix, expeltrixq́; vitiorum, quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuißet? tu vrbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti: tu eos inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum, & vocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti. ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, vt antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosq́; tradimus. est autē vnus dies bene, & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus vtamur, quàm tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. at philosophia quidem, tantum abest, vt perinde, ac de hominum est vita merita, laudetur, vt a multis etiam vituperetur. vituperare quisquam vitæ parentem & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, vt eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minus percipere potuißet. sed, vt opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt, nec eos, a quibus vita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur. quam rem antiquissimam cum videamus, nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modo re eße antiquam, verum etiam nomine? quæ diuinarum humanarumq́; rerum, tum initiorum causarumq́;, tum cuiusq; rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. itaque & illos

illos septem, qui a Græci σοφοὶ sapientes à nostris &. habebantur, & nominabantur, & multis ante seculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuiße, ante hanc vrbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyxem, & Nestorem accepimus & fuiße, & habitos eße sapientes. nec vero Atlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum vxore, genero, filia traderetur, nisi cælestium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxißet. a quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idq́, eorum nomen vsque ad Pythagoræ manauit ætatem, quem, vt scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt, venisse, eumq́, cum Leonte principe Phliasiorum docte, & copiose disseruisse quædam: cuius ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsiuiße ex eo qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum: admiratum Leontem nouitatem nominis, quæsisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset: Pythagoram autem respondisse: similem sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorũ apparatu totius Græciæ celebritate: nam vt illic alij corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronæ peterent, alij emendi, aut vendendi quæstu, & lucro ducerentur, esset autem quoddam genus eorum, idq́, vel maxime ingenuum, qui nec plausum nec lucrum quærerẽt, sed visendi causa venirent, studioseq́, perspicerent, quid ageretur, & quo modo; item nos quasi in mercatus quadam

dam celebritate ex vrbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita, & natura profectos, alios gloriæ seruire; alios pecuniæ, raros esse quosdam, qui, cæteris omnibus pro nihilo habitis rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim philosophos: & vt illic liberalissimum eßet spectare, nihil sibi acquirentem; sic in vita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemq; præstare, nec vero Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit: qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta est, & priuatim, & publice præstantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. sed ab antiqua philosophia vsque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ discipulum audierat, numeri motusq; tractabantur, & vnde omnia orirentur, quoue recederent: studioseq; ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta cælestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit è cælo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coëgit de vita, & moribus, rebusq; bonis, & malis quærere. cuius multiplex ratio disputandi, rerumq; varietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. è quibus nos id potissimum consecuti sumus, quo Socratem vsum arbitramur; vt nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus. quem morem cum Carneades acutissime, copiosissimeq;

tenuißet, fecimus & alias ſæpe, & nuper in Tuſculano, vt ad eam conſuetudinem diſputaremus. & quatridui quidem ſermonem ſuperioribus ad te perſcriptum libris miſimus: quinto autem die, cum eodem in loco conſediſſemus, ſic eſt propoſitum, de quo diſputaremus. A. *Non mihi videtur ad beate viuendum, ſatis poſſe virtutem.* M. *At hercule Bruto meo videtur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo.* A. *Non dubito nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: ſed hoc, quod mihi dixi videri, quale ſit, de quo a te diſputari volo.* M. *Nempe negas ad beate viuendum ſatis poſſe virtutem?* A. *Prorſus nego.* M. *Quid? ad recte, honeſte, laudabiliter, poſtremo ad bene viuendum ſatis ne eſt præſidij in virtute?* A. *Certe ſatis.* M. *Potes igitur, aut qui male viuat, non eum miſerum dicere; aut, quem bene fateare, eum negare beate viuere?* A. *Quidni poſſim? nam etiam in tormentis recte, honeſte, laudabiliter, & ob eam rem bene viui poteſt, dum modo intelligas quid nunc dicam bene; dico.n. conſtanter, grauiter, ſapienter, fortiter. hæc etiam in equuleum conijciuntur, quò vita non aſpirat beata.* M. *Quid igitur? ſola ne beata vita quæſo relinquitur extra oſtium, limenq́; carceris, cum conſtantia, grauitas, fortitudo, ſapientia, reliquæq́; virtutes rapiantur ad tortorem, nullumq́; recuſent nec ſupplicium, nec dolorē?* A. *Tu, ſi quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet. iſta me minime mouent, non ſolum quia peruulgata ſunt, ſed multo magis, quia tanquam læuia quædam vina, nihil valent in aqua, ſic Stoicorum iſta magis guſtata, quàm potata delectant. velut iſte cho-*

rus virtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, vt ad eas cursim perrectura, nec eas beata vita a se disertas passura videatur: cum autem animum ab ista pictura, imaginibusq; virtutum ad rem, veritatemq; traduxeris, hoc nudum relinquitur, possit ne quis beatus esse quandiu torqueatur. quamobrem hoc nunc quæramus, virtutes autem noli vereri ne expostulent, & querantur se a beata vita esse relictas. si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt: non omnes bonos esse etiam beatos; multaq; de M. Attilio, Q. Cæpione, M. Aquilio recordatur: beatamq; vitam, si imaginibus potius vti, quàm rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatque ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. *Facile patior te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum a me disputari velis. sed quæro, vtrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur?* A. *Actum vero, & aliquantum quidem,* M. *Atqui si ita est profligata, iam hæc, & penè ad exitum adducta quæstio est.* A. *Quo tandem modo?* M. *Quia motus turbulenti, iactationesq; animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. quis.n. potest mortem, aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? qd, si idem (quod plerunque fit) paupertatem, ignominiã, infamiam timet, si debilitatem, cæcitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed patentibus populis sæpe contingit, seruitutem: potest ea timens esse quisquam*

beatus? quid, qui nõ modo ea futura timet, verum etiam fert, sustinetque præsentia? adde eodem exilia luctus, orbitates. qui reb. his fractus ægritudine eliditur, potest tandem esse miserrimus? quid vero illum, quem libidinibus inflammatum. & furentem videmus omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq; affluentius voluptates vndique hauriat, eo grauius, ardentiusque sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? quid? elatus ille leuitate, inanique lætitia & exultans, & temere gestiens, nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo vt hi miseri, sic contra illi beati quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Vt maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. quod si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæcunque accidere possent, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemque, si nihil concupiscat, nulla afferatur animi inani uoluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? A. *Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo. alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, vacare omni animi perturbatione sapientem.* M. *Nimirum igitur confecta res est, videtur enim ad exitum venisse quæstio.* A.

Propemo-

Propemodum id quidem. M. *Veruntamen Mathematicorum iste mos est, non Philosophorum. nam geometre cum aliquid docere volunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato, illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt: quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum satis ne ad beate viuendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere, se ante docuisse nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probatio, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: & quo modo hoc sit consequens illi, si illud huic, vt, si beata vita virtute contenta sit, nisi honestũ quod sit, nihil aliud sit bonum, sed tamen non agunt sic. nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: et cũ ex eo afficiatur, satis magnam in virtute ad beate viuendum esse vim; nihilo minus hoc agunt separatim; proprijs enim & suis argumẽtis & admonitionibus tractanda quæq; res est, tanta præsertim: caue enim putes vllam in Philosophia vocem emissam clariorem vllũue ipsi philosophiæ promissũ vberius, aut maius. nam quid profitetur ò dij boni? perfecturam se, qui legibus suis paruisset, vt esset contra fortunam semper armatus, vt omnia præsidia haberet in se bene, beateq; viuendi, vt esset semper deniq; beatus. sed videro, quid efficiat. tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. nam Xerses quidem refertur omnibus præmijs, donisq; fortunæ, non equitatu, non pedestribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri con-*

tentus, præmium proposuit, qui inuenisset nouam voluptatem, qua ipse inuenta, non fuit contentus: neq; enim vnquam finem inueniet libido. nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus. A. *Vellem id quidem; sed habeo paulum, quod requiram: ego enim aßentior, eorum, quæ posuisti, alteri consequens eße, vt quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitã virtutem confici; sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse, nisi virtutem bonum: sed Brutus tuus auctore & Aristone, & Antiocho non sentit hoc: putat enim etiam si sit bonum aliquod præter virtutem.* M. *Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas?* A. *Tu vero, vt videtur: nam præfinire non est meum. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone nuper, cum Athenis Imperator apud eum diuersarer, dißensio fuit: mihi.n. non videbatur quisquam eße beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse poße. si essent vlla corporis, aut fortunæ mala, dicebant hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus, uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque re nominari, etiam si qua pars abesset; ut uires, ut ualetudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. hæc nunc enucleare non ita neceße est: quanquam non constantissime dici mihi videntur. nam & qui beatus est, non intelligo quid requirat, vt sit beatior (si*

est enim quod desiit, ne beatus quidem est) & quod ex maiori parte, vnamq́; appellari, spectariq́; dicunt, est vbi isto modo valeat: cum vero tria genera malorum esse dicant; qui duorum generum malis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectũ doloribus, huic paululum ne ad beatam vitam deesse dicemus, non modo ad beatissimã? hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. nam cum statuisset verbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad male, misereq́; viuendum; non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseq́; sentiret, quàm bene, non quæritur constanter quidem certe. itaque mihi placere non solet consequentia reprehendere, cùm prima concesseris. hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus non magnopere reprehenditur, cũ tria genera dicit bonorum; vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere in rotam beatam vitam non ascendere. nusquam id quidem dicit omnino, sed, quæ dicit, idem ualent. possum igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis fortunæ naufragia, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

Vitam regit fortuna, non sapientia.

negant ab vllo philosopho quidquam dictum esse languidius. recte id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius, si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu, atque fortuna; nonne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium valere? an malumus Epicurum imitari? qui multa præclare sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, conuenienterq́; dicat, non laborat. laudat tenuem victum philosophi id quidem; sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. negat quemquam iucunde posse viuere, nisi idem honeste, sapienter, iusteq́; viuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum, honeste sapienter, iuste ad voluptatem referret. quid melius, quàm fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc is ne dicit. qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis? tum cum maxime contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus. Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi, omnesque aditus tuos interclusi, vt ad me aspirare non posses. præclare, si Aristo Chius, aut si Stoichus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu verò, Metrodore, qui omne bonum in visceribus, medullisq́; condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione, explorataque spe contineri; fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam expoliari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. acute dispu-

sputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. velut in ea ipsa sententia, quã in hac disputatione suscepimus, omneis bonos semper beatos volumus esse. quos dicam bonos perspicuum est: omnibus enim virtutibus instructos, & ornatos, tum sapientes, tum viros bonos dicimus. videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sunt in bonis, nullo adiuncto malo. nec vlla alia huic verbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest: aderit enim malorum, si mala illa dicimus turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graues dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, seruitus. deniq; in his tot, & tantis, atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens. nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere. at si ea mala sunt, quis potest præstare sapientem semper beatum fore, cum vel in omnibus his vno tempore esse possit? non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, vt cum ea, quæ supra enumeraui, in malis numerent, ijdem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, Platone dignissimus, inducat animum illa, quorum splendore capiuntur, vires, valetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. tum poterunt clarissima voce profiteri se, neque fortunæ

impetu,

impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque pau pertate terreri, omniaque sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem; quod dicant in bonis, neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi vllo modo potest. qua gloria commotus Epicurus exoritur. cui etiam, si dijs placet, videtur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiæ capitur. sed nunquam id diceret, si ipse se audiret: quid est enim quod minus conueniat, quàm vt is, qui vel summum vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, quàm hoc suaue est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? non igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia. A. *Adducis me, vt tibi assentiar, sed tua quoque vide ne desideretur constantia.* M. *Quonam modo?* A. *Quia legi tuum nuper quartum de finibus. in eo mihi videbare, contra Catonem disserens, hoc velle ostendere, quod mihi quidē probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter horum nouitatē interesse. quod si ita est, qui est causæ, quin si Zenonis rationi consentaneum sit satis magnam vim in virtute esse ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba.* M. *Tu quidem Tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum alij isto modo qui legibus impositis disputant. nos in diem viuimus: quod cumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. itaque soli sumus liberi: veruntamen quoniam de constantia paulo ante diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verum*

rum ne sit quod Zenoni placuerit, quodque eius Auditori Aristoni, bonum esse solum quod honestum esset; sed si ita esset, tum vt hoc totum beate viuere in vna virtute poneret. quare demus hoc sane, Bruto, vt sit beatus semper sapiens, quàm sibi conueniat, ipse viderit gloria quidem huius sententiæ, quis est illo viro dignior? non tamen teneamus, vt sit idem beatissimus: etsi Zeno Citiæus, aduena quidam, & ignobilis, verborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur, huius sen tentiæ grauitas a Platonis auctoritate repetatur, apud quem sæpe hæc oratio vsurpata est, vt nihil præter virtutem diceretur bonum. velut in Gorgia Socrates: cum esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdicæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, non ne beatum putaret? Haud scio, inquit, nunquam enim cum eo locutus sum. an tu aliter id scire non potes? nullo modo. tu igitur ne de Persarum quidem Rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quàm sit doctus quàm vir bonus? quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? ita prorsus existimo bonos beatos, improbos miseros. miser ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnem hic beatam vitã in vna virtute ponere? quid vero in epitaphio; quo modo idẽ? Nam cui viro inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beate viuendum ferunt, nec suspensa aliorum, aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime uiuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens. hic & nascentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet præcepto illi veteri:

Ne-

Neque enim lætabitur vnquam,neq; mærebit nimis,
Quòd semper in se ipso omnem spem reponet sui.

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam santo,augustoque fonte nostra omnis manabit oratio . vnde igitur rectius ordiri possumus,quàm a communi parente natura? quæ quidquid genuit non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, vt stirpibus suis niteretur, in sua quidq; genere perfectum esse voluit.itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere a terra altius possunt,alia semper virèt, alia hieme nudata,verno tempore tepefacta frondescunt : neque est vllum,quod non ita vigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis,vt aut flores,aut fruges fundat, aut baccas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis fit nulla vi impediente perfecta sint. facilius vero etiam in bestijs, quòd his sensus a natura est datus,vis ipsius naturæ perspici potest.namque aliàs bestias nantes aquarũ incolas esse voluit,aliàs volucres cælo frui libero, serpentes quasdam,quasdam esse gradientes; earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas, immanes alias, quasdam autem cicures,non nullas abditas,terraque tectas atque earum quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit,manet in lege naturæ . & vt bestijs aliud alij præcipui a natura datum est,quod suum quæque retinet,nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius : etsi præstantia debent ea dici,quæ habent aliquam comparationem.humanus autem animus decerptus ex mente diuina, cum alio nullo,nisi cum ipso deo,si hoc fas est dictu,comparari potest. hic igitur, si est excultus,& si eius acies;ita curata

est,

est, ut ne caecetur erroribus: sit perfecta, mens, idest absoluta ratio; quae est idem, quod virtus. & si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum atque cumulatum est, idque virtutis est proprium: certe omnes virtutis compotes beati sunt. & hoc quidem mihi cũ Bruto conuenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. sed mihi videntur etiam beatissimi: quid n. deest ad beate viuendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? an diffidat necesse est, qui bona diuidit tripertito. qui.n. poterit aut corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, & fixo permanente bono, beatus esse nemo potest. quid igitur eiusmodi istorum est? vt mihi illud Laconis dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naues in omnem oram maritimam dimisisset, non sanè optabilis ista quidem est, inquit, rudentibus apta fortuna, an dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quod vita beata complectitur, si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit: nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit: volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum, non vt paruo metu praeditus sit, sed vt nullo. vt enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, non qui parua metuit, sed qui omnino metu vacat: quae est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque haec certe non ita se haberent, nisi omne bonum in vna honesta-

nestate consisteret. qui autem illam maxime optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedemonij Philippo minitanti per literas se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsiuerũt num se esset etiam mori prohibiturus? viris, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas vniuersa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate viuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & a metu vindicent, temperantia tum a libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem vitam efficiant beatam; duplexq́; ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lætitia gestiẽs, libidoq́; versentur; cum hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, tãq́; ipsis inter se dissentientibus, atque distractis quem vacuum solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est. atque etiam omne bonum lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si ve-

vero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. at quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum quod honestum. ex quo efficitur, honestate vna vitam contineri beatam. non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. an dubitas quin præstans valetudine, viribus, forma acerrimis, integerrimisq́, sensibus, adde etiam si libet pernicitatem, & velocitatem, ad diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio: atque nullo dubitabis ne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt quæ qui habeat, miserrimus esse possit? videamus, ne, vt, aceruus ex sui generis granis, sic beata vita ex suis similibus partibus effici debeat. quod si ita est ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit, quod detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum; quod vero approbaris, id gratum acceptumq́ habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est, laudabile sit, necesse est bonum, igitur omne laudabile, ex quo efficitur, vt, quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus, multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. omitto diuitias: quas, cum quiuis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quiuis habere potest, omitto nobilitatem, famamq́ popularem, stultorum, improborumq́ consensu excitatam, hæc, quæ sunt minima,

tamen

tamen bona dicantur necesse est, candiduli dentes, venusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat Vlyxi pedes abluẽs; lenitudo orationis, mollitudo corporis, ea; si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quàm in vulgi opinione, stultorumque turba; quod dicatur aut grauius, aut grandius? at enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti. dicunt illi quidem: sed his vitam beatam compleri negant: hi autem sine ijs esse nullam putant: aut si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem volumus beatissimam: idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur: sic enim princeps ille philosophiæ disserebat, qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis vitam; affectus autem animi in bono viro laudabilis, & vita igitur laudabilis boni viri. honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus, honorum beatam vitam esse concluditur. etenim proh deorum atq; hominum fidem parum ne cognitum est superioribus nostris disputationibus. an delectationis & otij consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, qua perturbationem voco semper vacare, semper in animo eius esse placidissimam pacem? vir igitur temperatus, constans sine metu, sine ægritudine, sine alacritate vlla, sine libidine, non vt beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus: iam vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit quæq; sentit? refert autem omnia ad beate viuendum. beata igitur vita laudabilis: nec quidquam sine virtute laudabile: beata igitur vita virtute conficitur. atque hoc sic etiam conclu-

ditur,

ditur, nec in misera vita quidquam est prædicabile, aut gloriandum, nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata: & est in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ se ferendum: vt Epaminondas,

Consiliis nostris laus est attonsa Laconum:

vt Africanus,

A sole exoriente, supra Mæoti paludes.

Nemo est, qui factis me æquiparare queat.

quòd si beata vita glorianda, & prædicanda, & præferenda est: nihil est enim aliud, quod prædicandum, et præ se ferendum sit. quibus positis intelligis quid sequatur. & quidem nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius vita beata: quod enim erit honestum, certe fatebuntur esse melius: ita erit beata vita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius? quid? cum fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram vitam, non ne fatendum est, eandem vim in virtute esse beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa: tantum propendere illam boni lancem putet, vt terram, & maria deprimat. quid igitur, aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, & extenuantem cætera, & abijcientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur: nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est: est.n. metus futuræ ægritudinis solicita expectatio. in quē autem

tem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo vt idem vincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere. Proinde ita parêt in se vita, vt vinci nesciant: hic autem vincetur, vt dixi; nec modo vincetur, sed etiam seruiet, at nos virtutem semper liberam volumus, semper inuictam: quæ nisi sunt, sublata virtus. est atqui si in virtute satis est præsidij ad bene viuendum, satis est etiam ad beate: satis est enim certe in virtute, vt fortiter viuamus: si fortiter, etiam vt magno animo; & quidem vt nulla re vnquam terreamur, semperq; simus inuicti. sequitur, vt nihil pæniteat, nihil desit, nihil obstet: ergo omnia profluentur, absolute, prospere; igitur beate. satis autem ad fortiter viuendum virtus potest: satis ergo et ad beate. etenim vt stultitia, & si adepta est quod concupiuit, nunquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eã vnquam sui pænitet. similem ne putas C. Lelij vnum Consulatum fuisse & eum quidem cum repulsa (sed cum sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragijs præteritur, non populus a bono Consule potius, quàm ille a vano populo repulsam fert) sed tamen, vtrum malles te, si potestas eßet, semel, vt Lælium, cõsulem, an vt Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis: itaq; video cui committam: nõ quemuis hoc idem interrogarem: responderet enim alius fortasse, se non modo quatuor Consulatus vni anteponere, sed vnum diem Cinnæ multorũ, & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedißet: at Cinna collegæ sui consulis C. Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæ-

saris

saris nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi, militiaq; cognita; M. Antonij omnium eloquentissimi, quos ego audierim; C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis suauitatis, leporis. beatus ne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit; sed etiam quòd ita se gessit, vt ea facere ei liceret. etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. vtrum tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicauit, penè altero Lælio, (nam hunc illi duco simillimum) an cum ciuili bello victor iratus necessarijs Catuli deprecantibus nō semel respondit, sed sæpe, moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit; quàm is qui tam scelerate imperauit: nam cum accipere, q̃ facere præstat iniuriam; tum morti iam ipsi aduentanti paululum procedere obuiam, quod fecit Catulus, quam quod Marius; talis viris interitu sex suos obruere Consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum V. & XX. natus annos dominatim occupasset. qua pulchritudine vrbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? atqui de homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem, & industriam, eundem tamen maleficum natura, & iniustum. ex quo omnibus bene veritatem intuentibus videri necesse est, miserrimum ea enim ipsa quæ concupierat, ne tum quidem: cum omnia se posse censebat; consequebatur. qui

cum eßet bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi quidem alius alio modo tradit) abundaretque & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore coniunctos; credebat eorum nemini; sed ijs quos ex familiis locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quoddammodo ipse se incluserat. quin etiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. ita sordido, ancillarique artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipsis, cum iam essent adultæ, ferrum remouit, instituitque, vt candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. cumque duas vxores haberet, Aristomachem ciuem suam, Doridem autem Locrensem: sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur ante. & cum fossam latam cubiculari lecto circundidißet, eiusque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum cum fores cubiculi clauserat, detorquebat. idemq;, cũ in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. atque is cum pilla ludere vellet (studiose.n. id factitabat) tunicamq; poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. hic cũ quidam familiaris iocans dixißet, huic quidem certe vitã tuam committis, arrisißetq; adolescens, vtrunq; iussit interfici; alterum, quia viam demonstrauißet interimendi sui; vel alterum, quia id dictum risu approbauißet, atque eo fa-

cto

cto sic doluit, vt nihil grauius tulerit in vita: quem.n. vehementer amaret, occiderat. sic distrahuntur in cōtrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. quamquam hic quidem tyrannus ipse inducauit, quam esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles cōmemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem, dominatus, rerum abūdantiam, magnificentiam ædiū regiarū, negaretq; vnquā beatiorem quenquam fuisse: vis ne igitur, inquit, o Damocle, qm̄ hæc te vita delectat: ipse eandem degustare, & fortunam experiri meā? cū se ille cupere dixisset, collocari iussit hominē in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq; cōplures ornauit argento, auroq; celato tū ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq; ad nutū illius intuentes diligenter ministrare. aderant vnguenta, coronæ: incēdebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur: fortunatus sibi Damocles videbatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari seta equina appensum dimitti iussit vt impenderet illius beati ceruicibus. itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: iam ipse defluebant coronæ: denique exorauit tyrannum, vt abire liceret, quòd iam beatus nollet esse. satis ne videtur declarasse Dionysius nihil esse ei beatū, cui semper aliquis terror impendeat? atq; ei ne integrum quidē erat, vt ad iustitiam remigraret, ciuibusq́; libertatem & iura redderet: ijs.n. se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaq́; cōmiserat, vt saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. quan-

topere vero amicitias desideraret, quarũ infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum vadem mortis accepißet, alter, vt vadem suum liberaret, præsto fuisset ad horam mortis destinatam. vtinam ego, inquit, tertius vobis amicus ascriberer. quàm huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari? homini præsertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. musicorum vero perstudiosum accepimus, poëtam etiam tragicum: quàm bonũ, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in alijs, suum cuique pulchrum est. ad huc neminem cognoui poëtam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. sic si res habet, te tua, me delectant mea. sed vt ad Dionysium redeamus: omni cultu, & victu humano carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. non ergo iam cum huius vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum, & plane sapientium. ex eadem vrbe humilem homunculum a puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedẽ: cuius ego Quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumetis indagaui sepulcrum: tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento eße inscriptos acceperam; qui declarabant in summo sepulchro sphæram esse positam cum cylindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim

ad portas Agragianas magna frequẽtia sepulcrorum) animaduerti columnellam non multum è dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. atq; ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quò cum patefactus esset additus, ad aduersam basim accessimus: apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis ferè. ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam vero etiam doctissima, sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat, vnde aberrauit oratio. quis est enim omnium, qui modo cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathemathicum malit, quam illum tyrannum? si vitæ modum actionemq́ue quærimus alterius mens rationibus agitandis, exquirendisque alebatur. cum oblectatione solertiæ, qui est vnus suauissimus pastus animorum: alterius cæde, & iniuriis, cum & diurno, & nocturno metu. age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes studijs eorum, & delectationibus anteponens? etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud quod quæris omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus: bonum autem mentis est virtus; ergo ac beatam vitam contineri necesse est. hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, vt supra dixi, sed dicendum illud idem paulo vberius videtur, plena gau-

diorum sunt: ex perpetuis autem plenisq; gaudijs cum perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur vt ea existat ex honestate. sed, ne verbis solum attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamque conuertant. sumatur. n. nobis quidam præstans vir optimis artibus, isq; animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit, necesse est: tardis. n. mentibus virtus non facile committitur. deinde ad inuestigandum veritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi fœtus existit, vnus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ; alter in descriptione expetendarum fugiendarumve rerum; tertius iudicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum veritas iudicandi. quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemq; curis? & cum totius mundi motus conuersionesq; perspexerit, sideraq; viderit innumerabilia cœlo inhærentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus, rata tamen & certa sui cursus spatia definiant? horum nimirum aspectus impulit illos veteres, & admonuit, vt plura quærerent. inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, vnde essent omnia orta, generata, concreta, quæcunque cuiusque generis, vel inanimi, vel animati, vel muti, vel loquentis origo, quæ vita, quis interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio, vnde terra, & quibus librata ponderi-

deri-

deribus; quibus cauernis maria sustineantur; in qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant; qui est idem infimus in rotundo. hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, existit illa a Deo Delphis præcepta cognitio. vt ipsa se mens vitijs exutam cognoscat, coniunctamq; cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudeo compleatur: ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ: neque se in breuitate vitæ collocatam putat, cum rerum causas alias ex alijs aptas, & necessitates nexas videt. quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensq; moderatur. hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potius omnes partes, orasq; circunspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hic illa cognitio virtutis existit: efflorescunt genera, partes virtutum: inuenitur, quid sit quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis vltimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus vt virtus ad beate viuendum sit se ipsa contenta sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & funditur, quæ rem diffinit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera & falsa dijudicat, differendi ratio, & scientia. ex qua cum summa vtilitas existit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed hæc otij. transeat idem iste sapiens ad Rempublicam tuendam: quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia vtilitatem ciuium cer-

nat,

nat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis vtatur tot tamq; varijs virtutibus? adiunge fructum amicitiarum: in quo a doctis positum est, cum consilium omnes vitæ, consentiens, & penè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano cultu, atque victu. quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beatior? cui rei refertæ tot, tantisq; gaudijs, fortuna ipsa cedat necesse est. quòd si gaudere talibus bonis animi, idest virtutibus, beatum est, omnesq; sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse neceße est. A. *Etiamne in cruciatu, atque tormentis?* M. *An tu me in viola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantum modo induit personam Philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit. dicere licebit, quod quidem, vt habet se res, me tamen plaudēte dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi vratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, quàm pro nihilo puto? cum præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate, hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicatq; nos in vocibus occupatos inanes sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur. huic ergo, vt dixi, non multum differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum eius & malum in potestate fortunæ? tum dicere se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? nec vero illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem, consuetudinemq; patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem: sed vna se dicit*

recor-

recordatione acquiescere præteritarum voluptatum: vt si quis æstuans, cum vim caloris non facile patiatur, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse; non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates. sed cum is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendũ, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresq́; Academici balbutire desinant aliquando, aperteq́; & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum, vt iam a laqueis Stoicorum, quibus vsum me pluribus, quàm soleo, intelligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorum; dum corporis, & externa iacent humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina, illa lõge, lateq́; se pandant, cœlumq́; contingant, vt ea qui adeptus sit, cur eum, beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem vero sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat. nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraq́; ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierũ disputationibus armati, & parati. dolor esse videtur acerrimus virtuti aduersarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi patientiam se debellaturum minatur. huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis, & constantis viri vita cedet? quàm turpe, ò dij boni! pueri Spartiatæ non ingemiscunt uerberum dolore laniati. adolescentium greges Lacedæmone vidimus

mus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, vnguibus, morsu, denique vt examinarentur, priusquam se victos faterentur, quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ij, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt & Caucasi niues, hiemalemq́; vim perferunt sine dolore, cumq́; ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. mulieres vero in India, cum est cuiusque earum vir mortuus, in certamen, iudiciumq́; veniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptæ, quæ est victrix, ea læta prosequentibus suis, vnà cum viro in rogum imponitur: illa victa, mœsta discedit. nunquam naturam mos vinceret: est enim ea semper inuicta. sed nos vmbris, delicijs, otio, lãguore, desidia animum infecimus, opinionibus, maloq́; more delinitum molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam prius subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent. de hominibus loquor. quid bestiæ? nõne frigus, non famẽ, nõ montiuagos, atque siluestres cursus, lustrationesq́; patiuntur? non ne pro suo partu ita propugnant, vt vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæq́; patiantur ambitiosi honoris causa; laudis studiosi, gloriæ causa; amore incensi, cupiditatis. plena vita exemplorum est. sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, vnde deflexit. dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec iustitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magnitudinem animi pa-

tientiam prosecuta, cum tortoris os viderit, consistet: virtutibusque omnibus sine vllo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores (vt ante dixi) limenque carceris: quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest: nec enim virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec illa sine virtutibus: itaque eam tergiuersari non sinent, secumque rapient ad quemcunque ipse dolorem, cruciatumque ducentur: sapientis est enim proprium, nihil, quod pœnitere possit, facere, nihil inuitum; splendide, constanter, grauiter, honeste, omnia, nihil ita expectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse videatur, omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudicijs, quo quid sit beatius, mihi certe in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est: qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea conuenienter viuere: cum id sit in sapiente situm non officio solum, verum etiam potestate, sequatur necesse est, vt cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit, ita sit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissime de beata vita dici putem, & quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissime. A. *Melius quidem afferre nihil possum: sed a te impetrare libenter velim, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt vllius certæ disciplinæ, libasq; ex omnibus quodcunque te maxime specie veritatis mouet; quod paulo ante Peripateticos, veteremq; Academiam hortari videbare, vt sine retractatione libere dicere auderent, sapientes*

tes eße semper beatissimos, id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere: multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa. M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet vti, quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes, vt ab alijs possit ipsa per se nullius auctoritate adiuncta iudicari. & quoniam videris hoc velle, vt, quæcunque dissentientium philosophorum sententia de finibus sit, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidij; quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus, sed is, vt contra Stoicos, quod studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat; nos illud quidem cum pace agemus. sic enim Stoici fines bonorum recte posuerunt, confecta res est; necesse est semper beatum esse sapientem. sed quæramus vnam quamque reliquorum sententiam; si fieri potest, vt hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententijs, & disciplinis conuenire. sunt autem hæ de finibus, vt opinor, retentæ, defensæq́; sententiæ: primum simplices quatuor; nihil bonum, nisi honestum, vt Stoici; nihil bonum, nisi voluptatem, vt Epicurus; nihil bonum, nisi vacuitatem doloris, vt Hieronymus; nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, vt Carneades contra Stoicos disserebat. hæc igitur simplicia: illa mixta, tria genera bonorum maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academici secus. voluptatem cum honestate Clitomachus, & Calliphò copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. hæ sunt sententiæ,

quæ

quæ stabilitatis aliquid habeant. nam Aristonis, Pyrrhônis, Herilli, nonnullorumq́; aliorum euanuerunt. hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam, & Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet facere, quod ferè faciunt, vt grauitatem, dignitatemq́; virtutis exaggerent: quam cum ad cœlum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere: nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quanquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe, & late patet. nam vt quæstuosa mercatura, fructuosa oratio dicitur; non si altera semper omni damno; altera omnis tempestatis calamitate semper vacet, sed si multo maiori ex parte extet in vtraque fælicitas: sic vita, non solum si vndique refert a bonis est, sed si multo maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici potest, sequetur igitur horum rationem vel ad supplicium beata vita virtutem, cumq́; ea descẽdet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit, Diodoriq́; sententia; quorum vterq; honestatem sic complectitur, vt omnia, quæ sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. reliqui habere si videntur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere: nemo est enim qui

eo-

eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumq; condocefaciat, vt ea, quæ bona malave videantur possit contemnere. nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & Hercle omnium reliquorum: quis enim parum est contra mortem aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem molem, quem voluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisque doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat, nec hoc sic agit, vt ex tempore quasi effutire uideatur: de morte enim ita sentit, vt, dissoluto animante, sensum extinctum putet: quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. item de dolore certa habet quæ sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate: quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius se habent, quàm Epicurus? an ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati videntur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. hic vero ipse quàm paruo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit: etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambitioni, vt quotidianis sumptibus copiæ suppetant, cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt? illius epistola fertur his verbis. Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictus est Scythicum tegmen, calciamentum solorum

cal-

callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne, vescor. quare vt ad quietum me licet: munera autem, ista quibus es delectatus, vel ciuibus tuis, vel dijs immortalibus dona. Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri argentiq; ferretur, quam multa non desidero, inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima; adduxit legatos ad cœnam in Academiam, ijs apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet, quid? vos hesterna, inquit, cœnula non intellexistis, me pecunia non egere? quos cum tristiores vidisset, X X X minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. at vero Diogenes liberius, vt Cynicus, Alexandro roganti, vt diceret si quid sibi opus esset, nunc quidem paululum, inquit, a sole absis, offecerat videlicet apricanti. & hic quidem disputare solebat, quanto Regem Persarum vita, fortunaq; superaret. sibi nihil deesse, illi nihil satis vnquam fore: se eius voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset, suas eum consequi nullo modo posse. vides, credo, vt Epicurus cupiditatum genera diuiserit, non nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen: partim esse naturales & necessarias, partim naturales, & non necessarias, partim neutrum: necessarias satiari posse penè nihilo: diuitias enim naturæ parabiles esse secũ-

N dum

dum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile censet, nec vero ad carendum. tertias, quod essent planè inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendus putauit. hoc loco multa ab Epicureis disputantur, hæq́; voluptates sigillatim extenuantur: quarum genera non contemnunt. quærunt tamen copiam: nam & obscenas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt: easq́;, si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant; ab ijsq́; abstinere minime esse difficile, si aut valetudo, aut officium, aut fama postulet, omninoq́; genus hoc voluptatum optabile eße; si non obsit, prodesse nunquam. totumq́; hoc de voluptate sic ille præcipit, vt voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamq́; putet; eademq́; ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaque hac vsurum compensatione sapientem, vt voluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiet maiorem efficientem voluptatem, omniaq́; iucunda, quanquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. quocirca corpus gaudere tandiu, dum præsentem sentiret voluptatem: animum & præsentem percipere pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec præteritum præterfluere sinere: ita perpetuas, & contextas voluptates in sapiente fore semper, cum expectationi speratarum, perceptarum memoria iungeretur. atq; ijs similia ad victum etiam transferētur, ex-

tenuan-

tenuantur̨q; magnificentia,& sumptus epularum; quòd paruo cultu natura contenta sit. etenim quis hoc non videt desiderijs ista condiri omnia? Darius in fuga cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit vnquam se bibisse iucundius. nunquam videlicet sitiens biberat, nec esuriens Ptolemæus ederat. cui cum peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum vsque ad vesperum contentius ambularet, quæsitumq; esset ex eo, quare id faceret, respondisse, se, quo melius cœnaret, obsonare ambulando famen. quid? victum Lacedæmoniorum in Phiditijs non ne videmus? vbi cum tyrannus cœnauißet Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum inquit: condimenta enim defuerunt. quæ tandem, inquit ille? labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis: in his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. atq; hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestijs intelligi potest, quæ, vt quidquid obiectū est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentæ non quærūt amplius. ciuitates quædam vniuersæ, morte doctæ, parsimonia delectantur, vt de Lacedæmonij paulo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquã, præter nasturtium. quamquam, si quædam etiam suauiora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribusq; gignuntur cum copia facili, tum suauitate præstantia? adde siccitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu, adde inte-

gritatem valetudinis, confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boues: tum intelliges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemq́; victus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cœnauisset apud Platonem, eoq́; conuiuio admodum delectatus esset, vidissetq́; eum postridie, dixisse, vestræ quidem cœnæ non solum in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. quid, quod ne mente quidem recta vti possumus multo cibo, & potione completi? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis. Quò cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Siracusanarumq́; mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec vnquam pernoctare solum, cæteraque quæ comitãtur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficitur vnquam, moderatus vero multo minus. Quæ.n. naturæ tã mirabiliter tẽperari potest? q̃uo igitur iucunda vita potest esse, a qua absit ꝙ prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ Regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto

Hæc habeo, quæ edi, quæq́; ex saturata libido
Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

quid aliud, inquit, Aristoteles, in bouis, nõ in Regis sepulchro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutius habebat, quam fruebatur. cur igitur diuitiæ desiderentur? aut vbi paupertas beatos esse non sinit? signis credo, tabulis, ludis. si quis est qui his delectetur, nõ ne melius tenues homines fruuntur, quàm

illi, qui his abundant. est.n. earum omnium rerum nostra in vrbe summa in publico copia: quæ qui priuati habent, nec tam multa, & raro vident, cum in sua rura venerint. quos tamen pungit, aliquid, cum illa vnde habebant, recordantur. dies deficit, si velim paupertatis causam defendere, aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam paruis rebus egeat, quàm vilibus. num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse probibebit? vide ne plus commendatio in vulgus, & hæc quæ expetitur gloria molestiæ habeat, quàm voluptatis. leuiculus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia est, insusurrantisq; alteri, hic est ille Demosthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. intelligendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. veni inquit Athenas Democritus, neque me quisquam ibi agnouit. constantem hominem, & grauem, qui glorietur, a gloria se abfuisse. an tibicines, iiq;, qui fidibus vtuntur suo, non multitudinis arbitrio cantus, numerosq; moderantur? vir sapiens multo arte maiore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam stultius, quam quos singulos sicut operarios, barbarosq; contemnas, eos aliquid putare esse vniuersos? ille vero nostras ambitiones, leuitatesq; contemnet, honoresq; populi, etiam vltro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus antequam

pænitere cœpit, contemnere. est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: Vniuersos ait Ephesios esse morte multandos. quòd, cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: nemo de nobis vnus excellat, sed si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. an hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exuperantiam virtutis oderunt? quid Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, quòd præter modum iustus esset? quantis igitur molestijs vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio literato? ijs dico literis, quibus infinitatem rerum, atque naturæ, & in hoc ipso mundo cœlum, terras, maria cognoscimus. contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in maximis malis ducitur, id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est, quàm sit ea contemnenda, paulo ante dictum est. sint abesse à patria miserum est, plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. at multantur bonis exules. quid tum? parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? iam vero exilium si rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua ætate suas philosophi nobilissimo consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleantes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Possidonius,

donius, innumerabiles alij: qui semel egressi, nunquam domum reuertere. at enim non ignominia afficere poterit sapientem, de sapiente enim est hæc omnis oratio: cui iure id accidere non possit: nam iure exulantem consolari non oportet. postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur, in vita, vt quocunque hæc loco suppeditent, ibi beate queant viuere. itaq; ad omnem rationem Teucri vox accomodari potest,

Patria est, vbicunque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit, totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. quid T. Albutius? nonne animo æquissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum accidisset, si in Rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quòd in patria viuebatur, quàm Metrodorus, quòd Athenis? aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti vero ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni, sapientesq́; pelluntur, Demaratus quidem Tarquinii Regis nostri pater, tyrannum Cypsellum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. num stulte anteposuit exilij libertatem domesticæ seruituti? Iam vero motus animi, solicitudines, ægritudinesq́; obliuione leniuntur, traductis animis ad voluptatem, non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. ex quo effici putat ille, quod quærimus, vt

sapiens semper beatus sit, etiam ne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? etiam: nam ista ipsa contemnit. primum enim horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cum quidam etiam disputent cæteras voluptates in ipsis habitare sensibus; quæ autem aspectu percipiantur, ea nō versari in oculorum vlla iocunditate, vt ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus, parte versentur: in oculis tale nihil fit. animus accipit quæ videmus. animo autem multis modis, varijsq; delectari licet. etiam si non adhibeatur aspectus. loquor autem de docto homine, & erudito, cui viuere est cogitare: sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos: etiam si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscœnius, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur, quid agitis, inquit? an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna? Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu, nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus, cum, quorum res esset sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem. pueris nobis Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & videbat in literis, Diodorus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi vixit. is vero, quod

credi-

credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quàm antea, versaretur, & cum fidibus Pytagoreorum more uteretur, cumq́; ei libri noctes, & dies legerentur, quibus in studijs oculis non egebat: tamen, quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, vnde, quò, quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt non ignobilem Eretricum philosophum, cum quidam quæreret quid ei cæcitas attulisset, respondisse, vt puero vno esset comitatior. vt enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Græcis, quotidie: sic cæcitas ferri facile possit, si non desint subsidia ad valetudinem. Democritus luminibus amissis, alba scilicet, & atra discernere non poterat: at vero bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia; vtilia, inutilia; magna, parua poterat; & sine varietate colorum licebat viuere beate, sine notione rerum non licebat. atque is vir impediri animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alij sæpe, quod esset ante pedes, non viderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, vt nulla in extremitate consisteret. traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse: at eius picturam, non poesim videmus: quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, vt, quæ ipse non viderit, nos vt videremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse vnquam arbitramur: aut ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ip-

se

se Democritus agros, & patrimonia sua reliquißent, huic discendi, quærendique diuinæ delectationi toto se animo dedissent? itaque augurem Tyresiam, quem sapientem fingunt poëtæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at vero Polyphemum Homerum cum immanem, ferumq; finxißet, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusq; laudare fortunas, quòd, quam vellet ingredi poßet, &, quæ vellet attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille, prudentior. In surditate vero quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quòd male audiebat etiam, si, vt mihi videbatur, iniuria. Epicurei nostri Græce fieri nesciunt, nec Græci Latine: ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesq; id nos in ijs linguis, quas nō intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. at vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ, tum cum acuitur; aut grunitum, cum ingulatur sus; nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. & sic si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inuenti, multos beate vixisse sapientes: deinde multo maiorem percipi posse legendis, his, quàm audiendis voluptatem. tum, vt paulo ante cæcos ad aurium traducebamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculorum; etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. congerantur in vnum omnia, vt idem oculis, & auribus captus sit, prematur etiam doloribus accerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerunque conficiunt hominem: sin forte longinquitate producti, vehementius tamen torquēt,

quàm

quàm vt causa sic cur ferantur; quid est tandem ij boni, quod laboremus? portus enim præsto est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti, magnum vero, inquit, effecisti, si Cantharidis vim consecutus es. Paulus Perse deprecanti, ne in triumpho duceretur, in tua id inquit, potestate est. multa primo die, cum de ipsa morte quæreremus; non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur. haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. mihi quidem in vita seruanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conuiuiys obtinetur. aut bibat, inquit, aut abeat & recte, aut enim fruatur aliquis pariter cum aliys voluptate potandi, aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat: sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. quod si ijs philosophis, quorum ea sententia est, vt virtus per se ipsa nihil valeat, omne, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis vocis sono decoratum esse dicant, & tamen semper beatum esse censent sapiente: quid tandem a Socrate, & Platone, perfectisq; philosophis faciendum putes? quorum aliј tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, vt ab his corporis, & externa obscurentur. aliј autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. quorum controuersiam solebat tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades:

nam

nam cum quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonæ valetudini, cæterisq́ rebus generis eiusdem, quàm Stoici, cum ea re, non verbis ponderarentur: causam esse diffidendi negabat. quare hunc locum cæterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. mihi tamen gratum est, quòd de sapientium perpetua bene viuendi facultate dignum quidam philosophorum voce profitentur. sed quoniam mane est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. equidem me etiam conscripturum arbitro: vbi enim melius vti possumus hoc, cuiusmodi est, otio? ad Brutumq́ nostrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulsi sumus ad philosophicas scriptiones, verum etiam lacessiti. in quo quantum cæteris profuturi simus, nō facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, varijsq́, & vndique circunfusis molestijs alia nulla potuit inueniri leuatio.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN Tuſculanas Quæſtiones CICERONIS.

Pagina 5.

Fieri *autem poteſt) Mallem, Ferri autem poteſt.*

20

Partitam *illam, & auitam) Recte patritam, non autem patriam, vt antea legebatur. id Nonij teſtimonio comprobatur, qui in verbo patrita hunc locum recitat, & affert præterea exemplum ex Varrone.*

23

Hoc *eſt ſe ipſum poſſe cognoſcere) Frigidum, & planè ſuperuacaneum: itaque puto eſſe tollendum, vt gloſſam.*

27

ERRANTIVM *stellarum cursus, progressiones, institiones.) Ex duabus dictionibus, cursus, progressiones, feci coniecturam, legendum esse institiones, non, vt antea, institutiones: vt similibus, & conuenientibus vtatur verbis. sunt autem correctiones quædam: quarum etsi ratio non explicatur, tamen, quibus iuditiũ est p[...]lo subtilius, facile, cur factæ sint, ipsi per se inte[...]gunt. rudibus autem, & tardis, & ijs, qui sibi omnia minutatim concidi, omniaq́; tanquam mansa a nutric[...] inseri in os volunt, ego quidem, vt satisfaciam, non l[...]oro.*

30

FONTES *scatere, herbis prata conuestirier.) [...]ic, scatere, pronunciandum est media correpta, vt anapæstus fiat, scater'her. alioqui versus claudicabit. sic & Lucretius lib.5. Largifluum fontem scatere, atq; erumpere lumen. & infra in eodem lib. Et partim plano scatere, atque erumpere campo. Plautus etiam, opinor in Cassina, olere, protulit, media contracta: Non omnes possunt olere vnguenta exotica.*

32

NE *quidquam aliud est.) Ne quidquam pro nihil, nõn probo: non enim fert Latini sermonis consuetudo. Nihil quidquam aliud est, habet Maffei liber: placet: sic enim locutus est Terent. in Adelphis, Nihil quidquam vidi lætius, & Plaut. in Merc.*

Nihil Carine te quidem quidquam pudet.

33

EGO *autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam*

tam vlla vti ratione, vt mors tibi videri malum possit.) Neque sensus, neque locutio placet. quid enim sibi vult, nunquam te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione? quis uero vnquam sic locutus est, nunquam te demittam vlla vti ratione? verbum dimitto & Latinum est, & veteribus vsitatum, neque eodem modo semper, sed va-ri , cum infinito autem nunquam. itaque & si nihil im-n aui, ne facerem id, quod faciendum non est, vt mihi p tribuerem, quàm libris manuscriptis: tamen non dubit , quin ita legendum, & distinguendum sit. Ego auten nunquam ita te in hoc sermone dimittam, vlla vti r one mors tibi videri malum possit. Cum autem erroris originem quærerem, hanc reperi, quòd particulam illam, vti, quæ hoc loco adiunctiua coniunctio est, lector opinatus infinitiuum esse modum a verbo vtor, cum superiore membro coniunxit: & vt hoc imperite, ita illud impudenter: quòd, vt, addidit de suo, vt aduerbium, ita, haberet quò referretur: cur, vti prout esse positum, non intelligeret.

33

LABAMVS, *mutamusq́; sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas.) Forte rectius hoc modo. Labamus, mutamusq́; sententiam clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas.*

35

MIGRARE. A. *Spero, &c.) Elegantius, si notis literarum quibus personæ significantur, inductis, continuata oratione ita legatur. Migrare? spero fore, vt contingat id nobis: sed fac, vt isti volunt, animos non rema-ne-*

nere post mortem: video nos, si ita sit priuari spe beatioris vitæ: mali vero, &c.

36

Qvasi *vero ista, vel quidquam) Qui Viterbi Episcopus fuit, Petrus Crassus, vir bene doctus, & ingenio præstans, putabat esse legendum, Quasi vero ista vi quidquam. eamq; coniecturam in suo libro scripserat, qu m ego vel dissentientibus libris manuscriptis valde pro . error inde natus est, quòd, vei pro vi, veteres scrib t, de quo Politianus in Miscell. vnde in librum de v rsitate idem mendum irrepsit pagina 198. vbi lege dum est, vi cum eadem coniunxit, non, vel cum eadem iunxit.*

40

Omnia *ista perinde vt cuique data sunt pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur) Legebatur antea, pro rata parte a vita longa. nos sensum secuti, aut longa, correximus, adiuti non nihil a libro Maffei manuscripto, in quo legitur, aut ita: ex quo sum adductus, vt dictione, ita, in alium locum translata, sic legendum opinarer. omnia ista, perinde vt cuique data sunt, ita pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur.*

42

Et *hoc quidem hoc modo nihil autem melius æstimo) Ex antiquo libro Maffei legendum puto: Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius extremo: vt hoc totum non ex Socratis oratione sit, sed a Cicerone per interpositionem prolatum: nam neque in Platonis apologia hæc sunt; & dictio illa, inquit, quæ subsequitur,*

ideo

ideo videtur esse illata, vt quasi interruptum superioris orationis filum contexeret.

43

IN *quos Symonides) in, præpositio hic accipitur in bonam partem, pro in quorum laudem, vt de Oratore lib. II. Multa in Castorem scripta, & Pollucem. & de n ura Deorum lib. I. Catulus dilexit Roscium: in quem (m illud est eius, Constiteram exorientem Auroram fo e salutans, & quæ sequuntur; De senectute etiam, In (cm, inquit illud elogium, vnicum plurimæ consentiunt gentes populi primarium fuisse virum. His exem plis ducti sumus, vt, In quos, emendaremus, cum, In q: , antea legeretur.*

46.

HAEC *in errore versentur.) Concinnius, Hic in errore versetur.*

49

SOLENNE, *& statum sacrificium) Statum lego, non statutum, vt habent aliquot impressi libri. sic & in oratione de Arusp. resp. Statas solennesque cerimonias. & Liuius. lib. XL. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statutum sacrificium. manauit autem latius hoc mendum, vt in veterum libris sæpe, pro statum, legatur statutum.*

54

REFELLERE *sine pertinacia, & refelli sine iracundia.) Mallem sic, Refelli sine pertinacia, & refellere sine iracundia.*

65

AVT Philoctetam.) Vel in coniunctione, AVT mendum inest, vel aliquid desideratur: itaque placet legere vt est in Maffei libro, Prometheum, aut Philoctetam.

65

LECTVLO, &c.) Libro II. de Fin. sequentes versus non ad Philoctetam, sed ad saxum Lennium re[illegible]runtur.

93

NOLITE hospites adire ad me ilico istic.) Tr[illegible]haicus est, in quem non cadit iambus: itaque non p[illegible] eos recte sentire, qui verbis aliter collocatis ita legunt, No lite hospites ad me adire ilico istic; nam in quarta sede iambus esset.

93

TANTA vis sceleris in corpore hæret.) Trochaicus imperfectus: pedem enim desiderat: quem restituere sine libris manuscriptis nefas est: Tanta vis sceleris meo in corpore hæret, legendum quandoque sum opinatus: quam opinionem nondum mihi venit in mentem cur abijcerem: itaque eam protuli, hoc tamen animo vt si quis contra dixerit, pugnare nolim. Versus in pedes ita diuidendum esset,

Tanta-uis scele-ris me-o in-corpo-r'hæret.

109

CADENTES.) Carentes, antea legebatur, itaq; est in libris manuscriptis: mihi tamen visum est vt emendarem, cadentes: ex Homeri versu, in quo est πίπτουσιν, *quod*

quod significat, cadũt. versus autem hi, quos Cicero uertit, sunt Iliados T.

114

NIHIL mali.) Puto rectius, Nihil noui. nam si legas, Mali, ad Cleãthis rationem reuolueres. dixit etiam pagina 217. Animo sic excubat sapiens, vt & nihil im- prouisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil nouum.

130

VT sunt alij ad alios morbos.) Imperfecta similitudo ... ad particulam, vt, quæ respondeat, vox non est forte it... corrigendum. Vt sunt alij ad alios morbos procliuior...; itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam ...minosos, non quia iam sint, sed quia sæpe, sic alij ad metum.

136

ALTER ferat) Opinor legendum esse ferant, si quidem ad vocem, stultis, refertur.

139

ADVERSA ratione.) Maffei liber, Auersa a ratione. probo. nam etiam supra. 211. Zenoni, inquit, est diffinitio, vt perturbatio sit auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. & 113. Omnium perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a præscriptione rationis, vt nullo modo, &c.

152. 153

IRA vero quenquam diu perturbat animum dubitatione insaniæ non habet.) Mendum est in voce, quanquam: veteres libri, quos ego viderim, habent, quæquam

deprauate omnino, si respicimus, dictio ira quò referatur. quòd si coniecturæ locus est, ita legerem: Ira vero, quàmdiu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet.

153

At naturalis est.) Obiectio: cui respondet quod sequitur; an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? & est sententia, nisi fall[...], multo concinnior, quàm si legas vt antea, aut natur[...]is est? cum præcedenti membro connectens, vt autem hunc locum vna dempta litera correximus, sic paulo [po]st alium vna immutata restituimus. nam vbi legeb[atu]r, priusquam esset vlla vlciscendi libido, nos sensu me[o] emendauimus, prius, quàm esset vlta vlciscendi libido.

186

Cvi rei referta.) Concinnius, Cui referte.

192

Facere non potuerunt?) Iacet verbum, facere, & planè otiosum hic est, lege sine eo; multo erit elegantius.

195

Qvidqvid obiectum est.) Aut pro quidquid, legendum est, Quid, aut, Quicquid, hic accipiendum pro Quidque: vt apud Lucretium libro II. inque suos quidquid rursus reuocare meatus. & libro IIII. Semper enim summum quidquid de rebus abundat. & libro V. Sic vnum quidquid paulatim protrahit ætas in medium. Possem ex oratoribus loca recitare: sed ego in latinis locutionibus vbi quid eiusmodi occurrit, quod sine exẽplorum

rum comprobatione durius videatur, libentius poëtarum vtor auctoritate, quàm oratorum: sunt enim poëtæ certiores latinæ linguæ testes, propterea quòd metri ratio facit, vt mutationi non tam facile locus sit. quod in oratoribus contra videmus.

199

A T enim non sine ignominia afficere poterit sapien-ti [illegible].) Locus recte stellula notatus: mendum enim subesse [illegible] constat forte ita restitui posset. At enim non erit sine ig[illegible]minia. ignominia afficere poterit sapientem? de sapien[illegible]e enim est hæc omni oratio sententia certe hæc videtu[illegible] esse: quibus autem verbis explicanda sit, statuere nostrum non est. studiosi libros antiquos adeãt, & eorum ope vtentes locum emendent.

202

O MNEQVE *id nos.) Id, non video quid spectet. antiqui scribebant, It. inde mihi orta coniectura est, vt, Itẽ, legendum putarem.*

F I N I S.

C.